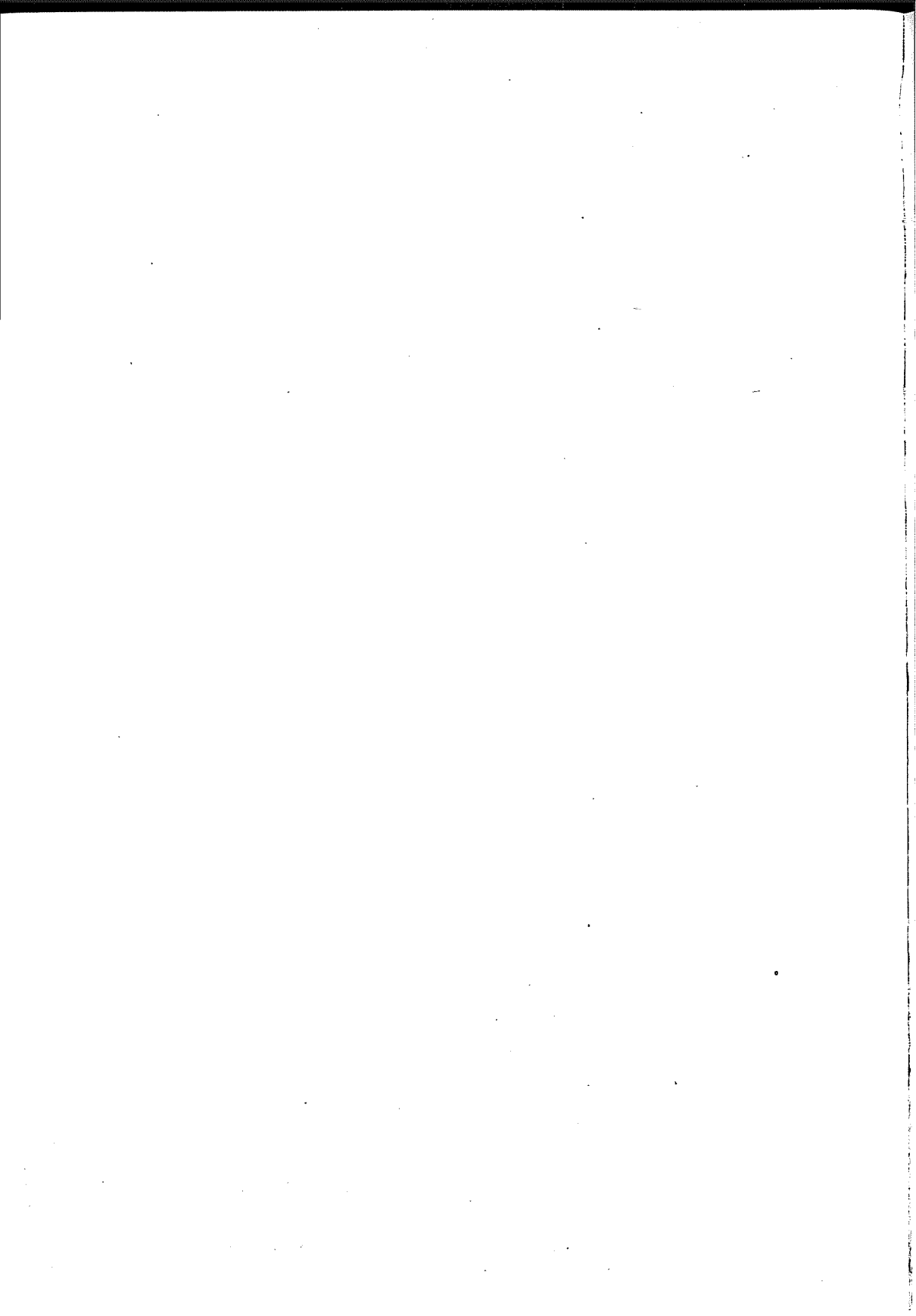

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

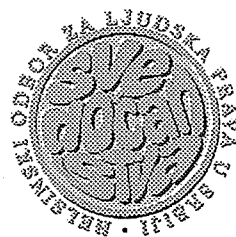
milan šahović
**hronika
međunarodne
izolacije**

SVEDOČANSTVA

Biblioteka SVEDOČANSTVA
3 Milan Šahović:
Hronika međunarodne izolacije
(1990-1999)

Biblioteka *SVEDOČANSTVA* - N°3

Milan Šahović:
Hronika međunarodne izolacije
(1990-1999)

IZDAVAČ:
Helsinški odbor
za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA:
Sonja Biserko

PRELOM:
Nebojša Tasić

KORICE:
Ivan Mesner

ŠTAMPA:
"Zagorac"
Beograd, 2000.

TIRAŽ:
400

ISBN - 86-7208-033-5

milan šahović
hronika
međunarodne
izolacije

Sadržaj:

Napomena autora	7
1990.	
Pitanje kontinuiteta u spoljnoj politici SFRJ	9
1991.	
Osnovni elementi jugoslovenske krize	22
O saradnji sa profesorom Ivom Supekom	24
Svi smo pali na ispitu istorije	25
1992.	
Perspektive prevazilaženja posledica rata	31
Prilog diskusiji o uzrocima raspada Federativne Jugoslavije	33
Ujedinjene nacije jačaju svoju ulogu u političkom rešavanju jugoslovenske krize	37
Sve zavisi od nas	39
Mišljenje o pismu Savezne skupštine povodom neprihvatanja članstva SRJ u UN	42
Istine, kontradikcije i predrasude o novom svetskom poretku	44
Teškoće pregovora o političkom rešenju sukoba u BiH	47
Primena međunarodnog humanitarnog prava u "jugoslovenskom ratu"	49
1993.	
Samoopredeljenje od politike do prava	55
Da idemo putem kompromisa	57
SRJ nije zvanično proglašena za agresora	59
Kazne za počinjena dela	61
Da li je SRJugoslavija ispunila uslove za ukidanje sankcija	65
Odgovornost Srbije	68
Pismo ministru inostranih poslova SRJ g. Vladislavu Jovanoviću ...	71
1994.	
Nenaučena lekcija	72
Međusobno priznavanje država	75
Mit na sporednom koloseku	78

1995.

Jugoslavija i sedam suseda	81
Čije je Kosovo	83
O odnosima SR Jugoslavije i evropskih zemalja	87
"Humano preseljenje je zločin"	91

1996.

Pamćenje je kratko, naročito u politici	94
Ustav Bosne i Hercegovine prema Dejtonskom sporazumu	98
"Srpska strana rata - trauma i katarza u istorijskom pamćenju	107

1997.

Prva presuda u slučaju Tadić - uslovi rada Tribunala u Hagu	109
O Ugovoru o specijalnim paralelnim odnosima između SRJ i Republike Srpske od 28. februara 1997.	113
Odnos SRJ prema Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju u Hagu	116

1998.

Kosovsko pitanje u 1998. i međunarodno pravo	120
Kako rešavati pitanje Prevlake	124
Nova faza u razvoju kosovskog pitanja - traženje puteva njegovog rešenja	126

1999.

I Tači pred Haškim sudom	132
Sprovođenje rezultata međunarodne intervencije u jugoslovenskoj krizi	136

Napomena autora

Ova zbirka mojih članaka, komentara, izjava i drugih reakcija u toku jugoslovenske krize, predstavlja svojevrsnu hroniku vremena od 1990. do 1999. godine. Naučni radnik koji se više decenija godina bavio međunarodnim pravom i međunarodnim odnosima, aktivno politički angažovan u zemlji i na međunarodnom polju, nisam ni jednog trenutka mogao da ćutim i prelazim preko postupaka koji su manipulišući plemenitim osećanjima najširih narodnih slojeva, doveli do oružanih sukoba i raspada SFRJ, onemogućavanja mirnog razlaza i rešavanja spornih pitanja, nesprovođenja preuzetih međunarodnih obaveza, uništavanja privrednog života, prekida saradnje sa evropskim i praktično ostalim državama, Ujedinjenim nacijama i drugim međunarodnim organizacijama. Došlo je do reakcije, slične lančanoj nuklearnoj, koja se može pratiti u prilogima koje objavljujem hronološki, po godinama, u ovoj Hronici.

Nauka nikada nije bila niti može da se izoluje od društvenog razvoja. Ona ne može ostati neutralna ali ne sme postati sluškinja politike. Naučni radnici mogu ukazivanjem na objektivnu vrednost političkih tendencija i delovanja političkih faktora igrati značajnu ulogu pri izboru solucija od kojih zavisi tekući život i budućnost društva kome pripadaju pa i međunarodni položaj država. To se, nažalost, nije dogodilo u našoj zemlji. Nisam bio sam, ni jedini, ali nas je bilo malo koji smo zajedno sa nedovoljnim brojem ostalih javnih radnika dizali svoj glas protiv politike rata i mržnje koja je upropastila zemlju i dovela je do izolacije u svetu. Takva naša akcija bila je ona moralna snaga koja je spasla čast naših građana u situaciji u kojoj smo se našli na prelazu iz XX u XXI vek.

Tekstove iz ove *Hronike* motivisala je još jedna potreba. Iz njih se može videti da su bili podstaknuti i namerom da se našoj javnosti, suočenoj sa složenim međunarodnim političkim i pravnim pitanjima, predlože rešenja koja odgovaraju savremenom međunarodnom pravu i realnom stanju međunarodnih odnosa nastalom posle završetka hladnog rata. Bilo je porazno i začuđujuće videti odmah po izbijanju jugoslovenske krize koliko su bili veliki nepoznavanje i nespremnost da se u njihovim okvirima traže rešenja. U međuzavisnom svetu u kome živimo drugog puta nije bilo. Opsesija usmerna na očuvanje vlasti po svaku cenu, uz žrtvovanje interesa naroda i zemlje, i težnja za ostvarenjem uskih nacionalističkih, tradicionalnih, danas arhaičnih

ciljeva, zastupljeni u najširim političkim i intelektualnim krugovima, onemogućile su mirno, političko i demokratsko rešavanje pitanja bivše jugoslovenske federacije. Stavovi koje objavljujem u ovoj knjizi predstavljali su antitezu takve orijentacije i bili pokušaj predočavanja ovakvih rešenja. Ovo podvlačim uz napomenu da sam daleko od svake pomisli, a ni onda kada sam ih iznosio nisam smatrao, da moja gledišta mogu da budu nešto više od opšte indikacije pravca kojim treba ići njima ususret.

Želim i ovim putem da izrazim zahvalnost Helsinškom odboru za ljudska prava u Srbiji što je moje priloge i istupe iz najkritičnijeg perioda jugoslovenske krize odabrao i uvrstio u svoju biblioteku "Svedočanstva". Uveren sam da biblioteka "Svedočanstva" može da odigra značajnu ulogu u naporima koje ćemo morati dugo ulagati da bi se shvatila njena suština i tok.

Ne mogu a da ne posvetim ovu *Hroniku* Nadi, sa kojom sam proveo životni vek. Njeno razumevanje i strpljenje bili su mi glavna podrška tokom celokupne naučne i društvene aktivnosti, a u teškim danima jugoslovenske krize njena doslednost i aktivizam od najdragocenije pomoći.

Septembra 2000.

1990.

Pitanje kontinuiteta u spolnoj politici SFRJ

1. Danas je očigledno da nema nikakve potrebe da se posebno obrazlaže zbog čega treba posvetiti u ovom trenutku izuzetnu pažnju raspravi o spolnoj politici SFRJ. S jedne strane, nove tendencije u razvoju međunarodnih odnosa i promene do kojih su one dovele kao i, s druge strane, unutrašnja kriza u SFRJ, imperativno nalažu preispitivanje dosadašnje i tekuće linije njenog ponašanja i delovanja na međunarodnom polju. Mora se, međutim, reći da se pred istim zadatkom nalaze i sve druge zemlje, i grupacije kojima pripadaju. Sve one detaljno razmatraju svoju spolnu politiku utvrđujući mogućnosti povezivanja svojih interesa sa novim zahtevima međunarodnog razvoja uz neophodno i neodložno povlačenje odgovarajućih praktičnih poteza. Treba istovremeno podvući da smo i mi u SFRJ dosta davno počeli to isto da činimo i da bi svaka diskusija koja se vodi morala da uzme u obzir ono što je do sada učinjeno i postignuto u tome pravcu.

Ovaj poslednji zahtev ne znači da pozitivni rezultati prilagođavanja spoljne politike SFRJ novim prilikama u svetu ne treba da budu podvrgnuti kritici i objektivnoj oceni. Njih nesumnjivo prate i nepotpuno ostvarene promene, određeni neuspesi i neprevaziđene teškoće, kao i nastajanje nepredviđenih i nepredvidljivih otvorenih i spornih problema. O tome mogu da postoje različita gledišta, a osim toga, na mnoga pitanja iz života nije moguće lako i odmah davati zadovoljavajuće odgovore zbog same prirode međunarodnih odnosa i kontroverznosti međunarodnih kretanja, a u slučaju naše zemlje u velikoj, možda i u najvećoj meri, zbog potpuno nesređenih unutrašnjih, političkih i ekonomskih prilika. Postoji, šta više, i jasna tendencija da se sve što je urađeno i ostvareno u prošlosti negira i dovede u pitanje. Ukratko, što se tiče savremene spoljnospolitičke orijentacije SFRJ sve se, i to sve više, stavlja u službu svakodnevne političke borbe, odnosno užih, a u ovom smislu često veoma nepromišljenih, zahteva pojedinih članica jugoslovenske federacije uz potpuno zanemarivanje interesa celine.

Sve ovo nalaže da se zadatak formulisanja i realizacije spoljne politike SFRJ sistematski razmotri i prouči u svetlu činjenice koje postojeća unutrašnja poli-

tička situacija i nove tendencije u razvoju međunarodnih odnosa mogu i treba da vrše na očuvanje ili odricanje od dugoročne linije njene međunarodne aktivnosti uspostavljene tokom poslednjih decenija. Ova linija se, s pravom, mada po mome mišljenju ipak ne u potpunosti, isključivo vezuje za politiku nesvrstanosti, te se zbog toga i nalazi, izgleda po svemu, prva na udaru. Ipak, treba odmah napomenuti, da i pored toga što i mnogi aspekti današnje međunarodne i unutrašnje problematike SFRJ govore da se nalazimo pred novom fazom razvoja, na to fundamentalno pitanje ne bi trebalo davati jednosmerne i ishitrene odgovore. Pre toga bi bilo uputno dobro se upoznati i objasniti opšti međunarodni položaj SFRJ, njeno mesto u međunarodnim odnosima, potrebe i interese koji su u prošlosti, a koji i danas diktiraju pravce u kojima treba da deluje na međunarodnom planu u skladu sa postignutim nivoom političkog i ekonomskog razvoja.

2. Da bi se moglo što ispravnije, tj. naučno fundirano, prići određivanju mere u kojoj bi eventualno bilo poželjno krenuti putem prekida kontinuiteta u spoljnoj politici SFRJ, mora se prethodno nešto reći o glavnim koordinatama u sklopu kojih dolazi do formulisanja i sprovođenja spoljne politike država. Bez poznavanja i uzimanja u obzir prirode spoljne politike i karaktera međunarodnih odnosa, uslova koji ih opredeljuju i faktora, koji kao konstante i varijable utiču na njeno utvrđivanje i sprovođenje, teško da se može voditi ozbiljna diskusija o međunarodnom ponašanju bilo koje zemlje pa i SFRJ. Radi se jednostavno o tome da spoljna politika čiji je zadatak da štiti interese države na međunarodnom planu - a oni su u današnjem svetu svode na očuvanje nezavisnosti i teritorijalnog integriteta kao i ostvarenje ravnopravne saradnje sa drugima - predstavlja onu funkciju koja svoju sadržinu mora da crpi iz potreba njihovog političkog, ekonomskog, tehničko-tehnološkog i kulturnog razvoja. Sledstveno tome, cilj spoljne politike mora da bude stvaranje što stabilnijih uslova za što bezbedniji i uspešniji društveni razvoj. Samo što zajedno sa ovim treba znati da je realizacija spoljnopolitičke funkcije država u najpunijoj meri zavisna od opštih uslova koji vladaju na međunarodnom polju i odgovarajućeg ponašanja drugih partnera. S tim što posebno treba imati u vidu da na savremenom stupnju međuzavisnosti i integrisanosti međunarodne zajednice (bez obzira da li je reč o globalnim, regionalnim pa i bilateralnim okvirima saradnje) nikad nisu bile kao danas ograničene mogućnosti autarhičnog ponašanja država na međunarodnom i unutrašnjem planu. Ovo je naročito došlo do izražaja u drugoj polovini XX veka, što je dovelo do dubokih promena u shvatanju i realizovanju suvereniteta država i takvog ograničavanja mogućnosti pozivanja na nemešanje u unutrašnje poslove koje se sada odnosi samo na njihova najbitnija ovlašćenja.

Bez ovakvog školskog odgovora, od koga se mora poći zbog toga što se, nažalost u diskusijama koje se momentalno vode o spoljnoj politici SFRJ, njegovo uzimanje u obzir ne može ni naslutiti, teško da se može shvatiti spoljna

politika pojedinih zemalja, a još manje početi rasprava o njenom kontinuitetu ili diskontinuitetu. Spoljna politika svake zemlje zavisi od mogućnosti očuvanja mira u svetu, karaktera bilateralnih odnosa sa susedima i ostalim zemljama, kao i intenziteta njenog učešća u organizovanoj multilateralnoj saradnji u okviru univerzalnih, regionalnih i drugih međunarodnih organizacija. Pri tome uspeh u borbi protiv politike sile i pritiska, imperijalističkih i hegemonističkih pokušaja podela sveta na interesne sfere, za razoružanje, likvidaciju kolonijalne zavisnosti, za poboljšanje ekonomskog položaja zemalja u razvoju, poštovanje ljudskih prava i prava na samoopredeljenje imaju nesumnjivo odlučujući značaj. Makoliko inspirisana i rukovođena sopstvenim unutrašnjim nacionalno-istorijskim, političkim, ideološkim, ekonomskim, religioznim i drugim interesima i preokupacijama vladajućih snaga u odnosima sa drugim zemljama i narodima, nijedna zemlja ne može ni prema njima, ali i unutar svojih granica, da se ponaša zanemarujući i podcenjujući potrebe svoga vremena i situaciju koja vlada u međunarodnim odnosima uopšte.

U stvari, uspeh svake spoljne politike mora da se ceni po tome kako se realizacija nacionalnih ciljeva značajnih za međunarodni položaj, ali i unutrašnje stanje u zemlji, povezuje sa tekućim kretanjima u svetu. Jačanje međunarodnog položaja zemlje, uz odgovarajuće postizanje pozitivnih efekata unutar nje, predstavlja zapravo najeklatantniji izraz veštine vođenja spoljne politike koju, razume se, nije lako postići. Pre svega zbog toga što, iako uslovljena unutrašnjim potrebama zemlje, njena spoljna politika odnosno njen uspeh - i to je jedna od njenih specifičnosti - žele li se postići rezultati koje će prihvatiti međunarodna zajednica, ne zavisi od momentalnih zahteva unutrašnjih političkih snaga. S obzirom na prirodu međunarodnog života, spoljna politika jedne zemlje predstavlja i sastavni deo celine svetskih kretanja. Ovde još treba napomenuti, mada bi trebalo svima da bude dobro poznato, da u savremenim uslovima, kao što je bio slučaj i poslednjih pedesetak godina, deluju iste zakonitosti razvoja međunarodnih odnosa, one koje su poslednja dva-tri veka, koliko traje moderno doba, svojim protivrečnostima, menjajući se samo u meri u kojoj je dolazilo do transformacija u materijalnoj bazi i političkoj nadgradnji, regulisale osnovne pravce evolucije međunarodnog položaja država i njihovih međusobnih veza.

Otuda u krajnjoj liniji nužnost da se prilikom procene i pokušaja da se utvrdi spoljnopolitičko opredeljenje jedne zemlje, posebno povede računa o faktorima koji odlučujuće utiču na konstituisanje njenog trajnog položaja u međunarodnim odnosima i karaktera njenih svakodnevnih aktivnosti na ovom polju. Da bi se ovo postiglo najvažnije je diferencirano prići analizi objektivnih (konstante) i subjektivnih (varijabile) faktora od kojih zavisi sadržina i sprovođenje spoljne politike kao posebne sfere državnog delovanja.

Jedna generalna klasifikacija objektivnih faktora izvlači u prvi plan geopolitički (geografski) i vojnostrateški položaj zemalja, stupanj njihovog političkog

i ekonomskog (materijalnog) razvoja, nacionalnu strukturu stanovništva, istorijsko nasleđe, kao i nivo zavisnosti i integrisanosti u međunarodnu zajednicu. Dejstvom objektivnih faktora uslovljena je aktivnost subjektivnih snaga: vladajućih političkih i ekonomskih struktura, uticaj određenih nacionalnih i ideoloških aspiracija (koje mogu manje ili više da odražavaju raspoloženje najširih narodnih masa) kao i granice i mogućnosti eventualne ekonomske ekspanzije u svetu.

I ovo jednostavno nabranje pokazuje da su subjektivne snage ograničene objektivnim faktorima iz čega proističe da nijedna zemlja ne može voditi spoljnu politiku zanemarujući uslove u kojima se nalazi. Šta više, može se smatrati da ovi uslovi trajno opredeljuju osnovni pravac spoljne politike pojedinih zemalja nezavisno od tekućih potreba i zahteva koji mogu da budu u skladu sa stupnjem opšteg razvoja međunarodnih odnosa, ali i nedovoljno prilagođeni njihovom konkretnom položaju i stvarnim mogućnostima njihove realizacije u praksi. Kao jedna od najdinamičnijih sfera društvenog života, međunarodni odnosi su u neprekidnom kretanju te se uporedo sa ovim i spoljna politika mora da menja. A od toga koliko rukovodeće snage jedne zemlje uspevaju što realnije da sagledaju pravce u kojima evoluiraju međunarodni odnosi, i svoje zahteve formulišu u skladu sa njima, toliko i njihova spoljna politika postiže veći uspeh. Ukoliko ovo nije slučaj neminovno dolazi do raskoraka, pre ili kasnije, brže ili sporije, u zavisnosti od toga koliko dugo traje zaostajanje za opštim razvojem. Nastaju negativne posledice koje vode u najvećem broju slučajeva smanjenju međunarodnog ugleda, izolaciji i u određenoj konstelaciji snaga mogu da ugroze i sam opstanak zemlje.

Iz svega rečenog, nameće se pitanje kreativnosti, stalne mobilnosti i agilnosti u vođenju spoljne politike koja predstavlja izuzetno osetljivu i osobe nu društvenu aktivnost. U tome okviru moguće je i mora se govoriti o pitanju kontinuiteta, odnosno diskontinuiteta u toku njenog ostvarivanja, kao o pojavama koje ga neizbežno prate. Pri tome je veoma važno biti načisto sa značenjem ova dva pojma. Odmah, na prvi pogled, treba da je jasno da se kod njihovog razlikovanja radi o stupnju (*degree*) i kvalitetu promena prihvaćenog kursa spoljne politike, jer svaka i najmanja izmena u novim međunarodnim uslovima, ne mora i ne može se smatrati radikalnom, na šta se svodi diskontinuitet. Do diskontinuiteta dolazi samo u slučaju izuzetnih podsticaja koji u celini menjaju položaj država i njihovu spoljnopolitičku orijentaciju. Ti podsticaji mogu da budu spoljni i unutrašnji. Spoljni - ukoliko pritisak drugih, ratne posledice ili opšta promena svetskih prilika to zahtevaju, unutrašnji - usled revolucije ili smene snaga na vlasti tako da dolazi do novog razumevanja državnih interesa i drugačijeg formulisanja političkih, ideoloških, ekonomskih, nacionalnih i drugih pristupa spoljnoj politici.

No, i u novim okolnostima, kada dolazi do diskontinuiteta i utvrđivanja nove spoljne politike, ne treba gajiti prevelike iluzije o mogućnosti kvalitativne

izmene objektivnog međunarodnog položaja pojedinih zemalja. I pored prilagođavanja novoj unutrašnjoj političkoj situaciji, spoljna politika se ne može osloboditi okvira koje joj diktira delovanje objektivnih faktora o kojima je gore bilo reči. Geopolitički i vojnostrateški faktor, tradicionalni odnosi sa susedima i istorijsko nasleđe ne mogu se zanemariti i zameniti, bez obzira na novo političko ili ideološko koncipiranje spoljne politike. Mora se zapravo uvek polaziti od toga da je položaj zemalja u međunarodnim odnosima više manje tako determinisan da se u različitim fazama njihove evolucije može minimalno menjati. Te izmene su pretežno odraz opštih tendencija razvoja međunarodnih odnosa i imaju pre svega oblik prilagođavanja novim uslovima u skladu sa zahtevima vremena. Te se, kad je reč o promenama spoljne politike, mora više računati na postepene i trajne akcije prilagođavanja (to je uostalom jedan od glavnih zadataka diplomatije), umesto na nagle, brze i radikalne zaokrete.

Iz ovog, još uvek nedovoljno sveobuhvatnog izlaganja, koje zaslužuje dalju razradu pozivanjem na istorijski i uopšte uzev empirijski materijal, proističe potreba da se istakne još jedan veoma značajan element za vođenje efikasne spoljne politike sa stanovišta delovanja objektivnih faktora, kao i poštujući njen kontinuitet. Izgleda, naime, da priroda procesa u kojima se odvija vođenje spoljne politike, kao i samih međunarodnih odnosa, zahteva da se posebno podvuče značaj pragmatizma za diplomatsku praksu i spoljnu politiku. Pragmatičnost predstavlja, uz svo dužno poštovanje političkih i ideoloških koncepcija i nacionalnih aspiracija, jednu od bitnih garantija efikasnog i uspešnog sprovođenja spoljne politike. Zahvaljujući njoj omogućava se bolje sagledavanje svakodnevnog uticaja objektivnih faktora i korektura zastranjivanja i preterivanja do kojih obavezno dolazi zbog predrasuda ili veće ili manje ograničenosti svojstvene prirodi političkih faktora. Opsednutost sopstvenim ciljevima i naročito uspesima, oni veoma lako postaju žrtve iluzija i zanemaruju stvarnost. Otuda se zahtev za više pragmatizma, koji nije nov, može smatrati trajno aktuelnim kako u unutrašnjoj, tako i u spoljnoj politici i nimalo ne može da se prevaziđe. Naprotiv, u novim društvenim situacijama, pred procesima i tendencijama koji još nisu potpuno uobličeni, pragmatičnost pomaže otkrivanju novih pravaca akcija uz mogućnost očuvanja kontinuiteta, koji je itekako nužan u spoljnoj politici, jer treba da obezbedi poštovanje fundamentalnih interesa zemlje. I to putem povezivanja pozitivnih dostignuća sa zahtevima koji traže drugačije odgovore od uobičajenih.

3. U svetlu dosadašnjeg razmatranja očevidno je da se pitanje kontinuiteta, odnosno diskontinuiteta u spoljnoj politici SFRJ u trenutku duboke krize jugoslovenske federacije postavlja u veoma složenom vidu. Tome naročito doprinose unutrašnji politički sukobi oko budućeg uređenja odnosa u federaciji, karaktera demokratizacije političkog i reforme ekonomskog sistema na čijem se pragu nalazi SFRJ. Sa nastajanjem višepartijskog sistema, sa bacanjem

naglaska u političkim debatama i predizbornoj kampanji na neuspehe, sa neprekidnim opadanjem uticaja SKJ koje se proteže više od jedne decenije, i oštricom kritike koja se proširila na ceo posleratni period tj. poslednjih pedesetak godina, objektivnan odnos prema razvoju međunarodnog položaja SFRJ i vođenju spoljne politike teško da se može očekivati. U prelaznim periodima kada se vodi borba za vlast i sa traumatizovanim najširim narodnim slojevima na drugo ne treba ni računati.

Sve to, zapravo, ne samo da čini pitanje kontinuiteta spoljne politike SFRJ zaoštrenijim i aktuelnijim, nego se pojavljuje kao jedan od faktora koji aktivno utiče na mogućnost njenog sprovođenja i izgleda na uspeh kao i na smanjenje njenog međunarodnog autoriteta za šta se uglavnom nepravilno optužuje samo diplomatija. Vlada i diplomatija mogu uspešno da sagledavaju promene u međunarodnim odnosima u Evropi i u svetu, do kojih dolazi poslednje decenije, i determinišu objektivne potrebe SFRJ. Ipak, mogućnost njihovog uspešnog zadovoljavanja zavisice uvek od stabilnosti njenih unutrašnjih političkih i ekonomskih prilika i sposobnosti da nastupa u svetu kao odgovoran politički, ekonomski i međunarodnopravni subjekt na čemu će uvek graditi, kao što i sada grade, svoj odnos prema SFRJ ostale zemlje i međunarodna zajednica.

Još značajnije je, međutim, to što se i pored svih teškoća nastalih pod uticajem unutrašnje krize, čiji se rasplet u ovom trenutku ne može sagledati, ne može da poništi i umanji, pod dejstvom kritike ili isticanja parcijalnih interesa pojedinih federalnih jedinica, odnosno različitih političkih grupacija, uloga objektivnih faktora koji kao konstante determinišu osnovne koordinate spoljne politike SFRJ i njenu međunarodnu poziciju. Do opravdanih kritika i korektura mora da dolazi po logici stvari, pa možda i do pojedinih zaokreta u novim uslovima, ali sve to ne može da pre nabregava osnovnu liniju spoljne politike koja mora da se sačuva, bar u doglednom periodu. Pre svega, zbog toga što je svojom osnovnom orijentacijom na nesvrstanost u međunarodnim odnosima, prihvaćenom pre više od trideset godina, SFRJ uspešno procenila svestrane prednosti koje joj ona pruža. Polazeći od svog međunarodnog položaja na Balkanu, Evropi i u svetu, stupnja postojeće međuzavisnosti i institucionalizacije međunarodnih odnosa, kao i prirode i strukture zajednice država, opcija u prilog nesvrstanosti u vreme hladnog rata spada nesumnjivo među najznačajnija dostignuća titovskog perioda razvoja SFRJ. Ovo se utoliko pre može reći, pogledamo li iz današnje perspektive na odnos između geopolitičkog i vojnostrateškog položaja Jugoslavije, odnosno SFRJ, njene nesvrstane opcije i opšteg stanja u svetu, i to onog iz dalje i bliže prošlosti. A iz toga ugla, teško da se može ozbiljno zalagati za prekid kontinuiteta u njenoj spoljnopolitičkoj aktivnosti. Samo što je uslov za prihvatanje ovakve jedne ocene - ispravno istorijsko i konceptualno tumačenje politike nesvrstanosti čija se vrednost još uvek ne iscrpljuje zbog stalnog prilagođavanja novim uslovima.

(Drugo je pitanje da li su međunarodna zajednica i Pokret nesvrstanih zemalja u stanju da efikasno koriste tu mogućnost, što opet ne znači da pojedine zemlje ne mogu pozitivno da koriste svoju opredeljenost u prilog nesvrstanošći).

Geopolitički i vojnostrateški položaj u centru balkanskog poluostrva pretvorio je Jugoslaviju od samog početka njenog postojanja u jednu od čvornih tačaka političke i diplomatske akcije, ne samo u ovom regionu, nego i u Evropi. Nalazeći se u središtu komunikacija koje vode ka Bliskom i Srednjem Istoku, na raskršću koje obeležava granice borbe za podelu interesnih sfera od kraja XVIII, u toku XIX kao i u XX veku, ona nikad nije bila, niti je mogla biti na sporednom koloseku međunarodnih zbivanja. Tome je naročito doprinela i dalje doprinosi izuzetna vitalnost naroda koji se nalaze u njenom sastavu, kao i uostalom ostalih balkanskih naroda, čiju istoriju, a i poslednje decenije, više obeležavaju periodi sukoba i međusobne netrpeljivosti, kao posledice samoniklih nacionalnih neslaganja ili uticaja stranih osvajača i borbe velikih sila, nego periodi mirne saradnje i zajedničkog delovanja u cilju postizanja sopstvenog političkog, ekonomskog i kulturnog napredka i regiona u kome žive.

S obzirom na prikazan geopolitički i vojnostrateški položaj nije slučajno pitanje međunarodne pozicije Jugoslavije i u periodu posle Drugog svetskog rata bilo i ostalo od izvanrednog značaja. Ovo je potvrdila i diplomatska borba vođena u toku rata oko međunarodne orijentacije i unutrašnjeg uređenja buduće federativne Jugoslavije, koju simboličnu odražava i poznata formula *fifty-fifty*, čak i nezavisno od toga u kojoj meri treba polaziti od njene istorijske verodostojnosti. Dugotrajni hladni rat i međusobna borba SAD i SSSR-a i blokova na čijem čelu su se ove dve sile nalazile, bez obzira na sve političke i ideološke metamorfoze, uslovili su, zajedno sa promenama nastalim sa procesom dekolonizacije i jačanjem međuzavisnosti, integracije i institucionalizacije međunarodnih odnosa, potrebu formulisanja politike nesvrstanošći među čijim inicijatorima je bila i SFRJ, polazeći od sopstvenih interesa. Pri tome je - treba naročito podvući ono što se danas svesno ili nesvesno pri kritici tekuće nesvrstane orijentacije SFRJ izbegava da kaže - fundamentalnu ulogu odigrala težnja za ostvarenjem i obezbeđenjem prava na slobodu akcije, na bazi distanciranja od međusobne borbe velikih sila i blokova, a u okviru zajedničke aktivnosti Pokreta nesvrstanih zemalja. Posle prekida bliskih veza sa SSSR-om i ostalim istočnoevropskim zemljama pod njegovom dominacijom, do čega dolazi posle Rezolucije Informbiroa, i diskontinuiteta koji je tada u najpunijoj meri realizovan u njenoj spoljnoj politici, u svetu koji će još decenijama živeti pod okriljem ravnoteže oružanih snaga dve super sile, za SFRJ nije bilo druge alternative u okviru njenog konkretnog političkog i vojnog okruženja. U centru Balkana, na granici dva bloka, okružena njihovim članicama, SFRJ je kao nesvrstana zemlja sebi obezbedila optimalne uslove, nužne za

samostalan unutrašnji razvoj i odgovarajuću međunarodnu aktivnost.

Objektivna vrednost nesvrstanosti kao glavne opcije spoljne politike SFRJ je nesporna. SFRJ je decenijama predstavljala na Balkanu i Evropi određenu tampon zonu čiji značaj se nije mogao zanemariti prilikom ulaganja napora za smanjenje zategnutosti i opasnosti izbijanja oružanih sukoba u pojedinim kritičnim etapama hladnog rata. To je istovremeno odgovaralo u potpunosti njenoj vitalnoj potrebi očuvanja samostalnosti u uslovima izvršene podele snaga u Evropi i u svetu. Priznanje nesvrstanog statusa SFRJ, do koga je vremenom došlo, bilo je zapravo izraz postignute ravnoteže između njenih državnih interesa i interesa glavnih svetskih sila, kao i međunarodne zajednice.

4. Razmišljanja o vrednosti nesvrstane politike SFRJ ne treba shvatiti kao da su sve njene praktične realizacije i posledice morale imati pozitivne efekte. Ova politika se mora ponovo danas proceniti zbog neophodnosti da se sa objektivnog, naučnog, politološkog i međunarodnogpravnog stanovišta utvrde pravci njenog daljeg razvijanja u uslovima koji se poslednjih godina formiraju na međunarodnom polju, u konfrontaciji sa novim tendencijama razvoja međunarodnih odnosa u Evropi i u svetu. Radi se, razume se, o prihvatanju odgovarajućeg kritičkog prilaza, ali u kontekstu oslobođenom od neprincipijelnih pritisaka i momentalnih zahteva snaga koje učestvuju u političkoj borbi za vlast. To je, po mome mišljenju, jedini put davanja racionalnog odgovora na pitanje o kontinuitetu ili diskontinuitetu u daljoj izgradnji spoljne politike SFRJ u okolnostima koje danas vladaju u zemlji i u svetu. Ukoliko bi takvu analizu bilo moguće ostvariti i prihvatiti njene zaključke, ne samo da bi se rezultati realizacije nesvrstane spoljnopolitičke linije u prošlosti na drugi način projekirali u današnjicu, nego bi se moglo doprineti boljem razumevanju linije koju SFRJ treba danas da zastupa. Konačno, već sad se može smatrati da, *grosso modo*, ta linija uglavnom uspešno odgovara na izazove i dileme pred kojima se SFRJ nalazi na međunarodnom polju, u užem i širem smislu, i sa stanovišta problema u njenom okruženju na Balkanu i Evropi, kao i svetskih zahteva.

Oštrica kritike koja se poslednjih godina upućuje na račun nesvrstane politike SFRJ usmerena je pretežno na navodno totalno podređivanje užih državnih interesa globalnim ciljevima nesvrstanosti čiji je rezultat bilo zapostavljanje problematike susedskih odnosa i balkanske saradnje, posebno manjinskog pitanja, kao i zakasnelo orijentisanje na saradnju u Evropi, naročito u odnosu na zapadnoevropsku integraciju. Izuzetan značaj kritičari pridaju nemogućnosti postizanja konkretnih rezultata od strane nesvrstanog pokreta u njegovoj konfrontaciji sa velikim silama i blokovima, ali i s obzirom na nedovoljnu solidarnost, i sporove koji su izbijali među nesvrstanim zemljama. Nema razloga da se o ovim primedbama ne raspravlja. No, pre nego što se pristupa kritici, neophodno je dobro poznavati predmet o kome se radi, pri čemu poznavanje i objektivno prihvatanje činjenica predstavlja preduslov za

njeno uvažavanje.

Kad je reč o prošlosti, i gore pomenutim kritičkim primedbama na spoljnu politiku SFRJ, veoma je važno ceniti ih u sklopu opšteg stanja međunarodnih odnosa u vreme kada su hladni rat, borba za prevlast u svetu između SAD u SSSR-a i trka u naoružanju predstavljali osnovne koordinate evolucije odnosa između država i naroda. Svi procesi u okviru međunarodnog života odvijali su se pod pritiskom toga sukoba. Sve se odigravalo u funkciji duboke, ali i veštačke rasepkanosti sveta, izazvane imperijalističkim i hegemonističkim aspiracijama najjačih sila, prikrivenih ideološkim i političkim opredeljenjima, uz posedovanje nuklearnog oružja koje je predstavljalo i pretnju opstanka čovečanstva i febrilni garant očuvanja mira. Kad se to uzme u obzir, i posebno evolucija hladnog rata i napora za smanjenje zategnutosti u svetu i Evropi, što je sve zajedno trajalo decenijama, plodovi nesvrstane politike SFRJ su očigledni. Na njoj je nesumnjivo počivala stabilnost njenog međunarodnog položaja.

Globalizam nesvrstane politike SFRJ bio je ključ koji joj je u uslovima blokovski podeljene Evrope otvorio vrata uspostavljanju odnosa sa oba njena dela, otežavajući ugrožavanje njene nezavisnosti i teritorijalnog integriteta. Zahvaljujući njemu stvorila je politički kapital koji je omogućio da se u evropskim okvirima SFRJ postavi kao samostalan subjekt. Maksimalno je konsolidovala odnose sa dve supersile, SAD i SSSR, i neutralisala tradicionalne aspiracije ove druge sile prema Mediteranu i Balkanu koje nikad nisu mimoilazile njenu teritoriju. Osim toga, njena nesvrstana pozicija koja predstavlja južnu kariku lanca neutralnih i nesvrstanih zemalja koji od Finske, preko Švedske i Austrije deli dva bloka, smanjila je opasnost od zaoštavanja odnosa sa susedima blokovski opredeljenim i otežala zaoštavanje manjinskog pitanja, gurnutog u drugi plan nespremnošću supersila da ga koriste radi destabilizacije stanja na Balkanu. Samo po sebi, međutim, pitanje manjina na Balkanu i jugoslovenske politike predstavlja nesumnjivo autonoman kompleks koji treba osvetliti posebnim istraživanjima o tezi o njegovom eventualnom zanemarivanju u konkretnoj diplomatskoj akciji. Sa sigurnošću se, ipak, može tvrditi da su osnovni politički stavovi i teze koje je SFRJ isticala u odnosu na položaj manjina i njihovu ulogu mosta u povezivanju država i naroda bili u punoj saglasnosti sa njenim radom na sprovođenju u praksi ciljeva i principa nesvrstanoosti. Sa Italijom i Austrijom pronađena je baza za prihvatanje konkretnih *modus vivendi*. Sa ostalim balkanskim susedima koji ne priznaju postojanje jugoslovenskih manjina to nije slučaj. Ostaci prošlosti su jači od vizija jedne konstruktivne budućnosti, te manjinsko pitanje na Balkanu ostaje otvoreno i dalje.

U odnosu na dugoročna kretanja u Evropi nesvrstana spoljna politika SFRJ pokazala se mnogo plodotvornijom. Kao članica grupe neutralnih i nesvrstanih zemalja (Grupa NN) u čijem je osnivanju i radu najaktivnije učestvovala, kao što to čini i danas, dala je suštinski doprinos razradi

panevropske koncepcije KEBS-a i njenoj realizaciji. Uprkos političkih ograničenja koja je trpela zbog ideoloških i drugih uticaja u okviru segmenta odnosa SKJ sa KPSS i drugim komunističkim partijama, istrajala je u van-blokovskoj, nesvrstanoj orijentaciji u Evropi. To se posebno moglo videti u vreme mađarskih događaja 1956, ili okupacije Čehoslovačke od strane SSSR-a i drugih zemalja Varšavskog ugovora 1968, kada je diplomatija SFRJ zbog hipoteka prošlosti bila ozbiljno stavljena na probu. Konačno, na ekonomskom planu, uprkos blokovske podele, ona se povezuje i sa zapadnim (OECD, EFTA i EEZ) i istočnoevropskim (SEV) grupacijama, što joj posebno olakšava u političkom smislu opredeljenje za nesvrstanost. Ovome treba dodati otvaranje granica koje je u ono vreme mogla sprovesti samo kao nesvrstana, sa punim prihvatanjem odlaska naše radne snage na Zapad koje je, makoliko bilo izazvano unutrašnjim ekonomskim teškoćama, bilo izraz težnje za totalnim razbijanjem izolacije nametnute ideološkom isključivošću u prvim godinama posle završetka Drugog svetskog rata.

Analiza efekata nesvrstane spoljne politike SFRJ u prošlosti može, načelno uzevši, da vodi samo izvlačenju pozitivnih zaključaka. Iako komunističko-marksističke provenijencije, ona je nesumnjivo bila oslobođena dogmatskog prilaza i polazeći od geopolitičkog i vojnostrateškog položaja zemlje vodila računa o bazičnim interesima jugoslovenske federativne zajednice. Iz ovog ugla posmatrano, primedba o neefikasnosti Pokreta nesvrstanošći na univerzalnom planu može se smatrati irelevantnom, mada se i o njenoj opravdanosti kao takvoj može raspravljati. No, to bi trebalo da bude predmet druge, šire rasprave. Konkretno gledajući, s obzirom na stanje u Evropi i položaj SFRJ u njenom okviru, može se smatrati da je u uslovima hladnog rata njena nesvrstanost bila model maksimalnog valorizovanja prednosti ove politike. Koliko se izvesno radikalizovanje realizacije pojedinih odluka pokreta nesvrstanih zemalja odražavalo negativno na položaj SFRJ u Evropi je pitanje koje zaslužuje detaljnije i detaljnije ispitivanje. I u spoljnoj politici, kao i u životu uopšte, dolazi do idealiziranja zabluda i pogrešnih procena. To je sigurno slučaj sa preteranim praktičnim povezivanjem jednog broja diplomatskih akcija sa delovanjem pojedinih grupacija nesvrstanih zemalja što je često dovodilo do nepotrebnih teškoća u odnosima sa ostalim zemljama, ali i otežavanja konstruktivnog traženja rešenja za određene sporove. U ovom pogledu, najdrastičniji primer je nepotrebno insistiranje u jednom određenom periodu na što potpunijem povezivanju privrede SFRJ sa zemljama u razvoju. Pri ovome se u praksi nije umelo da razdvaja principijelno zalaganje za novi međunarodni ekonomski poredak (NMEP), kao elementa političke koncepcije, od stvarnih ekonomskih potencijala zemlje koji nisu bili na potrebnom nivou. No, ako je igde, uostalom, odsustvo za realnost i ideološka ograničenost pogubno delovala na razvoj jugoslovenskog društva onda je to bila ekonomska sfera njenog unutrašnjeg života tako da se pre u ovoj pojavi,

nego u nesvrstanoj orijentaciji, može tražiti uzrok preterivanja do koga je došlo na polju angažovanja privrede u zemljama u razvoju.

5. Potpuno je jasno da pozitivna ocena vrednosti nesvrstane orijentacije spoljne politike SFRJ u prošlosti ne mora sama po sebi da bude opravdanje njenog očuvanja u vreme radikalnih promena do kojih je došlo u međunarodnim odnosima u toku osamdesetih godina. Zauzimanje stava o ovom pitanju u punoj meri zavisi od evolucije stanja u svetu i rezultata do kojih treba da dovedu u krajnjoj konsekvenci ove promene.

Pojavili su se novi prioriteti u evropskoj i svetskoj politici, a zajedno sa njima i nove neizvesnosti, jer smo još daleko od kristalizacije konačnih rešenja za niz novootvorenih pitanja. Konture ovih rešenja se danas više-manje samo nagoveštavaju. Imamo nove odnose između SAD i SSSR-a, hladni rat je prevaziđen, na polju pregovora o kontroli naoružanja i razoružanja ostvaren je određeni napredak, na pragu je transformacija blokovskih formacija NATO-a i Varšavskog ugovora, proces ujedinjenja Nemačke je u punom jeku, politika zaštite ljudskih prava doživljava puni trijumf. Tražeći osnovu ovih promena mora se nedvojbeno zaključiti da u politici "perestrojke" u SSSR-u treba videti ovaj kvasac koji je omogućio bujanje pokušaja zadovoljavanja niza potreba nastalih radi konačnog prevazilaženja teškoća sa kojima se suočila borba za društveni napredak krajem XX veka. Istovremeno se mora konstatovati da se sve ovo odigrava u dramatičnim oblicima i u sklopu svestrane, krizne situacije u Evropi. "Perestrojka" je dovela do dubokih potresa u sovjetskom društvu, a u bivšim evropskim socijalističkim zemljama još smo daleko od konsolidovanja situacije na političkom i ekonomskom planu. Pitanje budućeg položaja ujedinjene Nemačke izazvalo je niz novih ideja o prilagođavanju KEBS-a i stvaranju novog sistema panevropske bezbednosti, a zemlje EEZ-a zabrinulo, s obzirom na predviđene planove o punoj integraciji do 1992. godine. Ostali delovi Evrope, tj. srednja i istočna Evropa, kao i Balkan traže višestране puteve povezivanja sa Zapadom, posebno Savetom Evrope i EEZ, ali i regionalnog i subregionalnog organizovanja. A sve to je praćeno aktiviranjem nacionalističkih strasti, aktueliziranjem manjinskih problema, što naročito potresa balkanske zemlje pri čemu i unutrašnja kriza u SFRJ sa kosovskim pitanjem predstavlja još uvek nedovoljno kontrolisan izvor eventualnih novih sukoba. Te se na ovaj način i Evropa pridružila ostalim delovima sveta, primorana da traži drugačije formule od onih koje su preovlađivale u uslovima hladnog rata, za miroljubiv razvoj međuevropskih odnosa, ravnopravnu saradnju svih evropskih država i jačanje demokratskih tendencija u njihovim unutrašnjim uređenjima.

Kad se prikazana tekuća situacija uzme u obzir izgleda očividno da pitanje o potrebi (ili ne) očuvanja kontinuiteta u nesvrstanoj spoljnoj politici SFRJ dobija druge dimenzije. U najmanju ruku se njegovo postavljanje može smatrati ovog trenutka necelishodnim. S jedne strane, zato što postojeće stanje u

Evropi i nejasnoće koje prate njegove transformacije i dalje govore u prilog očuvanja nesvrstanog statusa SFRJ kao centralnog geopolitičkog i vojno-strateškog prostora u ovom delu Evrope. Očuvanje potpune slobode akcije i opcija u njenom neposrednom i širem okruženju posredstvom obezbeđenja nesvrstanog teritorijalnog statusa i dalje u punoj meri s obzirom na fluidnost balkanske, evropske i svetske problematike odgovara vitalnim interesima SFRJ. I ne samo njima nego i velikim silama, postojećim evropskim političkim i ekonomskim grupacijama pa i susedima. S druge strane, zbog toga što objektivna vrednost politike nesvrstanosti, i njene potencijalne mogućnosti prilagođavanja, koje se osećaju i po važnosti koja joj se priznaje u pojedinim kritičnim momentima u Evropi, i dalje govori u prilog njenog korišćenja. Konačno, i kriza u kojoj se nalazi jugoslovenska federacija čini da SFRJ može samo sa pozicija nesvrstanosti da prati i prilagođava svoj međunarodni položaj evropskim promenama.

Ovo poslednje je očigledno potvrdila naša diplomatija aktivno se postavljajući poslednjih godina u evropskim i svetskim okvirima. Dosledna nesvrstana politika u prošlosti mogla je samo da potpomogne, kao što smo već naglasili, napore za približavanje zapadnoevropskim grupacijama kao što su OECD, EFTA, EEZ i Savet Evrope, koje je omogućilo postavljanje zahteva za članstvom, posebnim statusom i asocijacijom. Ona joj je omogućila, posle mnogih nepotrebnih unutrašnjih dilema, uključivanje u subregionalne organizacije i inicijative kao što su Alpe-Adria, pentagonalna inicijativa u Srednjoj Evropi, podunavsko i jadransko udruživanje. S tim što se mora napomenuti, da su teškoće i prepreke na koje SFRJ nailazi na diplomatskom terenu u nastojanju da ostvari svoje konkretne zahteve u gornjim oblastima najmanje posledica njene nesvrstanosti, već pre svega ideološkog i političkog konzervativizma i inercije unutrašnjeg razvoja koji nije imao snage da se na vreme konkretno uključi u procese demokratizacije, ekonomske integracije i jačanja ljudskih prava u Evropi. Otuda se ne treba čuditi što je upravo nesvrstana spoljnopolitička orijentacija SFRJ bila i ostala predmet napada uvek kada se u njoj vidi prepreka za ostvarenje uskih političkih ciljeva koji se suprotstavljaju interesima zajednice jugoslovenskih naroda. I time direktno ruši međunarodni ugled sopstvene zemlje koji je značajno porastao njenim izborom za predsestavajućeg Pokreta nesvrstanih zemalja na Devetoj konferenciji održanoj 1989. godine u Beogradu.

O značenju svestrane političke valorizacije nesvrstanog statusa SFRJ pisao je autor ovog priloga još 1969. godine ukazujući: "... na potrebu da se sa stanovišta interesa Jugoslavije, kao višenacionalne zajednice, a polazeći od njenog političkog, ekonomskog, strateškog i geografskog položaja, utvrdi kakve reperkusije može da ima njena politika nesvrstanosti na obezbeđenje i stalno jačanje njenog nezavisnog položaja na Balkanu i Evropi. Nesvrstanost se ni dosada nije svodila samo na generalno opredeljenje u borbi koja se na

najširem međunarodnom planu vodi za progres i demokratizaciju međunarodnih odnosa. Treba videti u kojoj meri ona može još više doći do izražaja u svakodnevnom regulisanju političkog ekonomskog i pravnog položaja naše zemlje."¹ Možda je najzad došlo vreme da se u burnim previranjima koja se odigravaju u Evropi i svetu pristupi sistematskom i sveobuhvatnom razmatranju ovog pitanja. SFRJ je na raskrsnici. Nesvrstanost je konstanta koja je dosada obezbeđivala njenu nezavisnost i teritorijalni integritet, te modalitete njenog kontinuiteta treba stalno konkretizovati i usavršavati, u skladu sa opštim razvojem međunarodnih odnosa i potrebama zajednice jugoslovenskih naroda.

Napomena:

1) "Savremeni međunarodni odnosi i perspektive njihovog razvoja", Socijalizam, br. 6, 1969, str. 811.

Međunarodna politika, br. 970, 1. septembar 1990.

1991.

Osnovni elementi jugoslovenske krize

ODGOVORI NA PITANJA ČASOPISA

"ALLGEMEINE SCHWEITZERISCHE MILITARISCHE ZEITSCHRIFT"

Koji su, po vašem mišljenju, osnovni elementi jugoslovenske krize koja već ozbiljno potresa temelje evropske bezbednosti i saradnje?

Šahović: Glavni problem tiče se usaglašavanja interesa i odnosa između svih nacija koje žive na teritoriji Jugoslavije danas opterećenih u prvom redu dubokim nacionalističkim i političkim, ideološkim i ekonomskim suprotnostima. Ne postoje jače političke snage koje su u stanju da izgrade i dovedu do prihvatanja jednog savremenog programa reorganizacije postojeće jugoslovenske zajednice i rade na njegovom sprovođenju. Naprotiv, preovlađuju i diktiraju tok događaja, produbljujući jugoslovensku krizu i predstavljajući sve veću opasnost za evropsku bezbednost i saradnju, političke snage orijentisane pre svega na manipulisanje masama sa uskih, istorijski prevaziđenih nacionalističkih pozicija, koje su dovele do plodnog tla da se antikomunistički revanšizam iskoristi za stvaranje uslova za obnovu i aktivno delovanje ustaških i četničkih i svih drugih destruktivnih snaga protiv jugoslovenske zajednice. Tome treba dodati nedostatak volje, ali i neiskrenost u odnosu na nužnost demokratizacije političkog života, kako na federalnom tako i na republičkim nivoima. Sve je ovo vezano za borbu za vlast određenih uskih političkih krugova, ali i za nesposobnost i nedostatak iskustva u organizovanju političke demokratije i ekonomije slobodnog tržišta zbog decenijske orijentacije na jednopartijski politički sistem i kolektivističku privredu.

Da li je odviše rano da se UN umešaju u rešavanje krize, imajući u vidu pri tome i činjenicu da njeno internacionaliziranje otežava dogovore jugoslovenskih lidera?

- Ne smatram da treba ići na uključenje UN u razmatranje pitanja koja se tiču jugoslovenske krize pošto je nedvojbeno reč o jednom regionalnom pitanju kojim se bave evropske regionalne organizacije i forumi. S druge strane, nalazim da je dosadašnji stepen internacionalizacije jugoslovenske krize odigrao pozitivnu ulogu, nezavisno od toga šta misle pojedini jugoslovenski lideri u pogledu čijih krajnjih namera se ne može imati pove-

renje, kako sa gledišta stvarnih interesa naroda koji žive u njihovim republikama i Jugoslaviji kao celini, a tako i Evrope i sveta.

Kako biste sa stanovišta međunarodnog prava protumačili odluku šefa države o povlačenju trupa JNA iz Slovenije, s obzirom na njihovu ustavnu ulogu?

- Sa stanovišta međunarodnog prava ništa se nije promenilo u međunarodnom statusu Jugoslavije. Ona je i dalje jedini međunarodni subjekt koji u odnosu na spoljni svet predstavlja i zastupa sve republike koje federacija obuhvata, pa i Sloveniju. Glavna ustavna funkcija JNA je da brani jugoslovensku zajednicu kao celinu u odnosu na spoljni svet.

Da li imajući u vidu 70-godišnje iskustvo srpsko-hrvatski odnosi mogu biti rešeni bez dramatičnih konflikata?

- Sigurno da bi srpsko-hrvatski odnosi mogli biti regulisani bez dramatičnih konflikata putem konstruktivnih pregovora u jednom demokratskom društvu od strane političkih snaga koje bi bile na savremenom civilizacijskom stupnju. Očevidno je, iz karaktera oružanih borbi i nivoa političkih odnosa koji postoje između onih koji danas vode ove dve nacije, da smo daleko od takve mogućnosti i to me dovodi do očajanja.

Kako ocenjujete "pomoć" Dvanaestorice, pošto je već u početnoj fazi došlo do podele među njima?

- O pomoći Dvanaestorice ne treba govoriti pod navodnicama - nju treba ceniti vrlo pozitivno bez obzira na moguće razlike u polaznim pozicijama jednih ili drugih koji je sačinjavaju. Bitno je da Dvanaestorica sačuva jedinstven prilaz koji je vezan za osnovni cilj: sprečavanje oružanih sukoba, modernizovanje jugoslovenske federacije uz prihvatanje nužnosti postojanja ove zajednice sa gledišta evropskih odnosa u celini. Stvaranje malih državica na Balkanu predstavljalo bi ponovo uspostavljanje "bureta baruta" po čemu je ovaj deo sveta ušao u istoriju XX veka.

Intervju: Miloš Dromnjak, 24. jul 1991.

O saradnji sa profesorom Ivom Supekom

G. UREDNIKU RUBRIKE "MEĐU NAMA"
POLITIKA, BEOGRAD

Gospodine Uredniče,

Molim vas da povodom navođenja moga imena u napisu prof. Mihajla Markovića "Nacionalni egoizam pod maskom mirotvornog humanizma" objavljenog u *Politici* na dan 21. avgusta 1991. objavite sledeće:

"Nemam ništa protiv toga što se moje ime pominje zajedno sa imenima ostalih kolega koji su sarađivali sa prof. Ivom Supekom u Pagvaškom pokretu i časopisu *Encyclopedia Moderna*. Smeta mi, međutim, što prof. Marković kvalifikuje tu saradnju kao 'lakovernost', proširujući tu ocenu na adresu svih koje je naveo u ovome napisu. Ne znam šta o tome misle ostale pomenute ličnosti ali što se mene tiče želim da naglasim da nisam bio "lakoveran" ni u politici i uopšte društvenom i ličnom životu te sam i u učešću u Pagvaškom pokretu i *Encyclopedia Moderna* imao sopstvene ciljeve i radio na realizaciji svojih shvatanja. Sa prof. Supekom sam godinama sarađivao i pre toga na liniji okupljanja svih intelektualnih snaga federativne Jugoslavije, kao i uostalom na širem svetskom planu, u borbi protiv nuklearne opasnosti i za njihovu prijateljsku demokratsku saradnju bez obzira na sve moguće političke, ideološke i druge razlike."

Zahvaljujem vam unapred na objavljivanju ove napomene.

Dr Milan Šahović

Politika, 22. avgust 1991.

Svi smo pali na ispitu istorije

PRETHODNA NAPOMENA

U jesen 1991. postojala je još uvek SFRJ, ali je to vreme kada se razbuktao oružani sukob između jedinica JNA i hrvatskih oružanih snaga. Taj sukob u kome je JNA odigrala kao vojni faktor odlučujuću ulogu doveo je do konačnog raspada jugoslovenske federacije. O tome se danas ne govori i ne piše. Međutim, tada se još uvek raspravljalo o budućnosti SFRJ, pa je Institut za strategijska istraživanja JNA, 25. oktobra 1991. održao naučni skup pod naslovom: "Vojnopolitičke promene u Istočnoj Evropi i bezbednost Jugoslavije". U raspravi sam učestvovao i izložio svoje gledište, autorizovao ga, kao što je preporučeno, i dostavio radi štampanja.

Dogodilo se ono što sam i očekivao, da me je jedne noći pozvao sekretar ovog skupa i saopštio da moje istupanje ne može da se štampa i da mogu da napišem drugačiji tekst. Tom mladom čoveku bilo je veoma neprijatno, no ja sam ga umirio rekavši da znam da on samo vrši svoju dužnost i sprovodi naređenje svoga pretpostavljenog. Našavši taj tekst slučajno u svojoj arhivi učinilo mi se da možda može da bude interesantan kao jedno od različitih svedočanstava ocena o situaciji u zemlji, i zato ga objavljujem.

TEKST GLASI:

Prihvatio sam da učestvujem na ovom skupu jer mislim da je veoma važno da JNA sasluša sva shvatanja. Pozdravljam tu želju. Jednostrano mišljenje najmanje može da pomogne u situacijama kao što je ova u kojoj se našla naša zemlja. Potpuno je prirodno uostalom da strane koje imaju svoje stavove i koje učestvuju u ratnoj borbi pri tome zaboravljaju na drugu stranu. Međutim, ako se želi da se ide na pregovore, na nalaženje zajedničkih rešenja, na očuvanje odnosno stvaranje novih zajednica, sigurno da borba koja se vodi argumentima, i koja ne bi trebalo da pređe na ono što se desilo kod nas - na oružanu borbu i na ubijanje bez mere, bez poštade, ne vodeći računa o osnovnim ciljevima za koje se vodi - da ta borba mora da doživi određene korekture, i mora da se posmatra u svetlosti istorijskog značaja rezultata koje ima i do kojih dovodi.

Rekao sam da borba svakog pokreta, svih u našoj zemlji pa i JNA, mora da vodi računa o ciljevima koje ima. Ako je cilj očuvanje, odnosno stvaranje nove Jugoslavije, onda, zaista, mora da se vodi računa kako bi ta Jugoslavija obuhvatila sve one koji su u njoj. Razume se, niko se ne može naterati da bude u toj Jugoslaviji ali mogu da se nađu forme njenog postojanja koje će biti u skladu sa njihovim zahtevima, njihovim potrebama i mogućnostima. Jer, ako se danas pogleda, s jedne strane, istorijski i, s druge, praktično tj. sa stanovišta onoga što je bilo u prošlosti i modernih uslova stvaranja državnih zajednica i njihovog postojanja u okviru visoko integrisanih društava, nesumnjivo je da Jugoslavija može da postoji.

U pozivu za ovaj skup stoji da treba da raspravljamo o vojnopoličkim promenama u Istočnoj Evropi i bezbednosti Jugoslavije. Iz ovoga može da se izvuče zaključak da na Jugoslaviju treba gledati u svetlosti svega što se desilo u Istočnoj Evropi. Po mome mišljenju na Jugoslaviju treba da gledamo u svetlosti svega što se dešava u Evropi uopšte, i u svetu. U kojoj meri i dokle smo mi bili u Istočnoj Evropi to je pitanje koje nije dovoljno razjašnjeno, iako fakta, i sve što se kod nas desilo i dešava, pokazuje da se nismo bili dovoljno odvojili od nje u toku celokupnog našeg unutrašnjeg razvoja. Nadam se da se ovde razumemo, a ne bih želeo dalje da govorim o tome. Nismo se dovoljno odvojili od Istočne Evrope, dogmatske, "socijalističke", hladnoratovske, blokovske, prosovjetskog tipa. Ovo govorim zato što celokupan tok, počevši od nastanka, tzv. jugoslovenske krize, po svemu što se dogodilo i događa u celoj zemlji, navodi na takav zaključak. Inače sam mislio, i pored svih analogija koje su nas povezivale sa Istočnom Evropom, da smo u našem razvoju imali dovoljno elemenata koji su nas vezivali za svet u celini i za Zapadnu Evropu posebno. Prema tome, ako treba da iznosim lični stav, moram da kažem da sam izvanredno bio iznenađen, a na momente bio zbunjen i razočaran, pošto sam raščistio odavno sa tzv. Istočnom Evropom i video da nismo ništa naučili u toku poslednjih decenija proteklih od trenutka koji je trebalo da znači naše otvaranje prema svetu.

O ovome što govorim može se diskutovati. Izlažem svoje mišljenje o JNA za koju mislim da treba da se postavi drugačije, da je morala da se postavi drugačije nego što je učinila. Kako - to je drugo pitanje u koje neću sada da ulazim jer je dockan. Sada zaista moramo da vidimo u kojoj meri i kako da se organizujemo u Jugoslaviji polazeći od prilika koje vladaju u Evropi. Gledao sam tematski okvir za ovaj skup u kome se govori o tri opcije i to: prva, ostajanje Jugoslavije u postojećim granicama, drugo, razdruživanje Slovenije i Hrvatske od "krnje" Jugoslavije; i treće, nastajanje više samostalnih i potpuno odvojenih država na teritoriji današnje Jugoslavije. Zašto govorim o ovome? Zato što je važno znati koji su naši ciljevi. Kakvu Jugoslaviju stvarno želimo. Osim toga danas imamo i četvrtu opciju - Karingtonov plan. Pregovori koji se vode ne teže ni jednom, ni drugom, ni trećem, nego stvaranju jedne nove aso-

cijacije, nove Jugoslavije. Razume se, sve zavisi od izbora solucije, od toga dokle se ona želi braniti, pa i ne vodeći računa o objektivnim potrebama, interesima i zahtevima koji se nameću, i koji treba da omoguće narodima svih republika da žive u skladu sa modernim uslovima razvoja. Dovoljno je preći granicu, na istoku i zapadu Jugoslavije, pa da se vidi da se tamo vodi drugačiji život. Jugoslavija se našla u situaciji u kojoj su osnovni parametri modernog života zaboravljeni.

- Može li se prihvatiti da je rešavanje pitanja od kojih zavisi budućnost jedne zemlje potrebno tražiti vojnom silom. Neposrednih, određenih uzroka za upotrebu vojne sile ima. Ima i opravdanja. JNA se napada, Srbi u Hrvatskoj se brane, a hrvatski narod preživljava najteže dane zahvaljujući uzurpaciji njegovih demokratskih težnji od strane najkonzervativnijih militantnih ustašoidnih snaga na vlasti. A generalno uzevši, svi smo mi zajedno, kad se skupimo u Jugoslaviji, pali na istorijskom ispit, jer se pitanja organizacije modernog društvenog i nacionalnog života ne mogu rešavati oružjem. Mi ih nećemo moći rešiti tim putem.

Sve što govorim može za nekoga da zvuči isuviše apstraktno, nešto što ne vodi dovoljno računa o konkretnim uslovima u zemlji, onakvim kakvi su ovoga trenutka, osim toga situacija se menja iz dana u dan. Ipak, mi moramo da znamo šta želimo. Pominje se opcija - razdruživanje Slovenije i Hrvatske od krnje Jugoslavije, te nije čudo da se taj cilj poistovećuje sa stvaranjem "Velike Srbije". Po mome mišljenju ne može da bude cilj stvaranje "krnje" Jugoslavije već Jugoslavije kao asocijacije republika u postojećim granicama, na čemu insistira vaša prva opcija. Pitanje je, međutim, kakva ta Jugoslavija treba da bude? Sigurno je, imajući u vidu stanje u kome smo danas, da Jugoslavija ne može da bude onakva kakva je bila do danas. Na kraju krajeva, i da nije došlo do sukoba, političkih i oružanih koji postoje, mi bismo morali da je menjamo, jer su se prilike promenile. Mi bismo je morali demokratizovati, a zapravo smo sve učinili da sve parole o demokratizaciji padnu u vodu i da sada više niko ne misli na nju kao na put koji bi omogućio da se ode dalje, napred u društvenom razvoju, u odnosu na tzv. samoupravno društvo. Uspeli smo da krenemo unazad, u oružanu borbu koja sve uništava.

U svakom slučaju, po mome mišljenju, cilj ne bi smelo da bude uništavanje neprijatelja koje bi uništilo sve što je ostvareno tokom poslednjih decenija. Nema poslednju verziju Karingtonovog plana pošto sam do sinoć bio na putu, ali bih nešto rekao u vezi sa prvom verzijom koja je potpuno osuđena i koja se odbacuje, jer se kaže da traži raspad Jugoslavije. Ja nisam video da je reč o raspadu Jugoslavije. U prvoj verziji video sam samo jednu platformu za razgovore, pripremljenu onako kako se to radi na međunarodnim konferencijama za pregovarače koji treba dalje da rade na njoj. Na tome tekstu, ukoliko se prihvate bar neki njegovi elementi, trebalo bi da se grade konture jedne nove Jugoslavije, rešenja koja mogu da budu predmet određenog sporazuma

pa čak, eventualno, i ustava koji bi jednog dana možda mogao biti sastavljen. U prvoj verziji najviše su razrađena pitanja vezana za međunarodne odnose u zemlji. O tome je najviše raspravljano i to je najosetljivije pitanje. Drugo je pitanje da li predviđena rešenja mogu da zadovolje ili ne. Mora se reći da predložena rešenja sama po sebi odgovaraju obavezama koje je Jugoslavija preuzela u međunarodnim konvencijama koje je ratifikovala. Mi smo se borili, i ja sam se godinama zalagao da te dokumente primenjujemo dosledno, kao što smo se borili da Jugoslavija bude među prvim zemljama koje prihvataju konvencije o ljudskim pravima, bilo one opšte prirode, bilo one o humanitarnom ili ratnom pravu. Na tome smo polju veoma mnogo uradili i radili kao, uostalom, i na polju razoružanja. Sve to sada pada u vodu, a naš čovek čita na svakom koraku da su svi predlozi koje daje gospodin Karington potpuno izvan i protivni međunarodnom pravu i Povelji UN, KEBS-u i sl. Sve to nije tačno, može se i dokazati da njegovi predlozi vode računa i zadovoljavaju zahteve do kojih je došlo u pojedinim delovima naše zemlje, posebno u novim autonomnim regijama srpskog naroda u Hrvatskoj. Otvara se mogućnost za diskusiju i rešavanje njihovih problema bez konačnog prejudiciranja rešenja. Rešenje ne mogu da nam nametnu u Hagu, ni Karington ni EZ, već samo mogu da nam pruže mogućnost da o tome raspravljamo i sami dođemo do rešenja. Otuda mislim da se ne treba ušančavati u određene pozicije pošto smo se našli za okruglim stolom, nego da tražimo solucije koje bi mogle svima da odgovaraju. Pogledamo li ostale delove prve Karingtonove verzije, vidi se da oni predviđaju, kad je reč o novoj jugoslovenskoj asocijaciji republika, osnivanje i postojanje niza organa koji bi regulisali osnovne sektore zajedničkog života.

E, samo što to nije organizacija federacije na koju smo se navikli. Danas se odbacuje i model Ustava od 1974, tako da se možda želi neka čvršća federacija. Više je nego očividno da tako nešto neće proći jer, prvo, treba videti šta misle narodi ove zemlje, i drugo, šta traži moderan život kao i šta bi bilo moguće da se iskristališe u toku dužeg perioda ozbiljnih pregovora. Inače sam i ja video da ovaj dokument ima jednu veliku manu.

Nju posebno naglašava JNA zato što se u njemu uopšte ne govori o njoj. Ja sam u tome video da je učinjena koncesija JNA, želju da se to pitanje ostavi otvoreno i da se pruži mogućnost JNA i ostalim faktorima da u toku daljih pregovora utvrde kakva će biti Armija, u kojoj meri i dokle ona treba da učestvuje u rešavanju svih ovih pitanja.

Sve što sam rekao može da zvuči kao utopija u uslovima u kojima se sada nalazimo pošto JNA vodi krvavu i tešku borbu protiv Tuđmanovih snaga u Hrvatskoj koja onemogućava pokretanje i rešavanje ozbiljnih pitanja za pregovaračkim stolom. Istovremeno je potrebna velika diplomatska i druga politička veština da bi se pokazalo da JNA na svim poljima na kojima deluje zaista ide na smirivanje situacije u smislu koji treba da dovede do povoljnijih uslova za rad Savezne vlade i saveznih organa i za vođenje konstruktivnih pregovora.

Ne mogu da ulazim u detalje, ali sama činjenica da je došlo do podele u Predsedništvu SFRJ predstavlja faktor od najnegativnijeg značaja za mogućnost učešća onoga što je dosad bila Federacija u pregovorima. Imamo sukob i u Predsedništvu SFRJ, sukob između Predsedništva SFRJ i SIV-a kao i JNA i SIV-a. Ako neko treba da zastupa Federaciju onda treba odlučiti ko će to biti. Drže se sednice dela Predsedništva na kojima učestvuju pretežno samo vojni faktori. I to stvara dodatnu konfuziju. Juče sam se vratio iz Kine gde sam razgovarao, pored ostalog, o raznim opcijama za rešavanje naših prilika. Tamo su čitali analizu Ranka Petkovića, koju je objavio naš Centar za strategijske studije, u kojoj se govori i o mogućnosti uvođenja vojne diktature kod nas. Moj kineski sagovornik, govoreći o sadašnjoj situaciji, pitao me je, nismo li se približili toj soluciji u poslednje vreme. I pored toga što sam mu dokazivao da dotle nismo stigli i da nema uslova, jer je ona (JNA) sada u osetljivom položaju pošto su i druge republike, a ne samo Slovenija i Hrvatska odbile da učestvuju u mobilizaciji. Ne znam da li sam ga ubedio. Hoću ovim da kažem da se naši odnosi posmatraju u inostranstvu iz drugog ugla, a ne iz onoga iz koga mi u zemlji objašnjavamo stvari. Ako se tome doda da sve što pokazuje televizija i šta pišu ostali mediji dovodi do određenih sumnji u želju za postizanjem sveobuhvatnih zajedničkih političkih rešenja, onda se mora priznati da se JNA nalazi u veoma osetljivom položaju ovoga trenutka. Izlaz iz stanja u kome se nalazimo može i mora da bude tražen samo na političkom terenu.

Još samo na jednu stvar želim da ukažem u vezi sa stranim mešanjem. Strano mešanje određenih snaga postoje sve očevidnije. To su stvari koje moramo da posmatramo u svetlosti opšteg razvoja u Evropi uz onemogućavanje njihovog delovanja na našem terenu i na međunarodnom planu. S tim što je veliko pitanje kako shvatiti i objasniti pod čijim je uticajem Gorbačov počeo sada aktivno da interveniše. Da li pod uticajem delovanja Nemačke ili u sporazumu sa SAD koje, takođe, mogu da budu pod uticajem Nemačke. U stvari, to ne može da bude tačno. Gorbačov može da interveniše samo polazeći od svojih sopstvenih interesa, koji se svode na stare ruske interese na ovom terenu i ja mislim da je to dobro kao neka vrsta protivteže zapadnim uticajima, posebno uticajima Nemačke. Slažem se inače sa onim što je rekao Predrag Simić, naime, da nismo dovoljno posvetili pažnju, ne samo mi već svet uopšte, mogućim posledicama ujedinjenja Nemačke. Do toga je došlo brzo i pod pritiskom događaja. Može nova Nemačka da izazove mnogo problema.

Bio sam na jednom skupu francuske Akademije za mir i međunarodnu bezbednost, početkom ove godine u Nici, na kome je bilo reči o posledicama ujedinjenja Nemačke. Bilo je reči o četiri alternative moguće međunarodne akcije ujedinjene Nemačke: prvo, njeno potpuno povezivanje sa EZ i sinhronizovano delovanje preko EZ; drugo, oslobađanje Nemačke od uticaja EZ i njen direktan nastup u našim predelima i na istoku Evrope na bazi poli-

tike "*Drang nach Osten*"; treće, zatvaranje Nemačke u svoje granice, potpuna pasivizacija na međunarodnom polju radi ulaganja svih sredstava za izjednačavanje uslova života u Istočnoj i Zapadnoj Nemačkoj; i, četvrto, - tu reč je upotrebio i govorio o tome Rejmon Bar, bivši predsednik francuske vlade - švajcarizacija Nemačke što je objasnio tako da je Nemcima dosta svega, da su postigli visok lični, društveni i ekonomski standard i da mogu da poželeva uživaju kao što Švajcarci uživaju u Evropi. Razume se, možemo odmah poređenje sa Švajcarskom da izbrisemo, isto tako može da se briše i alternativa vezana za izjednačenje Istočne i Zapadne Nemačke, oni će to učiniti mnogo lakše nego što smo mislili jer imaju ogromna sredstva. Ali, vidi se jasno da ne žele da se odreknu međunarodnih aspiracija. Znaju da su dovoljno jaki, da mogu da utiču na Zapadnu Evropu i da preko nje vrše pritiske. Ono što bi za nas bilo sada najvažnije je da radimo na očuvanju takve ravnoteže stavova u odnosu na Zapadnu Evropu da bismo izvukli najveću korist iz pregovora koji se vode u Hagu i dobili jednu konstruktivnu platformu za rešavanje naših unutrašnjih problema.

Unutar Jugoslavije će se rešavati glavna pitanja samo što treba prvo da se opredelimo hoćemo li "krnju" Jugoslaviju, koja bi se u mnogome svela na "Veliku Srbiju", ili jugoslovensku zajednicu, ili asocijaciju koju bismo u okviru postojećih granica postavili na sasvim novu osnovu. Samo da bismo dotle došli moramo se osloboditi mnogih, neću da kažem predrasuda, već ostataka prošlosti i sa novih pozicija prići proučavanju stvari i stvaranju novih koncepcija društvene organizacije u okviru nove jugoslovenske zajednice. Mi, nažalost, nismo u ovoj zemlji uopšte počeli sami da razrađujemo te nove koncepcije i da ih tako formulišemo da naši ljudi, počevši od kvalifikovanih političkih, vojnih, diplomatskih i drugih kadrova budu u stanju da vide šta bi ta nova demokratska jugoslovenska zajednica mogla da predstavlja.

Zbog čega sam sve ovo govorio? Zbog toga što nisam spreman još uvek da se odrekнем jugoslovenske ideje. Mislim da se jugoslovenska ideja može da osavremeni, ali da su za to potrebni novi ljudi koji bi vodili drugačije političke pokrete kao i drugačija orijentacija JNA. Ona je dosad učinila nekoliko koraka u pravcu modernizacije, trebalo je to još ranije da učini. Danas je uvučena u krvav obračun koji po posledicama ima negativne efekte i pogoršava njen položaj. Biće potrebna velika majstorija da se JNA izvuče iz vrlo osetljivog i nekad veoma pogubnog položaja kako bi mogla konstruktivno da deluje u zemlji u celini kao konstruktivni faktor. Ona to, razume se, ne može sama da uradi, zato bi bila potrebna nova konstelacija političkih snaga. Hoćemo li to doživeti i kada veliko je pitanje. Ja sam pesimista.

1992.

Perspektive prevazilaženja posledica rata

U trenutku kada jugoslovenska kriza vrlo verovatno ulazi u odlučujuću fazu, traženje rešenja za fundamentalne probleme pred kojima se nalazi Srbija se nameće novom snagom. Političko bespuće i konfuzija, i stalno produbljavanje ekonomske krize, međunarodna izolacija, tragične i bolne posledice ratnog sukoba i raspada federativne Jugoslavije, sa totalnom negacijom demokratskih ciljeva i principa, snažno nalažu mobilizaciju svih miroljubivih, patriotskih, antiratnih i nešoviniističkih slojeva i krugova srpskog društva. Imajući taj bitan zadatak u vidu inicijativa za osnivanje Republikanskog kluba koja se u međuvremenu razvila u predlog za stvaranjem odgovarajuće stranačke organizacije zaslužuje izuzetnu pažnju javnosti.

Proglas "Krenimo s demokratijom ispočetka" i Programska osnova Republikanskog kluba, otvaraju određene perspektive za prevazilaženje posledica ratnog sukoba, dalji razvoj demokratske atmosfere i reafirmaciju Srbije u očima Evrope i sveta, uz upornu i trajnu konkretnu akciju protiv retrogradnih nacionalističkih i terorističkih snaga. Imajući u vidu odnos političkih snaga u Srbiji do pune realizacije Programa Republikanskog kluba brzo ne može doći, no akcije vođene u tome pravcu sigurno da mogu doprineti sprovođenju demokratskih reformi i usmeravanju društveno političkog, ekonomskog i kulturnog razvoja vodeći računa o budućnosti, u skladu sa tekućim pravcima evolucije savremene civilizacije.

Osnovna dilema pred kojom se nalazi srpsko društvo sastoji se upravo u tome da savlada duboko ukorenjenu inertnost i nemogućnost prevazilaženja nacionalističkih kao i ideoloških prevaziđenih gledanja na sopstvenu stvarnost i istoriju, na ostvarene domete, čija najuspešnija dostignuća treba isticati, ali i realno ceniti. Zadatak pretežak za sredinu koja nije bila u stanju da se razvija uporedo sa evropskim i svetskim kretanjima iako je verovala da je to slučaj. I pored stalnog insistiranja na otvorenosti prema svetu, prihvatanja u političkom i normativnom pogledu svih međunarodnih obaveza o poštovanju ljudskih prava, i naroda i manjina, politička praksa na jugoslovenskom podneblju i u vreme socijalističkog eksperimenta kao i posle njega, pokazala je da je manipulativan odnos prema težnjama najširih slojeva vladajućih politički organizovanih društvenih snaga bio preovlađujući. Održavajući sve

jugoslovenske narode u uslovima nedemokratskog društvenog života i nacionalističke uskogrudosti, kao i praktično ekonomske zaostalosti, te snage su morale dovesti i do raspada jugoslovenske federacije, ne dozvolivši joj prilagođavanje novim uslovima kraja XX stoleća. Umesto višeg stupnja integracije, ali uz puno poštovanje prava pojedinaca i naroda (manjina, razume se) u demokratskom ekonomski prosperitetnom društvu, dobili smo bratoubilački rat, ratne zločine, bezbrojne žrtve srpskog i hrvatskog naroda, totalna razaranja materijalnih dobara, politički ćorsokak na unutrašnjem i međunarodnom planu i neopravdanu nadu da će nam svetska zajednica rešiti unutrašnje probleme, pranje mozgova najširih narodnih masa eksploatacijom i poigravanjem njihovim najplemenitijim patriotskim osećanjima. Dodaju li se tome međunarodne komplikacije vezane za obnovu tradicionalnih teritorijalnih i drugih aspiracija naših balkanskih i srednjeevropskih suseda, koji svoju preorijentaciju na stvaranje demokratskih društava brže-bolje žele da unovče na račun Srbije i ostalih država bivše jugoslovenske federacije, potreba za punom aktivizacijom svih demokratskih intelektualnih snaga u cilju razrade novih koncepcija i planova za kratkoročne i dugoročne akcije za suzbijanje svih ostataka prošlosti postaje imperativ.

Konstruktivnu bazu za ovu aktivnost pruža Programska osnova Republikanskog kluba koja zaslužuje dalju razradu i nezavisno od rezultata akcije za njegovo transformisanje u stranačku organizaciju.

Učešće u debati o osnivanju Republikanske stranke,
6. februar 1992, *Republika*, br. 38, 15-29 februara

Prilog diskusiji o uzrocima raspada Federativne Jugoslavije

Predlog o pristupanju sistematskoj obradi raspada federativne Jugoslavije - s obzirom na njegov tok i oblike kao i sveobuhvatno pogoršanje odnosa naroda koji su živeli u njoj sedamdesetak godina - zahteva da se razmotre neka prethodna pitanja. O njima treba razmisliti čak i nezavisno od odgovora koji se mogu dati. Dva takva pitanja zaslužuju, po mome mišljenju, posebnu pažnju.

S jedne strane, pitanje je da li je moguće već sada, u ovom trenutku, potpuno objektivno analizirati i raspravljati o uzrocima raspada jugoslovenske federacije. Ratni sukobi su još u toku, diplomatski pregovori neuspešni, užasi rata i njegova bestijalnost se ne smanjuju, pokazujući da međunacionalna mržnja i dalje raste, nacionalistička ideologija je u usponu, a društvene nauke pod njenim totalnim pritiskom. Sve to onemogućava objektivni pristup, da ne pominjem bitno pogoršane uslove za prikupljanje fundamentalnih izvora i opšte i konkretne dokumentacije.

S druge strane, neophodno je naglasiti neophodnost selektivnog pristupa, utvrđivanja prioritetnih oblasti i pravca obrade raspada bivše Jugoslavije. Preterani istoricizam i traženje analogija u prošlosti, zanemarivanje pozitivnih rezultata, jednosmernost ukazivanja na faktore koji su doveli do njega, naročito ako je inspirisano političkim motivima, onemogućavaju doslednu primenu racionalne, pozitivističke i dijalektičke metode. Najvažnije je da se prevaziđu uski okviri analize vezane isključivo za položaj srpskog naroda, pri čemu se zanemaruju potrebe ostalih naroda koji su živeli u sklopu bivše Jugoslavije ali i Balkana, Evrope pa i sveta.

Ipak, i pored navedenih rezervi, ne smatram da treba sve prepustiti budućnosti, jer mi kao učesnici i posmatrači možemo svojim prilozima ostaviti dragocen materijal onima koji dolaze posle nas i koji će mnogo mirnije moći da objasne i osvetle tragičan trenutak raspada Jugoslavije. S obzirom na to da nalazim da su teze pripremljene za skup "Pretpostavke teorijskog razumevanja raspada Jugoslavije" dobro formulisane od strane Instituta za filozofiju i društvenu teoriju izvlačim iz njih tri pitanja na koja ću pokušati da odgovorim.

Postavljeno je pitanje, da li treba govoriti o konačnosti raspada federativne

Jugoslavije i potpunom odricanju od jugoslovenske ideje i o tome, da li je ona istorijski istrošena? Odgovor je sigurno "da" sa gledišta postojećih uslova i tendencija razvoja u doglednom periodu vremena. Teško se može zamisliti njena obnova u ranijim državnim okvirima. Od posebnog interesa je deo pitanja koji pominje "istrošenost" jugoslovenske ideje. Što se toga tiče meni izgleda, imajući u vidu istorijat nastanka i puteve realizacije težnje za povezivanjem jugoslovenskih naroda, da bi se pre ili kasnije morala da pokrene diskusija o njenoj daljoj sudbini. Treba se podsetiti da je stalno visila u vazduhu ideja o proširenju jugoslovenske zajednice.

Pokušaji usmereni u pravcu stvaranja balkanske federacije ili konfederacije, koji nisu mogli biti realizovani zbog sukoba interesa velikih sila ali i različitih aspiracija balkanskih država, predstavljali su zapravo nagoveštaj novih mogućnosti razvoja jugoslovenske ideje u obliku jedne šire zajednice balkanskih naroda. Ukoliko bi došlo u okviru opštih integracionih kretanja u Evropi do nužnosti bližeg povezivanja država u našem regionu, na Balkanu, možda bismo mogli dobiti jednu novu širu zajednicu koja bi mogla biti shvaćena kao viši stupanj razvoja jugoslovenske ideje transformisane u skladu sa modernim potrebama. No, da bi do toga došlo trebalo bi prevazići ksenofobičnost i nacionalističku uskogrudost koji bitno obeležavaju našu konzervativnu sredinu, nezavisno od toga, radi li se o građanskoj ili komunističkoj eliti i inteligenciji, koje još nisu uspele da se odlepe od sopstvenih idola - iako nas je međunarodni razvoj, poslednjih decenija naročito, prosto gurao u smeru potpunog otvaranja i povezivanja sa Zapadnom Evropom i svetom. To važi za sve nacionalne sredine naroda koji su živeli u bivšoj Jugoslaviji.

Ovo, razume se, ne znači da ne smatram da nisu i u maloj Srbiji, Kraljevini Jugoslaviji kao i u Socijalističkoj Federativnoj Jugoslaviji postojali pojedinci i određene grupacije u politici, nauci, kulturi, koji su živeli u savremenom svetu i dali svoj prilog njenoj baštini. Samo što je proces raspada Jugoslavije pokazao da su u njoj preovladavale nedemokratske, ideološki i nacionalistički ograničene političke snage, i među komunistima i nekomunistima. One su nas dovele, vešto manipulišući raspoloženjem masa, do današnjeg stanja bespuća i raspada Jugoslavije kao federacije. I to je ono najgore što se moglo dogoditi jugoslovenskoj ideji za koju su se zalagali i izjašnjavali najistaknutiji umovi svih jugoslovenskih naroda više od jednog stoleća.

Teze pokreću pitanja faktora koji su doveli do raspada druge federativne Jugoslavije. U njima se delovanje unutrašnjih i međunarodnih faktora, stavlja u istu ravan. Ne slažem se sa tim odgovorom. Po mome mišljenju, druga Jugoslavija se raspala pod uticajem unutrašnjih političkih faktora za razliku od prve koju su rasparčali Nemci i drugi okupatori za vreme Drugog svetskog rata. Možda su danas mogli neki želeći drugačiju Jugoslaviju, ali ne nikakvu. Niko nije želeo raspad Jugoslavije kao federacije, zajednice naroda koji su u njoj živeli zajedno. Naročito u trenutku prestanka hladnog rata nikome nije

moglo biti potrebno novo žarište nestabilnosti u Evropi. Pa i sada se govori o mogućnosti održanja određene vrste zajedničkog ekonomskog prostora na tlu bivše Jugoslavije.

Kod nas se iz političkih razloga, tražeći alibi za sopstvenu razarajuću aktivnost, posebno podvlači navodno negativno delovanje međunarodnog faktora. Ne želi se priznati ni vrednost njegovih nastojanja da dođe do prekida ratnog sukoba, mirovne akcije Ujedinjenih nacija, humanitarne pomoći, prihvatanja izbeglica i dr. Da bi se razumelo ponašanje međunarodnog faktora mora se poći od njegove prirode. Stvar je u tome da kao polazna osnova za njegovu aktivnost služi uvek i najviše postojeće faktičko stanje kojem međunarodni faktori prilagođavaju svoje delovanje. I to kako na političkom tako i na međunarodnopravnom planu. Ovo uostalom drastično potvrđuje i razvoj jugoslovenske krize i rata čiji je on rezultat. U tome sklopu jugoslovenska kriza postala je predmet različitih međunarodnih aspiracija, ali i unutrašnje borbe u pojedinim zemljama. To je i dovelo do različitih poteza koji su mogli delovati negativno na razvoj jugoslovenske krize pa i pospešiti raspad Jugoslavije. Samo što se njihove posledice mogu tretirati jedino kao sekundarni, dodatni elementi koji su mogli na ovaj ili onaj način da deluju na uslove u kojima se odvijao raspad Jugoslavije, a ne kao direktan uzrok njegove realizacije.

Šta je suština unutrašnjeg sukoba za koji tvrdim da je izazvao raspad federativne Jugoslavije? Odgovor na ovo pitanje svodi se na konstataciju da je bilo nemoguće naći zajedničku formulu koja bi omogućila da se posredstvom demokratizacije, koja bi ukinula monopol SKJ u sistemu samoupravljanja, ostvarila prilagođavanje političkog sistema modernim standardima poštovanja ljudskih prava, parlamentarizma kao i uređenja federalnih odnosa u skladu sa potrebama svih naroda koji su živeli na tlu bivše Jugoslavije. Ideološka ograničenost, nesposobnost kritički orijentisane marksističke inteligencije da stvaralački oplodi otvorenost jugoslovenskog društva, borba za očuvanje ličnih pozicija, populističko shvatanje demokratije, stvorili su mogućnost izbijanja na površinu konzervativnih političkih snaga, nostalgичnih u odnosu na prošlost, zainteresovanih u prvom redu za obnovu prošlosti i potpuno neukih u odnosu na gradnju demokratskih odnosa modernog tipa.

U krajnjoj liniji može se istaći još jedna teza, uzme li se u obzir razvoj jugoslovenskog društva neposredno pre izbijanja sukoba koji je doveo do razbijanja federacije. Naime, pitanje je u kojoj meri bi se ona mogla održati posle Titove smrti i nezavisno od toga da li bi došlo do prekida hladnog rata, pada Berlinskog zida ili propasti socijalizma u Sovjetskom Savezu. Nije slučajno izrađen Ustav iz 1974. kojim je ojačan položaj republika i izvršen pokušaj da se insistiranjem na integralnoj primeni principa samoupravljanja u svima sferama društvenog života obezbedi jedinstvena osnova za očuvanje kohezije unutar federacije.

Teze pokreću pitanje o sudbini "Praxis filozofije". Naročito izaziva pažnju potreba da se prouči diferencijacija do koje je došlo među članovima ove značajne intelektualne grupe prema političkim i nacionalističkim kriterijima. Ovu ocenu će najbolje dati mlađe generacije. Na nama je da što bolje pripremimo materijal za donošenje ove ocene.

Da li i u kojoj meri gornja razmišljanja mogu da pomognu u traženju uzroka raspada federativne Jugoslavije pokazaće se u daljem radu. Radi se samo o pokušaju da se formulišu određene teze koje će sigurno i sam njihov autor dopunjavati i po potrebi menjati u skladu sa sistematskom obradom pitanja koja treba da sledi kao i novim saznanjima.

Učešće na naučnom skupu
"Teorijske pretpostavke razumevanja raspada Jugoslavije",
Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 29-30 jun 1993.
Filozofija i Društvo, br. VI, Beograd 1994, str. 245-249

Ujedinjene nacije jačaju svoju ulogu u političkom rešavanju jugoslovenske krize

Kao emisara predsednika Ćosića primio me je Generalni sekretar UN Butros Butros Gali 25. avgusta u Hotelu *Dorchester* uoči otvaranja Londonske konferencije o krizi u bivšoj Jugoslaviji održanoj sledeća dva dana. Razgovor je imao opšti karakter ali iz perspektive 2000. omogućava da se vide kako Butros Galijeva gledišta tako i atmosfera u kojoj je održana ova konferencija.

Pre svega se mogla videti njegova velika zabrinutost i spremnost da se Ujedinjene nacije što aktivnije uključe u politički proces traženja rešenja za jugoslovensku krizu i posebno prekid oružanog sukoba u BiH. Neuspeh Haške konferencije doveo je do zaključka da se akcija Evropske unije poveže sa UN i pregovori prenesu u sedište UN u Ženevi. Butros Gali obećao je maksimalnu ličnu pomoć uz žaljenje zbog držanja zaraćenih strana u BiH. Doći će, rekao je, do podele posla između UN i Evropske unije koja će zajednički predsedavati Ženevskom konferencijom. Računa da će grupe koje će raditi u okviru ove konferencije moći konkretnije da pomognu u traženju osnova za sporazum o svim pitanjima.

Iznenadio me je proširivši razgovor na pitanje statusa Kosova. U ono vreme izgledalo je kao zanemareno. Naglasio mi je da u njemu vidi veliku pretnju miru, kako unutar naše zemlje tako i na Balkanu, i da mora već tada nešto da se preduzme radi kontrole situacije. Znao je za ideju o podeli Kosova na bazi teritorijalnog razgraničenja Srba i Albanaca sa kojom se ne slaže. Dugo je govorio o korisnosti upućivanja posmatrača UN i o iskustvu koje pokazuje da se sa njihovim prisustvom tenzije smanjuju. Navodio primere kriza u Latinskoj Americi. Zatražio da prenesem predsedniku Ćosiću ova njegova razmišljanja.

U razgovoru smo dotakli i našu unutrašnju političku situaciju. Pošto smo dotakli predstojeće predsedničke izbore u Srbiji izrazio je mišljenje da ne veruje da će Milošević skoro otići i da ima utisak da ga još mase prihvataju i da ne treba imati iluzije u tom pogledu. I veći deo inteligencije ga podržava i dalje.

Na moje pitanje o budućem zasedanju Generalne skupštine na kome će biti reči o članstvu SRJ rekao je da sumnja da ćemo moći da sačuvamo, odnosno preuzmemo mesto SFRJ. Umešani su interesi velikih, pitanje je čisto poli-

tičko. U vezi sa idejom o osnivanju međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju o kojoj se počelo tada govoriti napomenuo je da se radi o teškom pitanju koje treba veoma ozbiljno shvatiti i politički i međunarodnopravno.

Iz razgovora sa Butros Galijem
uči Londonske konferencije 26-28. avgust 1993.

Iz ličnih beleški

Sve zavisi od nas

O STATUSU JUGOSLAVIJE U UJEDINJENIM NACIJAMA

Već mesecima se govori da će Evropska zajednica pokrenuti pitanje statusa Jugoslavije u UN. Ja vrlo dobro znam, a mislim da bi to posebno morali da znaju naši političari, da je akcija najavljivana još od jula, pa je odložena zbog Londonske konferencije. Prema tome, ne treba sve ovo shvatiti kao da je palo s neba, ali i izjava premijera Panića (o spremnosti da SRJ podnese zahtev za prijem u UN, prim. M.Š.) nije pala s neba. Ona je rezultat procene proizašle ne samo iz razgovora vođenih u Pekingu i Moskvi, već i iz stavova drugih članica UN, koje smo vodili u funkciji akcija povodom bosanskog rata.

Činjenica da je rukovodstvo nove Jugoslavije spremno da podnese i formalni zahtev za učlanjenje u UN, naravno, ne znači automatski da će molba biti pozitivno rešena. Na pitanje o tome kakve su nam šanse da budemo primljeni u svetsku organizaciju dr Šahović pominje dva ključna uslova. Jedan se tiče državnog identiteta, a prema drugom mnogo važnijem, utvrđuje se odnos države kandidata prema principima UN, odnosno da li ona predstavlja miroljubivu zemlju ili ne.

Nesumnjivo da, ceneći sve što se dešavalo poslednjih godina, i rat u kome smo učestvovali formalno ili neformalno, faktički ili ne, taj drugi uslov nas navodi na klizav teren. Da bi on bio ispunjen, neophodna je sa naše strane radikalna promena odnosa prema svim pitanjima o kojima se raspravljalo u Londonu, pre i posle njega. Ne može se pri tome reći da ono što rade Čosić i Panić ne ide u pravcu pune afirmacije naše miroljubive orijentacije. Međutim, u pitanju su rigorozni zadaci, a pre svega totalan prekid rata u BiH. Od nas se očekuje puna potvrda da su Karadžić i svi koji stoje iza Srpske republike prestali sa svakom vojnom akcijom. To svakako ne isključuje istovetno insistiranje i kod druge strane - Muslimana i Hrvata.

Prema tome, dokazivanje miroljubivosti naše politike zadire suštinski u problematiku Bosne i Hercegovine u kojoj moramo konačno da raščistimo situaciju, počevši od samih korena. U međuvremenu, treba povlačiti takve diplomatske poteze koji s jedne strane, pružaju mogućnost da se pregovori nastave, a s druge strane, olakšavaju položaj Srbije i Crne Gore, a konačno vode do generalnog sporazuma o okončanju svih sukoba na bivšim

jugoslovenskim prostorima.

Sama tehnika prijema jedne zemlje u Ujedinjene nacije je, po rečima našeg sagovornika, relativno jednostavna. Molba se upućuje Savetu bezbednosti koji donosi preporuku (uz neophodnu saglasnost svih pet stalnih članova) i prosleđuje je Generalnoj skupštini na izglasavanje (dvotrećinskom većinom). U našem slučaju stvari su nešto komplikovanije.

Na izvestan način situacija je bila jednostavnija povodom Slovenije, Hrvatske i BiH, jer je reč o novim državama. Mi smo, međutim, zauzeli stav da nastavljamo delovanje SFRJ (što iziskuje i dokazivanje da smo njeni naslednici), a kao što je poznato većina država to ne prihvata. Stoga je bila neophodna kompromisna formula, na koju su nas i Rusi, pozivajući se na realnost, već duže vreme upućivali.

Ovo što se sada pokušava je upravo jedna takva formula, pogotovo kad se ima na umu nacrt rezolucije EZ podnet Savetu bezbednosti. U njoj se prvo konstatuje da SRJ ne može da zauzme mesto SFRJ, zatim traži od Generalne skupštine da spreči učešće predstavnika SR Jugoslavije na ovom zasedanju, uz istovremeno pružanje mogućnosti podnošenja zahteva za prijem, ali i "zakazuje" još jedna rasprava na istu temu na kraju zasedanja, u decembru. Znači, ostaje jedan vremenski period u kojem bi se sve ove stvari mogle razjasniti. A da bi se ovo postiglo moramo da raščistimo stanje u zemlji. Treba se boriti da ova naša sredina shvati realnost. Za to zbilja imamo dovoljno elemenata. Pogledajmo naše ulice, pogledajmo naše samousluge, našu energetska situaciju. Ja ne mogu da zamislim da ti elementi nisu dovoljni da se shvati šta je danas pravi interes Srbije i Crne Gore, odnosno Jugoslavije.

Dr Šahović ne isključuje ni mogućnost da Generalna skupština odluči da mesto SFRJ u UN bude zadržano uz takozvanu "praznu stolicu". U takvim slučajevima delegacija ne može da učestvuje na zasedanju Skupštine, ali nije sprečena da radi i ostvaruje kontakte. Najjednostavniji postupak koji se primenjuje je nepriznavanje akreditiva delegacije. Međutim, u našem slučaju i to može da bude vrlo komplikovano. Oni koji su protiv našeg učeća polaze od toga da SFRJ više ne postoji. Ali ni isključenje SRJ ne dolazi u obzir pošto ona i nije članica. Po svemu sudeći tek ostaje da se vidi kakav će status dobiti naša delegacija.

Samo ime najmanje utiče na postupak rešavanja statusa zemlje u svetskoj organizaciji, objasnio je dr Šahović u odgovoru na pitanje da li zadržavanje Jugoslavije u nazivu nove države olakšava ili otežava problem. Važna je politika koja se vodi i koja pokazuje da se radi, o novoj zemlji i da ta zemlja zaslužuje da bude u Ujedinjenim nacijama. Na kraju krajeva moramo da budemo pošten. Ova Jugoslavija nije ona što je bila ona druga. Ne treba biti veliki političar, analitičar ili pravnik da se kroz sve ovo što smo doživeli na političkom terenu ne vidi da to više nije ista zemlja. Nikakvo zavaravanje u tom pogledu neće pomoći. To je ono što se mora objasniti i građanima. Da se

nacionalni interesi upravo štite kroz mir, demokratiju, socijalnu pravdu i saradnju sa drugima. A mislim da je to suština programa i Panićeve vlade i predsednika Čosića. Potez premijera Panića (izjava o spremnosti da se podnese molba za prijem u UN) nije samo faktički, već i dalekosežno strateški, što nije odmah shvaćeno od svih naših političkih snaga, kaže dr Šahović uz sledeće tumačenje:

- Na domaćem političkom frontu sve se ovo pretvorilo u interni sukob, umesto da se snage angažuju na rešavanju pitanja nacionalnog opstanka, sankcija, ratnog užasa, patnji naroda. Mi ne smemo da dozvolimo da ceo ovaj problem postane problem jedne partije, male grupe ljudi i stručnjaka spremnih da joj služe, već smo dužni da svi zajedno sagledamo šta objektivno predstavljaju zadaci koji se pred nama nalaze.

Intervju: Danka Dragić, *Politika expres*, 20. septembar 1992.

Mišljenje o pismu Savezne skupštine povodom neprihvatanja članstva SRJ u UN

1. Tekst Pisma ima za cilj, kako sam razumeo, da pokaže da postoji kontinuitet između SFRJ i SR Jugoslavije i time ospori baza rezolucije Saveta bezbednosti koja utvrđuje da SFRJ više ne postoji. Sama sadržina Pisma, može se konstatovati, je konfuzna i neprecizna i u mnogome govori o pitanjima koja nisu u direktnoj vezi sa ovom namerom. Očevidno je da treba da služi u određene političke svrhe i ne može se uzeti u obzir kao ozbiljan pravni tretman problematike kontinuiteta SR Jugoslavije.

Osnovna zamerka koja se može tekstu staviti jeste da se u njemu ne razmatra svestrano pravni položaj SR Jugoslavije u odnosu na eventualnu tvrdnju o njenoj povezanosti sa bivšom SFRJ. Prvo, mora se razlikovati momentalno prihvatanje (faktičko i pravno, tamo gde ga ima) SR Jugoslavije od položaja u kome se našla SFRJ posle nastanka pet novih nezavisnih država među kojima ona predstavlja jednu od naslednica. To smo prihvatili, nadam se konačno, u pregovorima o sukcesiji i to ne može da se zanemari u debati o kontinuitetu. Osim toga upravo činjenica da se sa nama održavaju diplomatski i drugi odnosi govori da naš državni identitet (SR Jugoslavije) nije uopšte u pitanju. A što se tiče kontinuiteta sa SFRJ ni Savezna skupština se nije proslavila jer u poslednjoj rečenici pod a) kad govori o neprekinutom međunarodnopravnom kontinuitetu preskače SFRJ i SR Jugoslaviju vezuje za Kraljevinu Jugoslaviju!

2. Vidi se iz teksta da se stavovi zasnivaju sa gledišta međunarodnog prava pre svega na neodređenom pozivanju "na veliki broj teoretičara" ili "nepodeljeno mišljenje u doktrini" što ne može da predstavlja osnovu za davanje preciznih pravnih odgovora. Tačno se ukazuje na mišljenje koje je VI komitet usvojio na predlog Generalnog sekretara povodom odvajanja Pakistana od Indije ali treba naglasiti da se u mišljenju ovog komiteta naglašava "da svaki slučaj treba da bude razmotren vodeći računa o njegovoj suštini", a ja mislim da u slučaju SFRJ imamo originalnu situaciju koja odudara od opšteg pravila. Uostalom da podsetim da je Pakistan i pored toga što nije prihvatio da predstavlja novu državu, ipak zatražio prijem i bio primljen bez teškoća s tim što je tom prilikom javno izjavio da sebe ne smatra novom državom i da je pod imenom Indije bio potpisnik mnogih značajnih ugovora (Versajskog ugovora,

bio član Društva naroda, osnivač UN itd.). I to je primer na koji se možemo ugledati u datom trenutku. Kad je reč o pozivanju na pravne tekstove moram da kažem da sam iznenađen ukazivanjem na odgovarajuće članove obe konvencije o sukcesiji. U oba člana se radi o "tumačenju pojmova" kojima se koriste ove konvencije, one ne sadrže nikakva pravila ili principe međunarodnog prava, i u tome pogledu njihova sadržina je zloupotrebljena. Da ne govorim da nema nikakve veze sa tekstom i dokazivanjem iz t.c) Pisma.

• 3. Što se tiče istorijske zasnovanosti Pisma dovoljno je ukazati na zaključak na koji se ono poziva na kraju t) a: "da je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca bila faktički pravno "proširenje Srbije", pa da se utvrdi da su pisci pokazali da su spremni da ovu našu jadnu novu SR Jugoslaviju do kraja blamiraju falsifikujući i istoriju i potpuno rušeći norme moralnog i međunarodnopravnog ponašanja svojstvenog savremenoj civilizaciji.

4. Inače, sam predlog da se traži savetodavno mišljenje Međunarodnog suda u Hagu u našem slučaju je zakasnio. S druge strane, takav predlog mogu da podnesu po Povelji samo Generalna skupština ili Savet bezbednosti, ne same države članice. Bilo bi potrebno da se steknu sasvim drugačiji tj. politički uslovi (u odnosu na naše delovanje i položaj) i pravni uslovi, da bismo dobili većinu kako bi takav jedan predlog bio prihvaćen od strane jednog od ta dva organa. U svakom slučaju treba znati da se olako ne može ići pred Međunarodni sud. Potrebna je ozbiljna politička i pravna priprema. Ako je Pismo izraz i rezultat takve pripreme za mene je više nego sigurno da naše teze ne bi mogle da imaju uspeha.

Mišljenje pisano i upućeno Predsedniku Ćosiću na njegov zahtev
23. septembra 1992, pošto je dan ranije Savezna skupština
uputila svoje Pismo Generalnoj skupštini UN

Istine, kontradikcije i predrasude o novom svetskom poretku

U uvodnoj reči prof. Tome Popovića pomenuto je da postoje četiri škole mišljenja o novom svetskom poretku. Mislim da moje shvatanje ne pripada ni jednoj od njih. Evo o čemu se radi. Nalazim, naime, da se kod nas pridaje isuviše veliki značaj koncepciji o postojanju odnosno stvaranju novog svetskog poretka. Toliko se o njemu govori da se sve u krajnjoj liniji svodi na ideološki tretman umesto da se debata naučno objektivizira. O novom svetskom poretku govori se polazeći od tragičnog položaja u kome se našla naša zemlja i napora koji se navodno ulažu kako bi se ona potčinila ovom poretku. Smatra se da smo mi žrtva koja mora da pati, jer nije spremna da mu služi.

Odmah ću reći da što se tiče ovakvog pristupa treba izvršiti određene korekture. Nemam ništa protiv toga da se u štampi i uopšte vodi debata o novom svetskom poretku, ali ona treba da ima racionalan smisao, posebno kad se vodi u jednom naučnom institutu. Treba prvo videti da li je uopšte moguće da postoji određen jedinstven međunarodni svetski poredak i ako je moguće, kakav i u kojim okvirima. Da li je uopšte moguće da se ceo međunarodni život tako uredi da u svim situacijama za sve zemlje u svakom trenutku može da se nađe odgovor za probleme sa kojima se suočavaju.

Da se malo vratimo u blisku prošlost i podsetimo se predloga o stvaranju novog međunarodnog ekonomskog poredka. Pogledajmo šta je od toga ostalo. Ja mogu da razumem motive zbog kojih se išlo na NMEP, ali mora se priznati, postignuti rezultati govore, da je to bio nerealan politički zahtev koji je imao određen značaj u datim uslovima, u međusobnoj borbi političkih grupacija na međunarodnom polju, ali koji nije imao uslova da bude prihvaćen, jer sve strane ovog sveta nisu bile spremne da ga podrže. Ovim ne želim da negiram težnju za postepenom izgradnjom jednog takvog poretka. Želim samo da podvučem da se jedino u oblastima u kojima je moguće postići konsensus svih država, a to je slučaj samo u onima u kojima postoji opšteprihvaćen zajednički interes, može realizovati poredak zasnovan na određenim međunarodnopravnim principima i pravilima. To je zapravo slučaj sa poretком Ujedinjenih nacija koji počiva na Povelji i drugim aktima koji su od njenog prihvatanja do danas usvojeni, a čiji je cilj očuvanje međunarodnog

mira i bezbednosti i regulisanja u najširem smislu saradnje država na svim sektorima međunarodnog života. Ukoliko ne bismo tako danas prišli oceni onoga što predstavlja međunarodni svetski poredak, ne samo da bismo negirali postojeću političku i pravnu osnovu međunarodnog života, nego ne bismo mogli shvatiti suštinu i nastanak ideje o novom svetskom poretku. U stvari, ona se svodi na pokušaj Gorbačova i Buša tj. bivšeg Sovjetskog Saveza i SAD da se postojanje Ujedinjenih nacija iskoristi za ostvarivanje ciljeva njihove zajedničke politike posle prestanka hladnog rata.

Podsetimo se kako je došlo do floskule o novom međunarodnom ili svetskom poretku. Gorbačov je lansirao parolu o "novom mišljenju" (*"New thinking"*) u okviru koga je razradio sistem povezivanja i saradnje Sovjetskog Saveza i SAD preko Ujedinjenih nacija i tako svetsku organizaciju izvukao iz rezerve u kojoj se nalazila, blokirana korišćenjem veta i zapostavljena u vreme hladnog rata. Setite se činjenica. To je učinio objavivši jedan članak u "Pravdi", na šta je Buš odmah reagirao na jednom od njihovih prvih zajedničkih sastanaka, i na "novo mišljenje" dogradio ideju o novom svetskom poretku. Gorbačov je pao, ostao je Buš i mi svi sada u toj ideji gledamo Bušov pokušaj ostvarenja *Pax americana*.

U stvari, to je bila politička parola koja je trebalo da omogući da celokupna međunarodna zajednica prihvati njihov preovlađujući položaj u Ujedinjenim nacijama koje bi dobile određen impuls u svome radu zahvaljujući novoj orijentaciji, razume se, uz njihov zajednički preovlađujući uticaj. Nove perspektive mogle su da se otvore Ujedinjenim nacijama i na taj način, tako što bi se nastavilo dogovaranje dveju supersila kao u vreme hladnog rata, koristeći organizaciju u skladu sa približavanjem njihovih politika. U tom slučaju na sprovođenje principa i ciljeva Ujedinjenih nacija bi se gledalo kroz prizmu zajedničkih interesa dve supersile. One bi možda u tome i uspeli, jer su svi bili impresionirani približavanjem dveju supersila, ali se desilo da je Sovjetski Savez propao.

Stvorena je situacija u kojoj u Savetu bezbednosti svih pet stalnih članova počinju da vode zajedničku politiku, držeći se manje više Povelje, uz puno učešće drugih zemalja preko Generalne skupštine. Te se, ako se uzme u obzir raspad blokova, može smatrati da je ponovo nastalo, ja to tako nazivam, prirodno stanje u međunarodnim odnosima, kao što je bilo ono kad je prihvatana Povelja, u kome su svi ostavljeni sami sebi. Sve države treba prema svojim interesima i snazi da učestvuju u međunarodnoj borbi, poštujući osnovne principe i pravila Povelje i međunarodnog prava uopšte. Ono što se naziva real-politika to je danas, po mom mišljenju, glavni osnov borbe koja treba da se odvija na međunarodnom polju.

Postojeće stanje je sledeće: u okviru Ujedinjenih nacija javljaju se nove tendencije koje odražavaju mogućnosti rešavanja spornih i drugih problema u sklopu borbe interesa velikih sila i njihovih grupacija, a trebalo bi da bude i u

interesu manjih zemalja u meri u kojoj one uspeju da manevrišući ostvaruju svoje potrebe. Nažalost, one su nerazvijene. Ono što je postojalo u periodu hladnog rata kao protivteža blokovima, Treći svet, praktično više ne postoji kao snažnija međunarodna grupacija (nesvrstane zemlje) sposobna da deluje suprotno interesima velikih sila, ili bar da utiče na kanalisanje njihovih akcija. U ovom pogledu pred nama su još uvek velike nepoznanice. Moramo da shvatimo da se nalazimo u prelaznom periodu. U njemu su moguće različite kombinacije odnosa snaga koje će se formirati prema određenim potrebama, ali, uzeto u celini, bitno je, čini mi se, i neophodno da se polazeći od osnovnih principa i pravila Ujedinjenih nacija stalno ulaže napor kako bi dolazilo do određene protivteže akcijama velikih sila.

Još samo nekoliko reči o našoj situaciji. U tome pogledu moramo biti realisti i razumeti ono što svet orijentiše protiv nas. U pitanju su dva elementa naše politike koje treba dobro upoznati i prihvatiti zbog njih radikalne promene u našem ponašanju na međunarodnom polju.

Prvo, treba potpuno prekinuti, radikalno prekinuti sa svakom politikom sile. Ne bi smelo u ovom društvu i dalje da postoji opcija upotrebe sile i upotrebe oružja. To lepo zvuči kad se kaže, ali pogledamo li situaciju u kojoj smo se našli u vezi sa BiH, teško ćemo je prevazići ako se zaista ne prekine - uz niz unutrašnjih promena - sa vojnim prisustvom u BiH, u bilo kakvom obliku, da bi rezultati Londonske konferencije bili konkretizovani u praksi u Ženevi.

Drugo, dosledno vođenje diplomatskih pregovora i izvršenje niza promena unutar zemlje na liniji demokratizacije i stvaranja konstruktivne atmosfere omogućilo bi joj da savlada teškoće koje imamo.

Sve o čemu sam govorio ne negira niti umanjuje potrebu zaštite naših sunarodnika u drugim državama. To nije sporno. Nama je potreban jedan period relativnog mira kako bismo mogli da rešavamo akutne probleme u skladu sa Poveljom UN i u međuvremenu ostvarenim dostignućima KEBS, EZ, Saveta Evrope i drugih organizacija.

Učešće u diskusiji na Okruglom stolu Instituta ekonomskih nauka
održanom 23. novembra 1992.

Teškoće pregovora o političkom rešenju sukoba u BiH

Dana 28. decembra 1992. susreo sam se sa ambasadorom Marti Ahtisarijem, predsednikom Radne grupe za BiH Ženevske konferencije. Radilo se o prijateljskom neformalnom razgovoru u kome mi je u najopštijim crtama govorio o svome posredovanju između zaraćenih strana u BiH u traženju formule o njenom uređenju posle prekida oružanih neprijateljstava. Teškoće njegove Radne grupe su velike zbog neelastičnih stavova sve tri strane.

Izrada mapa podele teritorije predstavlja prvi zadatak. U razgovorima sa Muslimanima i Hrvatima malo se napredovalo ali imaju velike teškoće sa srpskom stranom koja, po njemu, stoji na potpuno nerealnim pozicijama. Treba se, kaže, prilagoditi situaciji koja je postojala pre nekoliko godina kada je stanovništvo bilo uglavnom izmešano osim u određenim oblastima gde postoji jasna većina jedne od tri nacije. Zato se odustalo od Lisabonske formule (Kutiljerov plan) i sada se ide na stvaranje 7-10 regija. Iako je lično mislio da treba pre svega voditi računa o tri konstitutivne nacije pristao je na to da bi omogućio stvaranje baze za pregovore o ustavnom uređenju BiH kao posebne države.

Osim toga razgovarali smo o karakteru državnog uređenja BiH i postojećim razlikama. Glavnu teškoću vidi u Karadžićevom insistiranju na konfederalnom uređenju koje bi stavilo u istu ravan u međunarodnim odnosima srpsku konfederalnu jedinicu i centralnu vladu. Po njemu "Karadžić želi da dobije državu, a odnos prema BiH bio bi čista forma". On traži puni međunarodnopravni suverenitet konfederalnih jedinica, ne slaže se sa slobodom kretanja širom cele BiH, insistira na granicama, na konsensusu u odnosu na sve odluke centralnih vlasti i ne slaže se sa predlogom Vensa i Ovena da se svakodnevne odluke donose normalnom većinom.

U celom razgovoru provlačilo se njegovo mišljenje da bi SR Jugoslavija morala da pokaže veći interes za pitanja kojima se bavi njegova Radna grupa. Misli da bi trebalo češće razgovarati sa predstavnicima bosanskih Srba u njoj koji su i nedovoljno iskusni, a i nespremni za traženje rešenja na kompromisnoj bazi. Više puta je ponovio da će se pregovori voditi sve dok se sve tri strane ne dovedu do približavanja stavova i sporazuma. Za njega taj sporazum bi bio

od višestruke koristi za SR Jugoslaviju. Omogućio bi da se zaustavi dalji pritisak na našu zemlju, da Savet bezbednosti napusti ideju o vojnoj intervenciji i počne sa skidanjem sankcija.

Iz ličnih beleški

Primena

. međunarodnog humanitarnog prava

u "jugoslovenskom ratu"

Oružani sukobi koji će u istoriji nesumnjivo dobiti naziv "jugoslovenski rat" do danas su već dobro zašli u drugu godinu. Stojimo užasnuti, zgroženi, uplašeni i rastuženi pred žrtvama i razaranjima do kojih je ovaj rat doveo na prostoru bivše jugoslovenske federacije. Oblici u kojima se manifestovala i razvijala jugoslovenska kriza, karakter političkih i oružanih sukoba, izazvani su nesprennošću vodećih političkih snaga da mirnim putem dođe do njenog razrešenja. Ocenu o stepenu njihove odgovornosti daće istorija. Ali, parokizizam i osionost nacionalističko-šovinističkog divljanja koje je proizašlo iz mržnje kao dominantne komponente njihovih međusobnih odnosa ne dozvoljava da se čeka ocena istorije. Ono što se događalo i događa u "jugoslovesnkom ratu" ne govori samo o teškoćama civilizacijske transformacije ljudi kao pojedinaca i njihovih etničkih skupina. Niti se može smatrati da je rezultat nedovoljne razvijenosti međunarodnog i unutrašnjeg političkog i pravnog instrumentarija za miroljubivo i konstruktivno regulisanje sporova između manjih i većih etničkih grupacija i njihovih državnih i drugih organizama. Imperativno se, u stvari, nameće potreba pune moralne, pravne i političke osude i kažnjavanja počinilaca svih zločina i povreda međunarodnog humanitarnog prava i zaštite ljudskih prava.

U relativno razvijenoj sredini na Balkanu - na rubu Evrope pedesetak godina posle patnji i razaranja pretrpljenih u toku Drugog svetskog rata, došlo je ponovo do erupcije nacionalne mržnje i masovne primene nasilja. Šireći se kao nezadrživa lančana reakcija, ona je razbila sve iluzije koje su narodi na tlu bivše Jugoslavije mogli imati o sebi kao o civilizovanim, kulturnim, plemenitim i miroljubivim etničkim grupacijama. Naprotiv, pokazalo se da su potpuno nesprenni za prihvatanje novih puteva demokratskog razvoja i ekonomskog napretka posle neuspeha velikog socijalističkog eksperimenta koji je njihov život modelirao, kao i uostalom dobrog broja drugih evropskih zemalja tokom XX stoleća.

Dah zastaje pred slikama zverstava i patnji dece i starih, žena i ljudi, bora-

ca i neboraca, zarobljenika i izbeglica kao i totalnog uništenja materijalnih i kulturnih dobara. Sve što je poslednjih godina postignuto u oblasti međunarodnog humanitarnog prava dovedeno je u pitanje. Svetska zajednica se našla posredstvom političkih i humanitarnih međudržavnih i nevladinih organizacija, od evropskih do univerzalnih, pred nizom nerazrešivih problema. Bespoštedna borba čije su razorne posledice vidljive na svakom koraku dovela je do toga da je teško zamisliti da se može još više postići delujući razorno kao što se to događa na tlu bivše jugoslovenske federacije. Mada je notorno da se granice bestijalnosti ljudske prirode pri korišćenju sile u međuljudskim, međuetničkim i međudržavnim odnosima ne mogu ni utvrditi ni predvideti. Zato se prikupljanje i obrada materijala o izvršenim ratnim zločinima i drugim povredama međunarodnog humanitarnog prava nameću kao svakodnevni zadatak. I to ne samo radi izvlačenja tzv. istorijskog iskustva. Mora se povesti odlučna i jasna pravna akcija gonjenja i kažnjavanja njihovih počinitelja.

Pri postavljanju ovog zahteva mora se istaći da se za njega zalažu svi oni koji se nisu dali zavesti od strane odgovornih za pokretanje i tok "jugoslovenskog rata". Moralna i pravnička svest i savest, lični integritet i antiratna orijentacija užeg kruga intelektualaca u svim bivšim jugoslovenskim republikama nikad nije pala pod uticaj nacionalističkih i šovinističkih koncepcija vladajućih krugova i fašističko-nacionalističkih grupacija niklih na tlu međunacionalne mržnje i revanšizma. Nažalost, njima se nisu mogli odupreti široki intelektualni krugovi nesposobni i nespreni da prihvate dostignuća savremenog sveta i pored decenijske otvorenosti bivšeg jugoslovenskog prostora. Zadojena konzervativnim istoricizmom i metafizičkim vizijama o "uzvišenoj" misiji sopstvenih naroda, koji su sedam decenija živeli u istoj državi, tzv. nacionalna inteligencija pala je na ispitu zrelosti...

Po svojim manifestacijama i toku "jugoslovenski rat" je postao sa gledišta međunarodnog prava i zaštite ljudskih prava jedan od najsloženijih, ako ne i najsloženiji oružani sukob današnjeg sveta. Po mnoštvu zaraćenih strana i prirodi odnosa formiranih vremenom na političkom i bojnom polju, može se smatrati u mnogome koncentratom pa i simbiozom vidova u kojima su se pojavljivali oružani sukobi u poslednje vreme. Otuda je pitanje primene Ženevskih konvencija od 1949. i Dodatnih protokola od 1977, odnosno ostalih konvencija koje se bave humanitarnom zaštitom i ljudskim pravima i uopšte dobilo specifičan karakter.

Velikih dilema pri kvalifikaciji oružanih sukoba koji čine "jugoslovenski rat" kao osnovi za primenu odgovarajućih pravila međunarodnog humanitarnog prava i odgovarajućih obaveza zaraćenih strana, ne bi trebalo biti. U tom pogledu situacija je prilično jasna. Veći problem predstavljalo je utvrđivanje odnosa zaraćenih strana prema obaveznosti međunarodnih konvencija u kojima su ove obaveze utvrđene s obzirom da se zajedno sa oružanim sukobima odvijao i proces raspadanja SFRJ. No, i ovaj problem je prevaziđen u praksi sa

razvojem sukoba i statusa zaraćenih strana. Najteži problem bilo je i ostalo stanje izazvano nepoštovanjem i zločinačkim kršenjem obaveza od strane zaraćenih strana i odsustvom gonjenja i kažnjavanja počinilaca ovih dela. Ovom poslednjem problemu je zapravo posvećen ovaj prilog...

Uzmemo li kao polaznu osnovu, s jedne strane, evoluciju oružanih sukoba na tlu bivše SFRJ, i s druge, postojeći nivo razvoja međunarodnog humanitarnog prava i zaštite ljudskih prava, analiza ponašanja zaraćenih strana dovodi do poraznih konstatacija. Bez obzira na razlike između sukoba u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH, koje mogu da utiču na odmeravanje stupnja odgovornosti, od samog početka moglo se videti bezobzirno ignorisanje obaveza iz Ženevskih konvencija, Dodatnih protokola i drugih međunarodnopravnih akata značajnih za regulisanje ponašanja zaraćenih strana. Zaraćene strane su se ponašale kao da deluju u pravnom vakuumu.

Danas se raspolaze sa dovoljno materijala koji obeležava "jugoslovenski rat" kao jedan od najkrvavijih oružanih sukoba našeg vremena. Sistematska obrada te dokumentacije tek predstoji. Nesumnjivo je da će prvi zadatak biti provera verodostojnosti podataka o oružanim sukobima u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH. Karakteristično je, ipak, da se, i pored nemogućnosti da to učinimo prilikom pisanja ovog priloga, može videti da postoji velika podudarnost u prikazu fakata i njihove pravne kvalifikacije na svima stranama, bez obzira na političku obojenost i pristranost datih ocena. Veoma je u ovom pogledu indikativan primer odnosa između rada Nataše Kandić "Izveštaji o povredama međunarodnog ratnog prava iz Politike, Borbe i Vjesnika od 1. jula 1991. do 15. januara 1992." i izveštaja Helsinki Watch "War Crimes in Bosnia-Herzegovina" od avgusta 1992. Iako se u prvom radu analiziraju podaci samo iz rata u Hrvatskoj, a u drugom samo iz BiH, njihovo uporedo čitanje potvrđuje da je sa gledišta povreda međunarodnog humanitarnog prava prisutan identičan negativan odnos prema obavezi poštovanja i sprovođenja u praksi njegovih fundamentalnih pravila i principa. Te se i tako potvrđuje ono što je i na osnovu jednostavnog praćenja dnevnih izveštaja jasno, da se i sa pravnog, kao i uostalom istorijskog, sociološkog, psihološkog i političkog stanovišta, ove povrede moraju tretirati kao delovi jedne te iste problematike. Počinioci ratnih zločina i povreda humanitarnog prava su različiti, ali svi zajedno zaslužuju da budu gonjeni i kažnjavani primenom jedinstvenih pravnih pravila i principa, u skladu sa karakterom izvršenih nezakonitih akata i ulogom koju su imali u njihovom vršenju.

Stanje stvoreno u toku oružanih sukoba na tlu bivše jugoslovenske federacije maksimalno potencira potrebu preduzimanja koraka u tome pravcu. U svim oružanim sukobima po prirodi stvari neizbežno bi moralo da dolazi do povreda obaveza iz Ženevskih konvencija i Dodatnih protokola ili drugih relevantnih međunarodnih akata. Međutim, ono što se događalo ili događa još uvek u "jugoslovenskom ratu" prevazišlo je sva predviđanja redaktora ovih

pravnih akata. Po sveobuhvatnosti povreda, po njihovom intenzitetu i masovnosti, i načinu izvršenja i politizaciji, zaraćene strane su sve simulacije "totalnog rata" pretvorile u realnost.

Došlo je do nezamislivih oblika uništavanja ljudi i dobara, represije i divljanja čije su žrtve pored boraca, deca, starci i žene, civilno stanovništvo uopšte, čija zaštita predstavlja glavni zadatak međunarodnog humanitarnog prava. Bezbrojni primeri nasilja i ubistava, napada bez razloga, fizičkih zlostavljanja, silovanja, proizvoljnih hapšenja, otmica, uzimanja talaca, masovnih pogubljenja u odnosima između Srba, Muslimana i Hrvata, oduzimanja i uništavanja njihove imovine navode se u raspoloživim izveštajima i dokumentima. Posebnu specifičnost čine akcije "etničkog čišćenja" koje su počele u Hrvatskoj da bi se pretvorile, zajedno sa stvaranje tzv. zarobljeničkih logora ili logora za prihvatanje izbeglica u BiH, u veliku međunarodnu aferu koja je dovela do posebne osude od strane Saveta bezbednosti. Više od dva miliona izbeglica nalazi se na bivšim jugoslovenskim prostorima i širom Evrope usled takvog ponašanja zaraćenih strana. Sa gledišta vojne potrebe, nepotrebno i neproporcionalno korišćenje artiljerije radi razaranja gradova i drugih naselja od strane JNA, kao u slučaju Vukovara, Sarajeva, Mostara, Foče, Goražda... kao i uništavanje kulturnih dobara u Dubrovniku, Pakracu i drugim mestima, pokazalo je do čega sve može da dovede međuetnička mržnja. Otežano je delovanje Međunarodnog komiteta Crvenog krsta i drugih humanitarnih organizacija i paralizovana akcija Visokog komesara za izbeglice UN. Humanitarna pomoć postala je predmet manipulacije vojnih i političkih faktora zaraćenih strana.

Ovako širok spektar povreda međunarodnog humanitarnog prava predstavlja izazov preko koga savremena međunarodna zajednica ne može da pređe.

Došlo se danas do tačke kada će morati da se posle obrade informacija prikupljenih od strane Komiteta eksperata osnovanog rezolucijom 780 (1992) Saveta bezbednosti razmotri pitanje odgovornosti počinilaca ratnih zločina i teških povreda humanitarnog prava. Ono se više nije moglo pokretati u apstraktnom vidu skretanjem pažnje zaraćenim stranama na posledice nezakonitih akata. Imajući pred očima užas, jad i razaranje do kojih je došlo "jugoslovenski rat", elementarni zahtevi ljudske solidarnosti nametnuli su zahtev da se sa deklarativnih izjava o pojedinačnoj odgovornosti pređe na konkretnu akciju gonjenja i kažnjavanja počinilaca ratnih zločina i teških povreda Ženevskih konvencija i Protokola i njihovih naredbodavaca. Pokretanje ovih postupaka bila je uostalom jedna od obaveza njihovih strana ugovornica. Samo što se pokazalo da nijedna od zaraćenih strana na tlu bivše Jugoslavije, i pored toga što su njihovi krivični zakoni predviđali kažnjavanje počinilaca krivičnih dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava, nisu bile spremne da stvarno i efikasno deluju u tome pravcu. Tako je i došlo do inici-

jative za osnivanje specijalnog međunarodnog tribunala za gonjenje i kažnjavanje počinilaca ratnih zločina i teških povreda međunarodnog humanitarnog prava u oružanim sukobima na tlu bivše jugoslovenske federacije. Na Londonskoj konferenciji od 1992. donet je zaključak o izradi studije o mogućnostima osnivanja toga suda.

U odsustvu akcija zaraćenih strana koje su obavezne da pokreću pitanje odgovornosti ideja o stvaranju specijalnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju može da bude privlačna. No, ništa manje ne može biti njena realizacija složena. Njegovo osnivanje pretpostavlja pre svega postizanje sporazuma zainteresovanih zaraćenih strana o ekstradiciji i međunarodnom postupku koji bi se primenjivao prilikom suđenja osumnjičenim licima. Pa čak i kad bi se pošlo putem formiranja ovog suda od strane Saveta bezbednosti ili Generalne skupštine UN, i to kao njihovog pomoćnog organa, eventualnim nalaženjem pravne osnove u Povelji, moralo bi se prehtodno rešiti pitanje ekstradicije. A teško je zamisliti mogućnost primene kolektivnih prinudnih mera u tome cilju. Što se tiče genocidnih radnji, mogućnost njihovog kažnjavanja posredstvom stvaranja jednog međunarodnog krivičnog suda predviđena je u čl. VI Konvencije, s tim da su se strane ugovornice obavezale da će poštovati njegovu nadležnost.

Ostaje da se vidi do kakvih će rezultata dovesti rad Komiteta eksperata. Na bitno pitanje odgovora još nema: treba videti da li će nove države nikle na tlu bivše Jugoslavije biti u stanju da u okviru svoje sopstvene nadležnosti sude počinocima ratnih zločina i teških povreda kao i akata genocida. Ovo će se videti u skoroj budućnosti. Sadašnjost mnogo ne obećava. Jedino je SR Jugoslavija (Panić na Londonskoj konferenciji, prim. M.Š.) izrazila spremnost da pristupi kažnjavanju krivaca za etničko čišćenje" i povrede ljudskih prava. Danas je više nego očigledno da će biti neophodno povesti upornu i sveobuhvatnu akciju u cilju stvaranja uslova za gonjenje počinilaca raznih zločina i teških povreda međunarodnog humanitarnog prava. Ali, da bi se efikasno delovalo u tome pravcu moraju se ostaviti po strani uski nacionalni interesi, politička opredeljenja i simpatije kako u nacionalnom tako i u međunarodnim okvirima.

Posmatrano iz šireg ugla može se reći da iskustvo stečeno u oružanim sukobima na prostoru bivše jugoslovenske federacije ne bi smelo da ostane bez uticaja na dalji razvoj međunarodnog humanitarnog prava. Ovi sukobi predstavljaju test koji dozvoljava pokretanje nekih od fundamentalnih pitanja od značaja za određivanje generalne linije njegove buduće izgradnje. Dovoljno je ukazati na umnožavanje oružanih sukoba mešovitog karaktera koji zahtevaju kombinovanu primenu pravila u međunarodnim sukobima... da bi se počelo razmatrati pitanje stvaranja jedinstvenih pravila o zaštiti boraca i civilnog stanovništva u okviru svih kategorija sukoba... Ako se može smatrati da je na osnovu iskustva iz Drugog svetskog rata sa prihvatanjem Ženevskih konvencija od 1949. započela prva etapa razvoja međunarodnog humani-

tarnog prava druge polovine XX stoleća, a sa Dodatnim protokolima iz 1977. polazeći od novih oružja i dekolonizacije druga, možda iskustvo "jugoslovenskog rata" nagoveštava treću etapu njegove savremene evolucije.

* * *

Autor ne može, a da ne istakne na kraju, kao pravnik koji je kao građanin bivše jugoslovenske federacije učestvovao u zemlji i na međunarodnom polju u formiranju današnjeg međunarodnog humanitarnog prava, da mu je pisanje ovog priloga teško palo. Prvenstveno zato što su naponi koje je ulagao sa svojim kolegama, pod naučnim vođstvom prof. Bartoša iz Beograda i prof. Andrassyja iz Zagreba, radi jačanja autoriteta ovog prava u zemlji, po onome što doživljavamo ovih godina bili nesumnjivo uzaludni. Naš cilj se sastojao u tome da se spreči ponavljanje prakse bratoubilačkog rata koji smo doživeli u toku Drugog svetskog rata. Nažalost, život nije bio milostiv prema našim generacijama. Danas, u novim uslovima, stojimo pred istim zadatkom. Treba učiniti sve kako bi u novim državama u kojima žive narodi bivše Jugoslavije svi postali svesni vrednosti međunarodnog humanitarnog prava i zaštite ljudskih prava kao i da kažnjavanje počinilaca ratnih zločina i drugih njihovih povreda predstavlja jedan od bitnih preduslova za dugoročni miroljubivi razvoj u njihovim međusobnim odnosima.

Prilog pripremljen za Prvu Međunarodnu konferenciju o povredama međunarodnog humanitarnog prava održanoj u San Remu u Međunarodnom institutu za humanitarno pravo u organizaciji Centra za antiratnu akciju u Beogradu od 2-4. decembra 1992.

Tekst na engleskom objavljen u "Yugoslavia Collapse, War Crimes".

Edit. Sonja Biserko, Centre for Anti War Action, Beograde, 1993,

i u *Jugoslovenskoj reviji za međunarodno pravo*, br. 2-3, 1997.

Polazeći od karaktera ove publikacije kao hronike tekst se daje bez fusnota, pozivanja na dokumentaciju i literaturu kao i uz određena skraćenja.

Izostavljena su pravna razmatranja od interesa za stručnjake

1993.

Samoopredeljenje od politike do prava

Pravo na samoopredeljenje pripada "etnosu, narodu" smatra dr Milan Šahović. Istorijski se može smatrati da vuče poreklo od principa nacionalnosti što je jedan od bitnih razloga njegovog vezivanja za tezu jedan narod - jedna država. No, taj pristup i shvatanje davno su prevaziđeni. Razume se, tamo gde u jednoj državi postoji samo jedan narod, ta teza se potvrđuje kao izraz realnosti, samo što se pravo na samoopredeljenje ne iscrpljuje u stvaranju nacionalnih država. Danas je to jedno od fundamentalnih ljudskih prava i može se tretirati kao neka vrsta pranorme savremenog međunarodnog pravnog poredka. Više se ne vezuje samo za prava etničkih zajednica (naroda) kao kolektiviteta, već se tiče i prava čoveka kao pojedinca kome omogućava da se slobodno opredeljuje pri izboru svoga nacionalnog jedinstva. Osim toga, podrazumeva slobodu izbora unutrašnjeg političkog, ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja kao i različite oblike međunarodnog položaja naroda i etničkih zajednica uopšte. Ima, znači, i unutrašnju društvenu i međunarodnu dimenziju.

Primena toga prava ne može biti na uštrb ostalih temeljnih prava i principa Povelje UN, koji, takođe, spadaju u imperativne norme kao što su, primerice, zabrana upotrebe sile, mirno rešavanje sporova, poštovanje teritorijalnog integriteta. Etnos, dakle, ima pravo na samoopredeljenje, ali ne na račun interesa i prava drugih naroda kao i interesa međunarodne zajednice.

Međunarodna zajednica u dosadašnjim aktima i dokumentima o rešavanju jugoslovenske krize ne pominje pravo na samoopredeljenje, ali je utisak da se ono podrazumeva i ne osporava u principu. Vens-Ovenov plan za Bosnu predstavlja varijantu primene prava na samoopredeljenje.

Jedino direktno izjašnjavanje međunarodnih faktora o pravu na samoopredeljenje u "slučaju Jugoslavije" pojavljuje se u odgovoru Badinterove komisije na pitanje Republike Srbije od 20. novembra 1991. godine o pravu srpskog stanovništva u Hrvatskoj i BiH na samoopredeljenje. Polazeći od toga da "u trenutnoj fazi razvoja međunarodno pravo ne precizira sve posledice prava na samoopredeljenje" Komisija ističe da je, ipak, utvrđeno da "makakve bile okolnosti, pravo na samoopredeljenje ne može dovesti do izmena granica koje postoje u trenutku nezavisnosti, osim u slučaju da se zainteresovane države

suprotno ne dogovore".

Zaključak je Komisije da srpsko stanovništvo u BiH i Hrvatskoj "ima pravo da uživa sva prava koja su međunarodno priznata manjinama i etničkim grupama... i da te Republike moraju da obezbede pripadnicima tih manjina i tih etničkih grupa ljudska prava i osnovne slobode priznate međunarodnim pravom, uključujući i, u slučaju potrebe, pravo na nacionalno opredeljenje".

Što se tiče tvrdnje da se Srbima uskraćuje pravo na samoopredeljenje i traži odgovor na to pitanje kojim bi trebalo objasniti i opravdati nemogućnost realizacije političkih ciljeva kao što su "stvaranje saveza srpskih zemalja", ili, danas već prevaziđenog slogana "velike Srbije", odnosno nemogućnost postizanja sporazuma sa Hrvatima oko statusa Kninske krajine, ili oružane intervencije za osvajanje što većih teritorija u BiH, bolje je ne pozivati se uopšte na pravo na samoopredeljenje. Pravna sadržina i vrednost ovog prava pokazuju da se ono Srbima ne može uskratiti što, naravno, ne znači da takvih pokušaja nema i da ih neće biti. Tragedija bivše jugoslovenske federacije je upravo u tome što vodeće političke snage u Srbiji nisu nikad shvatile multinacionalni karakter te zajednice i orijentisale se na njeno osavremenjivanje u skladu sa svetskim merilima i današnjim nivoom međuzavisnosti svih naroda i država.

O drugim bivšim republikama nema potrebe ovom prilikom govoriti i o njihovim "zaslugama" za sadašnje stanje kao i međunarodnim faktorima. Dugo vremena će proći pre nego što ćemo biti u stanju objektivno da raspravljamo o tome šta se dogodilo na tlu nekadašnje Jugoslavije. Sada je najvažnije da se prekine rat i nađe jedna široka politička platforma za konsolidaciju prilika, prekid sankcija i sl. i u tom okviru dođe do obezbeđenja položaja srpskog naroda svuda gde živi, ali i drugih naroda bivše SFRJ.

Izvodi iz intervjua Julije Bogoeve i Bojane Oprijan Ilić:
"Lažna osa rata", *Borba*, 20-21. mart 1993.

Da idemo putem kompromisa

Odbijanje bosanskih Srba da potpišu Vens-Ovenov plan i pored pisma koje su im uputila trojica predsednika dovelo je našu zemlju u kvalitativno novu situaciju. Situacija je sada složenija nego ikada i dobila je nove dimenzije. Veliko je pitanje u kom pravcu će se dalje razvijati naš položaj.

Sa gledišta unutrašnje političke situacije nesumnjivo je da pismo trojice predsednika - bez obzira da li je reč o taktičkom pristupu, ili strateškom zaokretu dosadašnje politike SRJ prema bosanskoj situaciji - otvara problem odnosa prema bosanskim Srbima. Iz njega treba da proizađu određene konsekvence u odnosu prema njihovom odbijanju potpisivanja Vens-Ovenovog plana.

Šta će SRJ da učini kako bi ih naterala da prihvate ono za šta se ona sama zalaže? SRJ je preuzela odgovornost za to ne samo kao posrednik, već i time što je dosada pružala konkretnu pomoć njihovim akcijama. Hoće li SRJ zatražiti od bosanskih Srba da preispitaju svoj stav, ili će preduzeti neke druge konkretne mere kako bi ih naterala da to ipak učine?

Postavlja se takođe veliko pitanje smisla pisma trojice predsednika. Na neki način ono predstavlja priznanje da njihova dosadašnja politika podrške stavovima bosanskih Srba, koja je izričito dolazila do izražaja poslednjih meseci, nije bila ispravna. Ali, može se postaviti i pitanje, nije li to neka vrsta traženja alibija i pokušaj skidanja odgovornosti pred narodima SRJ i međunarodnom javnošću. Konačno, dolazi u pitanje kredibilitet - poverenje koje je najšira javnost zadojena nacionalšovinističkim osećanjima pružala dosadašnjoj zvaničnoj politici koja je zemlju dovela u potpunu političku izolaciju i ekonomsku propast zbog sankcija. Što se tiče međunarodnih dimenzija problema, bez obzira kako se oni cenili sa različitih političkih pozicija, ekonomske sankcije i akcije na osnovu odluke Saveta bezbednosti, kao i one kojima nam se preti, mora se sve učiniti kako bi se poništili motivi koji su do njih doveli. Moramo biti načisto, da se sve ono što nam je ranije prezentirano kao pritisak u datom trenutku i ostvarilo u praksi.

Sigurno je da u Ženevi, pa ako treba i na nekoj Londonskoj konferenciji, treba nastaviti traženje rešenja. Ali, ništa se neće rasplesti ukoliko se osnovni zahtevi za potpisivanje Vens-Ovenovog plana ne ispune. Pismo trojice predsednika nesumnjivo sadrži osnovne elemente eventualnog sporazuma

koji bi trebalo potpisati zajedno sa planom. To je jedino tumačenje koje se moglo prihvatiti i koje proizilazi iz samog plana od kada je prvi put predložen.

Bosanski Srbi su počev od kritike mapa došli do pokretanja niza novih pitanja - proširenja spornih tačaka i zbog toga je došlo do ove situacije - do pretnje upotrebe oružanom silom. Da ne govorimo da je vojni faktor, i sa naše strane, a i međunarodne, nezaobilazan element koji samo pogoršava izgleda za postizanje međunarodnog sporazuma.

Ne treba zanemariti ni pretnje koje dolaze iz Evropske zajednice da će tražiti naše isključenje iz svih međunarodnih organizacija. Tu je i međunarodna inicijativa za gonjenje ratnih zločinaca i formiranje Međunarodnog krivičnog suda. Sve su to elementi koji zahtevaju da se dobro zamislimo i pokušamo da, prihvatajući sve dobronamerne i konstruktivne predloge, idemo putem kompromisa.

To bi moralo da dovede, pre svega, do prekida oružanog sukoba i kontinuiranih međunarodnih diplomatskih pregovora. U krajnjoj liniji, želja da se sankcije ukinu vodi ispunjenju zahteva koje je Savet bezbednosti UN postavio.

Intervju: V. Vujić, *Politika*, 28. april 1993.

SRJ nije zvanično proglašena za agresora

Borba: Mnogo poteza se u spoljnoj politici čini sada pod izvesnim paranoidnim pritiskom. Pominje se svetska zavera. Koliko nas takvi pristupi u vođenju spoljne politike vraćaju nazad?

Milan Šahović: Glavno sporno pitanje je odnos javnog mnjenja prema situaciji u kojoj smo se našli. Ono što vi zovete paranoidnim pritiskom vezano je za dokazivanje da su se svi urotili protiv srpskog naroda, da su ga posle kraja hladnog rata odabrali kao žrtvu preko koje će graditi tzv. novi svetski poredak. Mislim da su ti pristupi vezani isključivo za borbu za vlast i unutrašnje političke odnose. Vladajuća stranka sa svojim saveznicima koristi nacionalni momenat i izvesnu satanizaciju srpskog naroda u cilju mobilizacije najvećeg broja građana, onemogućavajući tako realan pristup stvarima i vođenje spoljne politike u skladu sa stvarnim interesima zemlje. Ja, naravno, pri tome ne mislim da ni čovek kao ja može da se složi sa svim što se o Jugoslaviji, Srbiji ili srpskom narodu govori u svetu, ali to je sasvim druga priča. Jer, zavere nema niti je bilo...

Sada se opet javljaju i priče o tzv. prirodnom savezništvu. Jedni smatraju da su SAD "prirodni saveznik" Srbije i Jugoslavije, drugi su mišljenja da je to Rusija.

- Mislim da je to izuzetno naivan pristup. Čudno je da odgovorni ljudi tvrde da su ovog trenutka naši najveći prijatelji i prirodni saveznici Amerikanci, a do juče, dok nije bilo sigurno da će Jeljcin na referendumu proći, Rusi. Zato bih mogao da samo preporučim da se takve izjave zanemare i otpočnu razgovori koji polaze od realnih potreba i u odnosu sa Rusijom i sa SAD.

Koliko će i na spoljnu politiku Jugoslavije uticati to što je izbegla da prizna da je posredno, faktički bila u ratu?

- Prihvatanje teze da smo u ratu bilo bi pogubno, jer bi ovu zemlju stavilo u položaj zemlje agresora. Kod nas se govori o tome da smo nepravedno optuženi kao agresori, iako nismo optuženi za agresiju, jer sve dosadašnje rezolucije govore o "pretnji miru" koju predstavlja situacija u Jugoslaviji. Da je ova zemlja ocenjena kao agresor to bi tražilo sasvim drugi tretman međunarodne zajednice, i odmah posle prijema Hrvatske i BiH u OUN bile bi preduzete vojne akcije protiv SRJ. Zato bi trebalo da cenimo stav međunarodne zajednice koja je prihvatila naš pristup da nismo u ratu i dala nam određen

"kredit" insistirajući, naravno, na ispunjavanju određenih zahteva. Ne zaboravite da je do sankcija, tj. Rezolucije 757 došlo tek pošto nismo ispunili jednu prethodnu u kojoj su se tražile konkretne mere SR Jugoslavije povodom rata u BiH, tj. distanciranje od njega. Zato, umesto da napadamo Zapad treba da budemo svesni da je prihvatio da u svim dokumentima stoji da smo "pretnja miru", a ne agresor.

Da li je SR Jugoslavija međunarodnopravni sporni subjekt i kako vidite njen budući međunarodni položaj?

- Ne mislim da je sporan subjekt međunarodnog prava. Priznaje je određen broj zemalja, niz zemalja održava diplomatske odnose, učestvuje u međunarodnim pregovorima. Ne dovodi se u pitanje njen međunarodnopravni subjektivitet, već njen kontinuitet u odnosu prema staroj, SFR Jugoslaviji. Sada sve zavisi od naše veštine i sposobnosti da shvatimo da problem kontinuiteta za konkretno rešavanje naših problema nema skoro nikakav značaj. Jer na pojedinim sektorima već smo bili primorani da zažmurimo napr. u MMF-u gde smo prihvatili da zajedno sa ostalim razgovaramo o uslovima našeg članstva. Pristalice teze o kontinuitetu vode nas u čorsokak, zaboravljajući da kontinuitet nema nikakve veze sa priznavanjem našeg međunarodnopravnog subjektiviteta. Ima situacija u međunarodnim odnosima gde zbog sopstvenog interesa treba preći preko nekih pitanja i ovo je jedna takva prilika.

Dakle, pitanje kontinuiteta nije bitno za naš budući međunarodni položaj?

- Ni najmanje, sve će se rešiti samo od sebe onda kada mi rešimo osnovne probleme, a oni su danas jasni. Treba rešiti pitanje Bosne i Hercegovine u skladu sa činjenicom da je to samostalna država u očima čitavog sveta i da naše osporavanje tu ništa ne menja; treba priznati bivše jugoslovenske republike kao samostalne države i u principu prihvatiti sadašnje granice uz mogućnost da se kasnije i mirno menjaju što se ne isključuje u svim dokumentima međunarodne zajednice. Rešavanjem tih prioriteta rešiće se i pitanje kontinuiteta pa i članstva u OUN i drugim organizacijama iz kojih nas sada isključuju. U suprotnom sledi nam dalja, možda i veća izolovanost od svetske zajednice. Jer, ovde se možemo koliko god hoćemo pozivati na automatizam, na neprijateljstvo prema Jugoslaviji, Srbiji i Srbima, na međunarodnu birokratiju, ali postoje u svetskoj zajednici neka pravila preko kojih niko neće želeti da pređe.

Kazne za počinjena dela

"Jugoslovenski rat" se nastavlja i svojim tragičnim manifestacijama i tokom izaziva sve destruktivnije dejstvo u svetskoj zajednici. U pitanju su ne samo ljudske žrtve već i razaranja koja su pretvorila u bespuće sve što je izgrađeno dugogodišnjim naporima ulaganim radi ostvarenja civilizovanog razvoja na tlu bivše jugoslovenske federacije. Danas se može reći da je po sredi pre svega i najviše totalni moralni pad izražen u negaciji univerzalnih demokratskih, socijalnih i pravnih vrednosti.

"Jugoslovenski rat" se od onoga što se pravno neprecizirano po Povelji UN naziva "pretnjom miru", transformisao u konkretnu "pretnju opštem napredku savremene civilizacije" čiji preduslov, razume se, mora da bude očuvanje mira.

Nije slučajno, prema tome, što se od prvih sukoba na tlu bivše jugoslovenske federacije pojavio zahtev za doslednim poštovanjem obaveza iz Ženevskih konvencija o zaštiti žrtava oružanih sukoba i njihovih Dodatnih protokola, Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, Paktova o ljudskim pravima i međunarodnog humanitarnog prava uopšte.

Naime, svi učesnici "jugoslovenskog rata" preuzeli su, u skladu sa svojim novim međunarodnim statusom pravne obaveze bivše federacije kao i odgovarajuće unutrašnje zakonodavstvo. Međutim, oni nisu ništa praktično preduzeli ni radi zaustavljanja zločinačkih dejstava sopstvenih oružanih snaga, ni radi sistematskog gonjenja i kažnjavanja ni naredbodavaca ni počinilaca ovih dejstava.

Stvaranje Komiteta za prikupljanje podataka o teškim povredama međunarodnog humanitarnog prava (rez. Saveta bezbednosti 808/1992) i formiranje Međunarodnog krivičnog suda za gonjenje odgovornih lica za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije (rez. Saveta bezbednosti 827/1993/ - dalje *ad hoc* Međunarodni sud) predstavljaju samo završne korake, posle višestrukog i doslednog pozivanja svih zaraćenih strana od prvih oružanih sukoba 1991. da poštuju svoje međunarodne obaveze. Zaraćene strane su pokušale da formiranje ovih tela komentarišu kao izraz političkog pritiska i diskriminacije u korist neprijatelja, ali bez uspeha. Svako kolebanje svetske organizacije bilo bi od fatalnog značaja za očuvanje ostvarenog nivoa u razvoju međunarodnog humanitarnog prava i zaštite ljudskih prava koji predstavlja jedno od najvećih dostignuća druge

polovine XX stoleća.

Od kraja Drugog svetskog rata, posle Nirnberškog suđenja, Ujedinjene nacije kao predstavnik interesa svetske zajednice, nisu imale snagu da se na isti način suprotstave identičnim povredama međunarodnog humanitarnog prava do kojih je dolazilo u drugim delovima sveta. Politika sile i odnos snaga u toku hladnog rata, nalazi se u osnovi ove pojave. Osim toga, trebalo je dostići i određen stupanj represivne snage međunarodnog prava putem razrade pravnih zabrana i inkriminisati dela koja povlače individualnu odgovornost. Jedino se tim putem moglo doći do uspostavljanja realnih mogućnosti za konačno formiranje međunarodnog krivičnog sudstva na univerzalnoj osnovi. Sa intenziviranjem aktivnosti Saveta bezbednosti posle završetka hladnog rata i likvidacije blokova i pored mogućih zloupotreba u odnosu na interese manjih i srednjih zemalja protiv kojih se treba boriti, stvoreni su politički uslovi u prilog ostvarenja ovog cilja. Kako se u međuvremenu razvila i potrebna međunarodnopravna osnova, delovanje radi gonjenja i kažnjavanja počinitelja teških povreda humanitarnog prava putem međunarodne akcije postalo je jedan od imperativa našeg vremena.

Dobro je poznato da ni razvoj međunarodnog prava ne može da se odvija u praksi nezavisno od životnih tokova i da presedani kao plod tekućih potreba država i svetske zajednice imaju u njegovoj evoluciji izuzetnu ulogu. U slučaju međunarodnog krivičnog sudstva, takav značaj neosporno imaju Nirnberško, Tokijsko i ostala suđenja nacističkim zločincima. Tragično je za narode i naročito pravnike bivše Jugoslavije, što će vrlo verovatno situacija koja je dovela do osnivanja *ad hoc* Međunarodnog suda za "jugoslovenski rat" predstavljati onaj drugi, možda odlučujući presedan i impuls koji će ubrzati stvaranje stalnog međunarodnog krivičnog suda. Štaviše, danas se može smatrati da njegovo postojanje treba da predstavlja jedan od neophodnih konstitutivnih elemenata univerzalnog međunarodnog poredka.

U sklopu nastojanja da dođe do jedinstvenih opštih rešenja, nesumnjivo je da je pitanje obezbeđenja efikasnog delovanja međunarodnog krivičnog sudstva od suštinskog značaja. Ovo pitanje je oduvek bilo primarno za građenje poverenja država i javnog mnjenja prema akciji za njegovo uspostavljanje. Sa gledišta efikasnog delovanja ovog Suda, sigurno je da su od bitne važnosti postupak i pravna osnova na kojoj se odluka o njegovom osnivanju zasniva, kao i odredbe koje se tiču odnosa Suda prema državama učesnicama u "jugoslovenskom ratu", čiji su državljani direktno involvirani u izvršenje povreda čije se gonjenje i kažnjavanje zahteva.

Što se tiče dileme pred kojom se nalazio Savet bezbednosti kao inicijator formiranja *ad hoc* Međunarodnog krivičnog suda prihvaćeno je rešenje koje je politički i vremenski bilo najekonomičnije. S pozivom na ranije rezolucije i odluke donete povodom jugoslovenske krize, Savet je osnovao ovaj sud kao svoj pomoćni pravosudni organ (čl. 29 Povelje) i pravnu snagu njegovog delo-

vanja, odnosno obavezu država da sarađuju sa ovim sudom, povezao sa autoritetom koji mu je dodelila Povelja kao glavnom organu, čija primarna odgovornost za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti njegove odluke iz ove oblasti čini obaveznim (čl. 24 i 25 Povelje).

Što se tiče drugog pitanja, ni Statut *ad hoc* Međunarodnog suda ni Rezolucija o njegovom osnivanju ne regulišu eksplicitno odnos prema državama naslednicama bivše Jugoslavije povodom kojih se ovaj sud osniva. Njihov položaj se u potpunosti izjednačuje sa položajem ostalih država koje će takođe morati u skladu sa nadležnošću Suda odgovarati na njegove zahteve. Ipak, mora se priznati da položaj država koje postoje na tlu bivše Jugoslavije sa gledišta prava i obaveza (prava i dužnosti) ne može biti istovetan sa položajem ostalih država. Ostavljeno je otvoreno, takođe, pitanje ekstradicije.

S obzirom na to da se u Statutu zahteva obavezno fizičko prisustvo optuženih pred Sudom, a u skladu sa opšteprihvaćenom obavezom iz čl. 16 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (čl. 21) to u očima pravne i političke javnosti i svetskog javnog mnjenja čini u mnogome iluzornim očekivanje efikasnosti delovanja ovog Suda. Skepsu izaziva i to da se pitanje zastarelosti, odnosno nezastarevanja ratnih zločina, nigde ne pominje niti se taj pravni pojam koristi.

Sa gledišta efikasnosti rada *ad hoc* Međunarodnog suda poseban komentar zaslužuje i povezivanje obaveznosti njegovih odluka sa autoritetom Saveta bezbednosti i Poglavljem VII Povelje, tj. primenom kolektivnih mera. Veliko je pitanje da li ovo rešenje može da garantuje punu realizaciju zadataka Suda kada je reč o učešću zemalja naslednica bivše Jugoslavije. U slučaju SR Jugoslavije još se može računati da bi se moglo, pošto je podvrgnuta ostrim ekonomskim i drugim sankcijama, njihovo ukidanje uslovljavati pored ostalog i zahtevom za konstruktivnom saradnjom sa Sudom. No, kako se ostale države sa teritorije bivše Jugoslavije ne nalaze u istom položaju, u pitanju su Slovenija, Hrvatska i BiH, čiji su državljani takođe direktno involvirani u izvršenje teških povreda međunarodnog humanitarnog prava u oružanim sukobima na njihovim teritorijama - njihovo aktivno učešće u radu Suda ne može se smatrati potpuno sigurnim kad bude reč o okrivljenima iz tih zemalja. To otvara pitanje kakve bi mere Savet bezbednosti morao da preduzima ukoliko dođe do njihovog odbijanja saradnje.

U krajnjoj liniji, može se smatrati da Statut *ad hoc* Međunarodnog suda svojom sadržinom potvrđuje da osnovu njegove efikasnosti treba videti u poverenju koje bi pre svega vlade i narodi direktno involviranih zemalja i svetsko javno mnjenje morali da imaju u njegov rad. Međutim, ni tom elementu pri izradi Statuta, nažalost, nije posvećena dovoljna pažnja. To je velika šteta, pošto se, sa pravnotehničkog stanovništa, može generalno reći da se radi o prihvatljivom tekstu. Sa ovim u vezi može se primetiti da nije razmotrena mogućnost direktnijeg učešća zemalja, o krivičnim radnjama čijih građana

treba da se odlučuje, u sastavu Suda i njegovih veća, mada se ono ni ne isključuje.

Oružani sukobi na teritoriji bivše Jugoslavije jednog trenutka će stati. *Ad hoc* Međunarodni sud radiće u potpuno drugačijim uslovima od onih pod kojima se sudilo nacističkim ratnim zločincima kada više nisu postojali nemačka vlast i nemački pravni sistem. Na teritoriji bivše Jugoslavije postoji pet država i pet pravnih sistema. Iz ovoga ugla se postavlja potreba prihvatanja jednog šireg prilaza koji bi mogao veoma mnogo da doprinese jačanju poverenja prema međunarodnom krivičnom pravosuđu, ne samo u konkretnom slučaju bivše Jugoslavije nego i uopšte.

Direktna posledica rada *ad hoc* Međunarodnog suda bi trebalo da bude ne samo izricanje zaslužениh kazni za učinjena zlodela nego i stvaranje atmosfere među narodima koji žive na tlu bivše Jugoslavije koja bi omogućila postepeno razvijanje međunarodnog odnosa poštovanja i poverenja. Stvar nije samo u tome da se zadovolji pravda, već i da se obnove uništene spone naroda duboko razjedinjenih zbog žrtvi i razaranja nastalih u sukobima čiju će bestijalnost istorija posebno zabeležiti. Samo ako se tako shvati, efekat formiranja ovog suda i njegovog aktivnog rada (ukoliko ga bude) biće delotvoran kako za naslednike bivše federativne Jugoslavije tako i za sve koji se u Ujedinjenim nacijama i svetu uopšte zalažu u prilog stalnog međunarodnog krivičnog pravosuđa.

Prilog za drugi Međunarodni okrugli sto koji je Antiratni centar iz Beograda organizvao zajedno sa Nacionalnom zadužbinom za demokratiju iz Vašingtona i Institutom za federalizam iz Friburga (Švajcarska) od 1-3 jula 1993, *Republika*, br. 73-74, 1993.

Da li je SR Jugoslavija ispunila uslove za ukidanje sankcija

Povodom pitanja da li su 14 meseci od uvođenja sankcija protiv SR Jugoslavije Rezolucijom 757 i tri meseca od pooštavanja Rezolucijom 820 od strane Saveta bezbednosti stvoreni uslovi za njihovo ukidanje, treba skrenuti pažnju na dve bitne stvari: prvo, treba pažljivo pratiti način na koji su UN i drugi faktori u svetu tretirali sankcije i mogućnost njihovog ukidanja i, drugo, pratiti ne verbalna izjašnjavanja već stvarnu situaciju na terenu koja je osnov na kome bi moglo da dođe i do ukidanja sankcija.

U par. 3. Rez. 757 se kaže da će se mere primenjivati sve dotle dok vlast u SR Jugoslaviji, uključujući i JNA, - što više nije relevantno jer je ova prestala da postoji - ne budu preduzele efikasne mere za ispunjenje zahteva iz Rezolucije 752. Naglašava se da se neprekidno nadzire njeno sprovođenje da bi se razmotrilo mogu li mere biti suspendovane ili konačne po ispunjenju zahteva iz Rezolucije 752.

Zemlje EZ su podržale sankcije, a SAD otišle korak dalje i u saopštenju vlade iznele niz konkretnih uslova čije bi ispunjenje Vašington smatrao osnovom za ukidanje sankcija. Ni to ne sme biti zanemareno zbog uloge i uticaja SAD i u našoj krizi i u svetu i, s druge strane, zato što su ti uslovi zapravo konkretnije razrađeni uslovi za rezoluciju Saveta bezbednosti UN.

U dokumentima koje su potpisale na Londonskoj konferenciji i Srbija i Crna Gora, naglašava se da svi uslovi postavljeni u rezolucijama moraju da se sprovode ne na rečima, već na delu, i da tek posle toga može da dođe do ukidanja sankcija. U Rez. 820 o potpunoj blokadi SR Jugoslavije, takođe se govori o uslovima za ukidanje sankcija. Posebno treba skrenuti pažnju da se govori o potrebi da se "u *celosti* primene *sve* rezolucije koje se tiču Jugoslavije, kao i potrebi postojanja *"verifikovanih"* dokaza o ispunjenju uslova za ukidanje sankcija. Posebno je naglašeno da bosanski Srbi treba da *"dobronamerno"* sarađuju u *efikasnoj* primeni mirovnog plana da bi sankcije bile *"postepeno"* ukinute.

Ne treba se zanositi da će politički faktori, u okviru UN i u drugim zemljama, u odnosima sa tri strane u bosanskom sukobu, a posebno sa bosanskim Srbima i SR Jugoslavijom koja stoji iza njih, smatrati ove reči praznim frazama.

Čak i ako je Vens-Ovenov plan sada ostavljen po strani, insistiraće se na ostvarenju svih ostalih zahteva iz rezolucija da bi se uopšte moglo razgovarati o ukidanju sankcija.

Važno je da realno sagledamo mogućnost ukidanja sankcija pošto treba podsetiti na činjenicu da i Vašingtonski dogovor takođe govori o njima. U tački 2 ovog dogovora se kaže da se ekonomske sankcije Saveta bezbednosti protiv Srbije i Crne Gore moraju rigorozno sprovesti od strane svih članica UN sve dok se ne ispune svi uslovi predviđeni Rezolucijom 820. Ali, tu se nešto još vrlo važno dodaje, tj. u uslove uključuje i povlačenje snaga bosanskih Srba sa teritorija zauzetih silom...

Ukidanje sankcija je izuzetno složena procedura i traži ne samo napor da na političkom i diplomatskom planu dođe do generalnog sporazuma, već, još više, da se na terenu sprovedu odluke. U prirodi je sankcija, ako se pogleda praksa, da traju dugo. Ne treba nikoga time obeshrabrivati, ali se realnosti mora gledati u oči. Treba se podsetiti na slučaj Južne Rodezije (u kojoj su sankcije trajale od 1966. do 1977), Južne Afrike i Libije. Jednoglasnost stalnog sastava Saveta bezbednosti kojom su sankcije donete potrebna je i za njihovo ukidanje, a nju će možda biti teže obezbediti nego kada su one usvajane. Zemlje koje odlučuju o ukidanju sankcija nemaju poverenje u zemlje koje su pod sankcijama, s obzirom na mogućnost da one obnove akcije zbog kojih su sankcije donete...

Sa ovim je u vezi činjenica da se mnoge stvari predviđene rezolucijama ne sprovode. Uzmimo samo obavezu o kažnjavanju onih koji krše humanitarno pravo, ili čine ratne zločine. Ne možemo da kažemo da smo tu bilo šta konkretno uradili, iako to traži i naše nacionalno zakonodavstvo. Jugoslovenska strana odbila je postavljanje posmatrača na granici prema BiH čiji bi izveštaji mogli biti verifikacija da je ispunjen uslov nemešanja u ratni sukob. Tu mogućnost je sama Jugoslavija najpre nudila na Londonskoj konferenciji a potom u maju ove godine odbila, ocenjujući je kao mešanje u unutrašnje stvari zemlje.

Nezavisno od onoga što mi sami govorimo, međunarodna zajednica izvlači zaključke i na osnovu podataka do kojih sama dolazi. Uz to, važna stvar u odnosima među državama, kao i među ljudima, jeste poverenje. Ono što posebno karakteriše položaj SRJ i bosanskih Srba jeste nepoverenje prema potezima koje oni vuku, s obzirom na istorijat celog sukoba u Bosni. Sve to, naravno, ne znači da smatram da su druge strane u bosanskom ratu nedužne.

Da li je u situaciji nepoverenja dovoljno kada vlasti SRJ kažu da su ispunile zahteve rezolucije i da se, na primer, više ne mešaju u rat u BiH pomažući bosanske Srbe? (pitanje Sn. B.)

- Bitnija je situacija na terenu... Ali, i SRJ treba da se pojavi kao faktor koji će ozbiljnije i jače da vrši pritisak na bosanske Srbe da prihvate rešenja koja idu na očuvanje BiH. Mi ne možemo zato u SRJ da govorimo o bivšoj BiH, već

o državi članici UN, vodeći računa o interesima tamošnjih Srba, ili kao telu izvan struktura SRJ. Mi nismo bili samo posrednici, već strana koja radi zajedno sa tzv. vladom Radovana Karadžića koja se često pojavljivala i kao nosilac politike SRJ. Najzad, ceo svet prati šta piše ovdašnja štampa i govori državna televizija i iz toga ne može, sem u izvesnom smislu kada je reč o Crnoj Gori, da izvlači zaključak da mi iskreno i dobronamerno idemo na rešavanje sukoba.

.

Izvodi iz intervjuja Snežane Bogavac:
"Povratak u svet još je daleko", *Borba*, 30. jul 1993.

Odgovornost Srbije

U našoj duboko traumatizovanoj javnosti, a izgleda i među onima koji vode spoljnu politiku ove zemlje, najnovija Rezolucija 871 Saveta bezbednosti o produžetku mandata snaga UN u Hrvatskoj izazvala je dramatičan utisak. Doneta posle više odlaganja, i medijskog nastupa predsednika Tuđmana u svetskoj organizaciji, delovala je u prvi mah kao neočekivan udarac. Pripremani sistematski za skidanje sankcija, zavedeni sopstvenim dugogodišnjim iluzijama i nesposobni da shvate svu pogubnost i neprihvatljivost ratne opcije kao osnove za obezbeđenje interesa srpskog naroda, i vladajuće snage i opozicija (sem retkih izuzetaka), dočekali su ovu rezoluciju nespremljene. Iako se posle prvih negativnih reakcija, savezna vlada brzo dočekala na noge, ukazujući na one delove Rezolucije koji insistiraju na daljim pregovorima i prisustvu UN, očividno je da njen pravi značaj nije, a možda se i ne želi priznati. To uostalom nije ni prvi, a neće biti ni poslednji put u nameri da se zamagle teškoće sa kojima se na međunarodnom, ali i na internom planu, suočava naša zemlja. Vrednost Rezolucije 871 je, međutim, takva da zaslužuje naročitu pažnju po svojoj sadržini, ali i mestu koje može da ima u ovome trenutku traženja rešenja za probleme koje se tiču raspleta krize u bivšoj Jugoslaviji.

Od prihvatanja Vensovog plana početkom 1992, do koga je došlo na predlog i uz punu asistenciju bivšeg federalnog predsedništva, pitanje statusa i stanja u Srpskoj Krajini bilo je u mnogome u svetskoj organizaciji na margini problematike BiH, rata koji je u njoj vođen kao i pregovora o njegovom zaustavljanju. Donet je niz parcijalnih rezolucija i pokrenuto više akcija i pregovora povodom povreda Vensovog plana od strane Hrvatske i krajinskih Srba, odnosno njegovog doslednog sprovođenja u vezi sa "ružičastim zonama" i dr., produžavano je na kratko prisustvo snaga UN, ali do opšte ocene nezadovoljavajućeg stanja i utvrđivanja konkretnih zadataka radi njegove pune primene uz učešće svih zainteresovanih strana, posebno u sklopu jugoslovenske krize kao celine, nije do sada došlo. Glavni, fundamentalni značaj Rezolucije 871 je u tome što je sve to ovoga puta učinjeno, otvoreno i u punoj meri. Sada može svima da bude jasno šta Savet bezbednosti, koji je jednoglasno prihvatio ovu Rezoluciju, i svetska zajednica koju on predstavlja, očekuju od svih od čijeg ponašanja zavisi rešenje krajinskog problema.

Tekst rezolucije ovo očividno pokazuje. U njemu je sve poznato, ali ipak deluje na nov način, jer je prvi put stavljeno na papir i formalno usvojeno od strane Saveta bezbednosti. Osim odluke o produženju mandata snaga UN od 6 meseci, ovlašćenja koje im se daje da upotrebe oružje u samoodbrani i njihovoj vazdušnoj zaštiti, i reorganizacije UNPROFORA koji ostaje pod jedinstvenom komandom uz teritorijalnu podelu na tri dela - na Hrvatsku, BiH i Makedoniju - sve drugo je formulisano u obliku želja i preporuka. No, i pored toga, očividno je da je i ovde, kao što je u svoje vreme bio slučaj sa BiH, došao trenutak istine. Slobodnog prostora za političko i diplomatsko manevrisanje nije mnogo ostavljeno.

Treba samo čitati stvari kako su napisane i to uvideti. Teritorije Hrvatske i BiH se zajednički posmatraju i osuđuju kontinuirani napadi uz rešenost da se obezbedi njihov suverenitet i teritorijalni integritet kao i Makedonije. Krajini se priznaje status lokalne vlasti, a ne državne organizacije što znači da se smatra zaraćenom stranom sa kojom se pregovara u skladu sa Vensovim planom i međunarodnopravnim pravilima o nemeđunarodnim oružanim sukobima, i ništa više. Šta više, podvlači se značaj ponovnog uspostavljanja hrvatske vlasti nad "ružičastim zonama" koje od prihvatanja plana predstavljaju jednu od glavnih jabuka razdora. Naglašava se potreba obezbeđenja jedinstva teritorije Hrvatske posredstvom regulisanja komunikacijskih i drugih potreba, u šta se uključuju i teritorije pod zaštitom UN. U tome sklopu zahteva se momentalni prekid vatre posredstvom i pod pokroviteljstvom Ženevske konferencije, koja se ponovo reafirmira kao centralno telo za traženje rešenja na tlu bivše Jugoslavije. Jasno se stavlja do znanja Hrvatskoj da je problem Srpske Krajine internacionalizovan, da se ne radi o unutrašnjem pitanju kao i da su njeni postupci i obaveze kao članice UN međunarodne prirode. I njeno ponašanje će biti cenjeno kroz dva meseca na osnovu izveštaja Generalnog sekretara. Ali, i pored ovoga, mora se naglasiti da Rezolucija propušta da osudi Hrvatsku zbog zločina njenih vojnih jedinica protiv srpskog življa uopšte i posebno u Medaku. Ovo je jedan od onih postupaka Saveta bezbednosti koji drastično kompromituje sve njegove ranije stavove i odluke o osudi i kažnjavanju povreda međunarodnog humanitarnog prava.

Svemu što smo naveli treba dodati ono što je najvažnije za nas u SR Jugoslaviji. Poziv je upućen svima zainteresovanim stranama pri čemu se SR Jugoslavija izričito pominje, da sarađuju u brzom i potpunom sprovođenju Vensovog plana koji se naziva "mirovni plan za Republiku Hrvatsku". Uz to se odmah dodaje da će kontinuirano odsustvo ove saradnje ili spoljno mešanje u toku primene plana imati ozbiljne posledice za normalizaciju stavova međunarodne zajednice prema zainteresovanim stranama i to u odnosu na sve rezolucije koje se odnose na njihov položaj uključujući i mirovni plan za Hrvatsku. Stvar je potpuno jasna. Kao što je u jednom trenutku SRJ (čitaj Srbija) bila pozvana da aktivno deluje na bosanske Srbe, kako bi došlo do

promene njihove politike i prekida oružanih operacija, to je sada učinjeno i u vezi sa Srpskom Krajinom. Od odgovornosti za sve što se desilo i dešava na tlu bivše Jugoslavije, Srbija se ne može osloboditi. Ova odgovornost nije vezana samo za skidanje ili očuvanje sankcija. Reč je složenom kompleksu vezanom za regulisanje opštih odnosa između SR Jugoslavije i Hrvatske i perspektivu regulisanja pitanja koja se tiču nasleđa bivše Jugoslavije, odnosa prema Srbima u Hrvatskoj, a i u Bosni, međusobno priznanje novih država, kažnjavanje za ratne zločine itd.

SR Jugoslavija i njena spoljna politika i diplomatija su opet na probi. Dilema je velika. Konkretni uslovi, totalan debakl u odnosu na priznanje velikosrpskih koncepcija i nesposobnost oslobađanja od uticaja radikalnih snaga koje su izabrale ratnu opciju osvajanja teritorija, doveli su zemlju do totalne moralne, političke i ekonomske katastrofe. Naš položaj je toliko kritičan da samo potpuni zaokret, ili preciznije rečeno, odricanje od dosada proklamovanih ciljeva te politike, ublaženih doduše, u poslednje vreme spremnošću na prekid vojnih operacija, može da pomogne da se zemlja izvuče iz ćorsokaka u koji je došla u odnosu na unutrašnji razvoj i međunarodni položaj.

Republika, br. 78, 16-31. oktobra 1993.

Pismo ministru inostranib poslova SRJ

g. Vladislavu Jovanoviću

Uvaženi gospodine ministre,

Primio sam tek pre neki dan vaše rešenje od 20. septembra 1993. o mome imenovanju za člana Saveta za međunarodnopravna pitanja Saveznog ministarstva za inostrane poslove.

Zahvaljujem vam na pažnji ali želim da vas obavestim ovim pismom da nisam spreman da učestvujem u radu toga tela. Kako zbog toga što sam se na ličnom iskustvu uverio u toku poslednje dve godine da nije moguće konstruktivnom raspravom delovati na zauzimanje stavova o najvažnijim međunarodnopravnim pitanjima od vitalnog značaja za našu zemlju u skladu sa njenim stvarnim interesima i uz dosledno poštovanje Povelje UN i savremenog međunarodnog prava. Jednostavno, ne postoji spremnost da se uvažavaju stavovi kojima su strani bilokakvi parcijalni politički i drugi interesi. Osim toga, odnos Savezne vlade prema Ekspertskoj grupi čiji sam bio predsednik i manevrisanje mojom ličnošću povodom spora koji naša zemlja ima u Međunarodnom sudu pravde u Hagu mi govori da se ne može računati na korektne odnose u saradnji sa njenim organima.

Ja veoma mnogo lično žalim zbog svega toga jer sam više od 40 godina u zemlji i na međunarodnom planu veoma mnogo radio u saradnji sa vašim ministarstvom, pa sam i više godina bio predsednik Međunarodnopravnog saveza. Možete biti uvereni da ću u skladu sa svojim tumačenjem međunarodnog prava i interesa naše zemlje raditi i dalje na njenom izvlačenju iz pogubnog položaja u kome se našla. Moji stavovi su inače dobro poznati, i dalje će moje kolege moći da budu upoznati sa njima iz štampe i stručnih publikacija. Ukoliko, razume se, budem imao mogućnost da ih javno objavljujem.

Primite, i ovom prilikom, uvaženi Gospodine ministre, izraze moga osobitog poštovanja.

Beograd, 16. novembar 1993.

Dr Milan Šahović

Iz lične arhive

1994.

Nenaučena lekcija

Prošla je 1993. godina, a rat u BiH, zapravo duboka tragedija i moralno i civilizacijsko rastrojstvo naroda na tlu bivše Jugoslavije, dobili su karakter dugotrajne i bezizlazne agonije. Uporede li se žrtve najširih slojeva stanovništva, očajanje zbog ljudskih žrtava, gubitka porodica i materijalnih dobara, etničkog čišćenja i emigracije, gladi i raspada normalnog privrednog i društvenog života sa rezultatima neprekidnih bezuspešnih unutrašnjih i međunarodnih napora na političkom i diplomatskom polju, nužno se dolazi do zaključka o jalovosti i odgovornosti svih učesnika ovih poduhvata.

U ovom trenutku izostavljamo detaljniju analizu svega što se u obliku konkretnih predloga nalazilo na pregovaračkom stolu u toku protekle godine i prikaz dramatičnosti stanja koje je javno mnjenje na tlu bivše Jugoslavije, ali i u svetu, imalo mogućnost da oseti na svojoj koži. Dovoljno je ukazati na neuspeh poslednjih pregovora u Briselu, vođenih na bazi francusko-nemačke inicijative o globalnom, odnosno faznom pristupu, koji su se tako žalosno završili posle svečane najave srpskohrvatskog predloga iz Ženeve. Da tragedija bude još veća, posle odbijanja vlade BiH da prihvati ovaj predlog i odluke o nastavku pregovora 15. januara, kao i zaključenja božićnog primirja, došlo je do razbuktavanja oružanih borbi između svih strana, izjava o spremnosti na dalje vođenje rata i o odricanju od datih koncesija i sl. Sve to dovodi u pitanje i svečano preuzete obaveze o poštovanju obaveza o pružanju pomoći humanitarnim konvojima.

Prisustvujemo opet potpunom krah diplomatskih pokušaja. Ali smo i svedoci nemogućnosti postizanja minimuma kompromisa na kojima bi strane sukoba u BiH počele da grade jedno opšteprijvatljivo rešenje. I pored nagoveštaja pojedinih učesnika u ovoj igri diplomatske i političke veštine o takvoj mogućnosti javnost još ne može da vidi njihov konkretan izraz. A ni zajednički naponi dvanaestorice ministara inostranih poslova Evropske unije koji su pristali da se sastaju sa protagonistima rata u BiH, što predstavlja presedan svoje vrste u diplomatskoj praksi, nisu urodili plodom. Sa gledišta pisca ovih redova moglo bi se smatrati da je to bio i kontraproduktivan korak koji je samo u sopstvenim očima povećao snagu strana u sukobu, pretvarajući i ministre dvanaestorice u svojevrstne taoce njihovih političkih i teritorijalnih

ambicija kao što su to već i njihovi sopstveni narodi.

Uzroke ovog stanja treba tražiti i videti u promenama do kojih je došlo u odnosu snaga u toku 1993, zahvaljujući rezultatima koje su pojedine strane ostvile na bojnopolju, ali i u unutrašnjim političkim i ekonomskim prilikama u BiH, Jugoslaviji i Hrvatskoj kao i njihovim međusobnim odnosima i opštem međunarodnom položaju. Može se očekivati da će se već u narednom periodu, početkom 1994. godine, pregovori produžiti u odgovarajućoj meri u okviru u mnogome novih parametara. Ovo, razume se, ne znači da se dosadašnji programski ciljevi i opšti međunarodni uslovi koji predstavljaju njihov okvir počinju suštinski menjati. Uslovi za to, više je nego očevidno, nisu sazreli. Zasada se može primetiti jedino odgovarajuća orijentacija na promenu metoda borbe u skladu sa potrebom rešavanja aktuelnih problema izazvanih stvaranjem novih unutrašnjih i međunarodnih uslova.

U sklopu ovakvih pristupa nije teško objasniti zašto vlada BiH insistira više nego ikad na vojnoj opciji, na proširenju svoje teritorije upotrebom vojne sile i ukidanju embarga na uvoz oružja. I zašto s druge strane, i bosanski Srbi i Kninska Krajina više nego ikad naglašavaju i radu na što konkretnijoj razradi i sprovođenju ideje o povezivanju svih srpskih zemalja vezujući je za tezu o tzv. istorijskoj misiji Srbije. Identifikujući na taj način svoje interese sa interesima SR Jugoslavije oni u tome vide glavno sredstvo u naporima za jačanjem sopstvenog pregovaračkog statusa i međunarodnog opšteg položaja. Ali i drastično smanjuju mogućnost SR Jugoslavije da izađe iz izolacije i da počne da se oslobađa sankcija i drugih hipoteka bliske prošlosti. Očevidno je, takođe, da se ni Hrvatska ne nalazi u boljem položaju. Ona ne može bez Srbije i SR Jugoslavije da reši osnovna pitanja izgradnje sopstvene države dok je ovako upletena u konflikte sa kninskim Srbima i vladom BiH sa kojom zajedno sedi u klupama Ujedinjenih nacija.

U ovom spletu odnosa i problema koji se nalaze na pregovaračkom stolu, što bi još bilo najbezbolnije ukoliko bi došlo do stvarnog prekida oružanih borbi, svakodnevni život pokazuje i dokazuje sve više i više da se ključ za rešenje nalazi na tlu Srbije, odnosno Jugoslavije. Pod sankcijama, potpuno moralno i društveno-politički iscrpljen, prevaren i izmanipulisan parolama o tzv. istorijskoj misiji za koju treba da se žrtvuje, srpski narod je došao do prosjačkog štapa. Naopako je shvaćen nacionalni interes kao ostvarenje života jednog naroda u jednoj državi. Takav ideal je istican u XIX veku. Pri kraju XX veka srpski narod treba da nađe realnu mogućnost zajedničkog života različitih naroda na bazi prava na samoopredeljenje u demokratskim uslovima građanskog društva i socijalne pravde. Zahvaljujući vodećim političkim i intelektualnim snagama srpskog društva (a to je bio slučaj očevidno i u drugim zemljama bivše Jugoslavije), zadojenim nacionalističkim, konzervativnim i tradicionalističkim idealima, potpuno nespremnim za izgradnju i život u okviru savremene civilizacije, kao da je XX vek prespavan. Iz XIX prelazimo direktno

u XXI vek uništeni politički, ekonomski, kulturno i socijalno osiromašeni i izolovani od ostalog sveta stavljajući na kocku sudbinu svoje dece i unuka.

Izlaz, međutim, načelno govoreći, iz ove situacije nije teško naći. Izlaz je u smelom i direktnom odricanju od svih rešenja koja bi se zasnivala na rezultatima politike sile, u zaštiti interesa srpskog naroda na svim prostorima na kojima živi u skladu sa standardima savremenog sveta i međunarodnog prava, uz doslednu primenu metoda mirnog rešavanja sporova u saradnji sa međunarodnom zajednicom uz vođenje računa i poštovanje interesa ostalih naroda sa tla bivše Jugoslavije. No, da bi se ovako postupalo treba se osloboditi svih nacionalističkih mitova koji vode do šovinističkog paroksizma koji je doveo do nemogućnosti održavanja normalnih odnosa Srbije i SR Jugoslavije sa svetskom zajednicom. Pozivanje na svetsku zajednicu ne znači da u njoj treba videti idealnog partnera i automatski računati na njenu pomoć. Naša sredina, celokupna istorija i Srbije i dve Jugoslavije, to je potvrdila više puta. Reč je samo o potrebi priznanja nužnosti potpunog uklapanja u njen život, i to u međuzavisnom svetu u kome živimo. Uz punu svest da u njoj možemo da zauzimamo samo ono mesto koje ćemo izboriti doprinosom datim njenom razvoju i napretku.

Na osnovu svega što se događa u poslednje vreme za pregovaračkim stolom nije sigurno da je ova lekcija istorije shvaćena i naučena. Ako ništa drugo, bar se ne može osporiti da je međunarodna zajednica u liku Ujedinjenih nacija i Evropske zajednice pokazala veliku volju i uložila ogromna sredstva kako bi pomogla rešavanju jugoslovenske krize, kako bi došlo do prekida oružanih sukoba. Bez obzira na pojedine konkretne korake i političke efekte njenih akcija, od kojih se neke mogu kritikovati, njena odgovornost može biti samo sekundarna. Koreni sukoba nalaze se na tlu bivše Jugoslavije u nesposobnosti i nespремnosti njenih vodećih političkih snaga da putem miroljubive opcije rešavaju svoja međusobna neslaganja. I danas, uoči nove etape pregovora, na to treba podsetiti. Postoji izvanredno mnogo mogućnosti za postizanje kompromisa i na bazi njih doći do prekida rata u BiH i zadovoljavajućeg rešenja otvorenih političkih pitanja.

Napredak će biti moguće postići jedino ako za to postoji volja. Tada bi i pomoć međunarodne zajednice bila veća i konstruktivnija. Pored izvanredne humanitarne pomoći, ni politička ni ekonomska ne mogu izostati. Bez obzira na to kako i u kojoj meri bi, i kada, sankcije počele da se skidaju. Za sada, međutim ostaje otvoreno jedno veliko pitanje. Treba videti da li su pregovarači, oni od kojih zavisi prihvatanje rešenja, spremni da prevaziđu uske horizonte u okviru kojih se kreću njihovi zahtevi. Hoće li pokušati da shvate da treba brzo delovati kako bi se stvorili uslovi za lečenje patnji naroda čijom su se sudbinom tako olako poigrali pokazaće meseci koji dolaze.

Međusobno priznavanje država

Pitanje: "šta dalje?" u nastavku procesa ublažavanja ili ukidanja sankcija prema SR Jugoslaviji, izgleda da u mnogome dobija odgovor u zahtevu za priznanjem BiH i, s obzirom na globalni karakter sporne problematike na bivšem jugoslovenskom prostoru koji je ponovo aktueliziran, Hrvatske kao i Slovenije i Makedonije. Iako se ovo pitanje logično nameće, sve što se moglo dosad čuti kao reakcija na zahtev za priznanjem ovih država od strane SR Jugoslavije, ne ukazuje na mogućnost njegovog prihvatanja. Bar ne u dogledno vreme, a naročito ne u ovom trenutku velikog očekivanja, oklevanja i ispitivanja mogućnosti i pravaca diplomatske akcije i pregovora u uslovima prekida odnosa sa bosanskim Srbima.

Očevidno je da se priznanje, kao i mnogi drugi potezi koji bi mogli da olakšaju međunarodni položaj zemlje (napr. stav o kontinuitetu) još uvek maksimalno politički eksploatiše i pretvara u jedan od onih faktora koji, obrazloženi navodno načelnim pozicijama, mogu da služe, s obzirom na njihovu međunarodnopravnu prirodu i stvarnu političku korist, pretežno u taktičke svrhe.

Što se tiče međunarodnopravnog karaktera priznanja to je više nego očevidno. Priznanje je akt koji nije sam po sebi obavezan i podleže političkoj proceni države koja ga daje. Njegovo davanje ili nedavanje ne utiče na postojanje i međunarodnopravni subjektivitet država. Država koja nije formalno priznata može da stupa u najrazličitije odnose sa državom koja je nije priznala, tako da se o njemu može govoriti i kao faktičkom i formalnom. Formalno priznanje podiže odnose između država u pitanju na viši nivo u diplomatskom pogledu i omogućava širi razvoj saradnje. Daje veći legitimitet za delovanje u međunarodnim odnosima uopšte. Ovo se naročito manifestuje u uslovima visoke međuzavisnosti država i institucionalizacije međunarodne zajednice. I dalje akti bilateralnog karaktera, sa stvaranjem Ujedinjenih nacija i praksom izjednačavanja prijema u svetsku organizaciju sa priznanjem, može se govoriti ne samo o jačanju tendencije kolektivnog priznanja nego i o određenoj promeni njegovog deklarativnog smisla. Pošto je prijem u Ujedinjene nacije uslovljen prihvatanjem ciljeva i principa Povelje, a ponašanje država na današnjem stupnju razvoja međunarodnog prava vezano za sprovođenje njegovih normi od kojih se ne može odstupati, izvesni elementi konstitutivnog

karaktera počeli su da se ugrađuju u postupak njegovog davanja i procenu ponašanja država koje traže priznanje. Na taj način se politička strana priznanja kao akta država počela potencirati ne menjajući suštinu njegovih međunarodnopravnih posledica.

Sve što se dogodilo i događa na prostoru bivše Jugoslavije u vezi sa pitanjem priznanja predstavlja potvrdu njegovih međunarodnopravnih karakteristika. Šta više, može se smatrati da način tretiranja priznanja i postupci preko kojih je dolazilo do njega u odnosu na nove države kao i stavovi zauzeti od strane njih samih o međusobnom priznanju, a u okviru njih i stav SR Jugoslavije, predstavljaju verovatno najdrastičniju manifestaciju političke instrumentalizacije ovog instituta međunarodnog prava u toku XX stoleća. Otuda odgovor na pitanje da li i u kojoj meri bi SR Jugoslavija mogla da prihvati sugestije i zahteve za priznanjem BiH, Hrvatske, Slovenije i Makedonije, kao jedan od uslova za ublažavanje ili ukidanje sankcija, treba tražiti u političkoj sferi.

Kao što se moglo videti, sa gledišta međunarodnog prava i ona i njeni partneri potpuno su slobodni da zauzimaju o tome pitanju stavove u skladu sa svojim interesima. I da pozicije koje imaju druge strane koriste u diplomatskim manipulacijama koristeći odgovarajuće slabosti svojih protivnika. Otuda nije čudno što je Slovenija u svoje vreme odbila priznanje koje joj je ponudila SR Jugoslavija. nije čudno ni to što Hrvatska insistira na priznanju od strane SR Jugoslavije i njime uslovljava pristanak na pregovore o otvorenim pitanjima između dve zemlje. Vlada SR Jugoslavije, sa svoje strane, nalazi se u ovom trenutku, kao i u odnosu na niz drugih aspekata svog međunarodnog položaja, pred izuzetno složenom situacijom kada je reč o priznanju novih država na tlu bivše Jugoslavije, kao i o njenom sopstvenom priznanju od strane drugih država i međunarodne zajednice.

Stvar je upravo u tome da je SR Jugoslavija sama sebi vezala ruke prihvativši u Deklaraciji, donetoj prilikom njenog formiranja, stav prema kome do priznanja novih država, bivših jugoslovenskih republika, može doći tek pošto se reše otvorena pitanja (čitaj: položaj srpskog naroda u Hrvatskoj i BiH) nastala u odnosima sa njima posle raspada SFRJ. Međutim, to se dosada pokazalo ne samo kao nerealno nego i kontraproduktivno sa gledišta političkih potreba i konkretne evolucije sukoba i napora ulaganih na političkom i diplomatskom planu radi njihovog regulisanja, i negativno delovalo na međunarodni položaj SR Jugoslavije. Ipak, Rubikon je dosad dva puta pređen. Prvi put sa prihvatanjem Vensovog plana kada je prihvaćeno da se regulisanje položaja Srpske Krajine ostvari u pregovorima u okviru Hrvatske. Drugi put, prihvatanjem posmatrača na Drini u skladu sa zahtevom Saveta bezbednosti koji ovu reku smatra granicom države BiH i uvođenjem embarga protiv Karadžićeve kvazidržave. Do ovih rešenja je došlo faktičkim putem tako da bi se na mogućnost formalnog priznanja Hrvatske (koje je faktički realizovano

osnivanjem biroa) i BiH moralo u ovom trenutku gledati iz ugla postojećih potreba SR Jugoslavije i prednosti do kojih bi dovelo prihvatanje odgovarajućih odluka.

Još jedan zaokret u ovome smislu bitno bi poboljšao međunarodnu poziciju SR Jugoslavije. Kako u njenom nastojanju da dođe do ublažavanja odnosno ukidanja sankcija što pre, tako i otvaranja mnogo širih mogućnosti za delovanje u svetu na političkom, ekonomskom i kulturnom planu, i posebno do regulisanja njenog statusa u Ujedinjenim nacijama i drugim univerzalnim i regionalnim međunarodnim organizacijama. Izbili bi se argumenti o stvarnoj nespremnosti SR Jugoslavije da se uključi u svetsku zajednicu i stvorili uslovi za delovanje radi prihvatanja zadovoljavajućih rešenja o položaju Srba u Hrvatskoj i BiH u skladu sa svetskim standardima.

Razume se, donošenje takve odluke ne predstavlja nimalo lak zadatak. No, sigurno da nije bilo lako doneti ni odluke o Vensovom planu i prihvatanju plana Kontakt grupe. U oba slučaja objašnjeno je da se radi o politici mira i fundamentalnim interesima srpskog naroda. Ništa manje, ponude ili odluke o međusobnom priznanju novih država na tlu bivše Jugoslavije ne bi mogle ni biti u interesu traženja i postizanja rešenja za probleme nastale sa raspadom bivše jugoslovenske federacije. Da bi došlo do toga treba proći jedan veoma dug put. Dokle će snage koje vladaju SR Jugoslavijom biti spremne da idu njime pokazaće budućnost. S obzirom na dosadašnje iskustvo mora se, nažalost, konstatovati da se u njoj kao i u ostalim državama stvorenim na prostoru bivše Jugoslavije (osim Makedonije) miroljubiva politika veoma sporo afirmiše. Njihovo formalno priznanje od strane SR Jugoslavije predstavljalo bi nesumnjivo značajan konstruktivan korak na ovom putu.

Republika, br. 103, 11-15. novembar 1994.

Mit na sporednom koloseku

ULOGA CRKVE U JUGOSLOVENSKOJ KRIZI

Sasvim je jasno da je poslednjih meseci, naročito posle objavljivanja mirovnog plana međunarodne Kontakt grupe, došlo do aktiviranja crkvenih krugova i Crkve kao institucije u društvenom životu naše zemlje. Ona se maksimalno instrumentalizuje. Iako se predstavlja kao mirotvorac i posrednik, zauzela je vrlo negativan stav prema rešenju krize u Bosni i Hercegovini. Ujedno Crkva se pojavljuje kao neka vrsta monopolističkog predstavnika tzv. interesa srpskog naroda.

Ušli smo u novu fazu odnosa države i Crkve koja je posledica nenormalnih uslova življenja jedne i druge zbog izolacije i svega onoga što sadašnji položaj naše zemlje u svetu nosi sa sobom. Zbog svega toga pojavile su se različite tendencije unutar same Crkve. Ali, ovo što se sada dešava pokazuje tendencije koje su sasvim anticivilizacijske i izvan normalnih standarda bez obzira na potrebu da se Crkva pojavljuje kao predstavnik nacionalnog interesa određenog naroda. Tu funkciju Crkva vrši i u drugim zemljama, ali ono što se kod nas događa je van konteksta sadašnjeg stupnja razvoja. Pri tome treba spomenuti da postoji određeni istorijski mit o nacionalnoj ulozi Crkve u očuvanju srpskog identiteta. Kao takav on bi trebalo da bude prevaziđen u sadašnjem vremenu i da se sve snage usmere ka stvaranju demokratskog građanskog društva u kome bi svakako religija morala da dobije svoje mesto, ali da ima isključivo svoju duhovnu funkciju.

Kao čovek koji ne pripada nijednoj strani mogu da kažem da su se odnosi Crkve i države posle svih društvenih promena mogli sasvim normalno da razvijaju. Ustav Srbije i SR Jugoslavije regulisao je te odnose i po tim najvišim dokumentima zagarantovana je sloboda veroispovesti i organizovanja Crkve shodno njenim mogućnostima i potrebama. U Ustavu Srbije stoji da država može i da pomaže crkvi. Činjenica je da je do razočarenja u međusobne odnose došlo sada. Treba podsetiti da je Crkva pomogla sadašnjem režimu i odigrala veoma "pozitivnu" ulogu u obaranju starog režima.

Drugo je pitanje šta je sadašnji režim očekivao od Crkve i šta je mislio da učini od nje. Na kraju krajeva Crkva se pretvorila u jednu militantnu organizaciju. Ona se pretvorila u militantnu organizaciju u toku svih mena u našim

društvenim odnosima, a sve je to vezano za raspad bivše Jugoslavije i položaj Srba u drugim republikama. Pokazalo se da se u toku svih tih mena menjao i odnos Crkve prema državi. To najbolje ilustruje potpuno različiti pristup pomenutom mirovnom planu međunarodne Kontakt grupe. Sve dotle moglo se računati da patrijarh srpski, gospodin Pavle vrši neku vrstu posredničke uloge, da će delovati kao mirotvorac, kao neko ko će pokušati da poveže različite interese. Sve ovo što se dešava i, posebno, najnovija saopštenja crkvenih foruma pokazuje da u Crkvi preovlađuju elementi koji idu na zaoštravanje pod plaštom zaštite interesa srpskog naroda. Ti interesi, sa moga stanovišta, su veoma sumnjivi u interpretaciji Crkve. (Ovoga puta ja uopšte neću da ulazim u motive predsednika Miloševića i savezne vlade. To je priča za sebe. Reč je o jednoj politici koja je došla u ćorsokak i mora da traži izlaz na bilo koji način).

Uzmite samo primer saopštenja Episkopske konferencije u kome se govori o pranju krvavih ruku na pilatski način. Situacija je vrlo jasna. Crkva se glasno i jasno pojavila kao zaštitnik politike Karadžića i Mladića, a sve to našu zemlju vodi i dalje u propast. Vukući različite taktičke poteze insistira u stvari na ratnoj opciji i priznavanju osvojenih teritorija, što međunarodna zajednica ne može prihvatiti. Sve će to, bojim se, dovesti do novih rasprava u Savetu bezbednosti o pojačanju sankcija prema našoj zemlji.

Konstatacija da se Crkva nameće kao bitan politički faktor je sasvim na mestu. Treba poći od prirode pravoslavlja kako bi se lakše objasnile te pojave. Borba između crkvene i državne vlasti bila je posebno izražena i u okviru pravoslavlja. U toku dobrog dela istorije srpskog naroda Crkva je bila glavni nosilac nacionalnog identiteta. Spomenimo samo tursku vladavinu... U Rusiji takođe... Kad god sam išao u Rusiju (Sovjetski Savez) vodili su me prvo u crkve ili bogoslovije. Ponekad sam se pitao zar socijalizam nema ništa drugo da pokaže osim bogomolja. Drugo je pitanje njihove istorijske vrednosti. Poklanjanje pažnje Crkvi bilo je usko vezano za obrazovni nivo stanovništva. Nešto slično se događa i u nas s tim što je kod nas obrazovni nivo stanovništva nešto drugačiji... Isto tako treba reći da je sadašnji režim (kod nas) pomagao Crkvi u njenoj akciji obaranja socijalističkog odnosno komunističkog sistema. Vrlo je teško naći adekvatan izraz za brojne bivše komuniste koji su preko noći postali prilježni pripadnici Crkve. I to je Crkvi otvorilo puteve u borbi za vlast... Crkva je oduvek odbijala ili vrlo teško prihvatala taj princip odvojenosti od države širom sveta. Taj princip postoji od Francuske revolucije i prihvaćen je skoro u celom svetu. Težnje ka teokratiji pojavljuju se samo u zaostalim sredinama. Taj odnos religije prema državi je opet (danas) posebno pitanje u islamu...

Hteo bih još nešto da kažem - u svim međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima i verskim slobodama govori se o slobodi veroispovesti, ali i uverenja. Posebno ističem ovu poslednju reč. Ja se, naime, kao ateista osećam

ugroženim. Crkva ne samo ovde nego i u Hrvatskoj, svojim delovanjem želi da nametne sopstveni pogled na svet i, ako hoćete, ideologiju svima onima koji ne misle po crkvenim klišeima...

Izvodi iz Intervjua, Ejub Šitkovac, *Nedeljna Naša Borba*,
tema "Crkva između religije, politike i države", str. 3-4, 1994.

1995.

Jugoslavija i sedam suseda

Počeću time što ću pozdraviti ovu inicijativu redakcije "Vremena". Ne samo iz učtivosti, već zato što mislim da je u sadašnjem trenutku potrebno učiniti sve kako bi se u javnosti pojavila i druga shvatanja, suprotna sada dominantnim, kritična ali istovremeno i konstruktivna. Čini mi se da ovaj forum koji sada formira "Vreme" predstavlja zaista potez koji bi mogao da doprinese razjašnjenju niza pitanja u našoj javnosti i istovremeno da bude jedan od instrumenata koji bi donekle rehabilitovao našu intelektualnu javnost, sada totalno kompromitovanu...

Što se tiče osnovnih pretpostavki za konsolidovanje situacije, pa i za rešavanje tekućih i dugoročnih problema u našim odnosima sa susedima, ima nekoliko pitanja o kojima treba voditi računa:

Prvo je položaj, stanje, solidnost, Savezne Republike Jugoslavije kao federacije. Nije reč samo o unutrašnjem demokratskom razvoju već o postojanju države kao takve. Jer, procesi koji se odvijaju u Srbiji, Crnoj Gori, otvoreni problemi koji se tiču Kosova, pa i Vojvodine (mada sada manje) pokazuju da federacija nije konsolidovana. Vidimo isto tako da Savezna skupština nije u stanju da stare zakone adaptira novoj ustavnoj situaciji, a da i ne govorimo o jasnoj tendenciji u nizu opozicionih nacionalističkih stranaka da Srbija ima predominantno preovlađujuće mesto u SR Jugoslaviji, što je jedan od onih problema koji će se vući u nedogled. Međutim, konsolidovanje SR Jugoslavije, utvrđivanje njenog mesta kao posebnog subjekta na Balkanu neophodno je da bi se moglo računati na određen dugoročni konstruktivni razvoj dobrosusedskih odnosa da bi se rešio niz drugih pitanja koja će se u bliskoj ili daljoj budućnosti postavljati.

Sledeće, što za mene nije samo od psihološkog značaja, niko od nas nije se do kraja oslobodio nečega što je uvreženo, čini mi se, u prirodi svih građana ove zemlje. To je nedostatak svesti da smo mi postali jedna mala zemlja, jedna mala nerazvijena zemlja, da više nismo ono što smo bili - Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija koja drži centralni, glavni, najveći deo Balkana i koja kao takva može da bude i jeste faktor u međuevropskim kretanjima, u međuevropskoj borbi snaga, a isto tako i u svetskoj, s obzirom na odnose koji su u svoje vreme postojali. Mi smo sada jedna mala zemlja, na prostoru koji ide

pre svega slivom Morave naniže prema jugu, naslanja se na Makedoniju idući prema Grčkoj.

Postoji još jedno pitanje koje bi trebalo raščistiti. To je pitanje tzv. geostrategijskog ili geopolitičkog položaja ovoga prostora, njegove interesantnosti ili neinteresantnosti za svetske sile. Sećam se vrlo dobro poslednjih diskusija o položaju SFRJ povodom okončanja hladnog rata, tamo negde krajem osamdesetih godina. I sećam se skoro opšteprihvaćene teze da mi više nismo interesantni sa geostrateškog i geopolitičkog stanovišta za velike sile, jer hladnog rata više nema i da, prema tome, nama nesvrstanost više ne treba. To je bila zablude. Takav stav je i doprineo upravo otvaranju apetita kakvi su se razvili u Srbiji i omogućio pored ostalog da u Srbiji, kasnije u SR Jugoslaviji, krenu i nacionalističke srpske sprege koje su htele da preuzmu kontrolu nad celom SFRJ, želeći da dođe do realizacije ideje o Velikoj Srbiji, koja se tokom rata pretvorila u ideju o ujedinjenju srpskih zemalja i slično.

Mislim da je stvarnost pokazala nešto sasvim drugo. Upravo današnja mogućnost pronalaženja rešenja za rat u Bosni i Hercegovini, ili niza drugih problema ovoga prostora u odnosima između Rusije, Amerike, Evropske unije, pojava Nemačke, interesi Francuske, Velike Britanije, pretvaraju ga ponovo u jedno od žarišta borbi za uticaj, koje će se dugo razbuktavati zahvaljujući pre svega našoj nemogućnosti da sami rešimo probleme na prostoru bivše Jugoslavije. Da bi se to izbeglo put kojim bi trebalo ići trebalo bi da obuhvati:

Prvo, bitno je, sa stanovišta interesa ove zemlje, Jugoslavije, potpuno odricanje od svih mogućnosti korišćenja ratne opcije, znači potpuno odricanje od upotrebe sile i pomaganja onima koji upotrebljavaju silu. Tome treba dodati potpuno odricanje od nacionalističke, šovinističke politike, politike Velike Srbije ili ujedinjenja srpskih zemalja.

Drugo, priznanje svih bivših republika, bivših sastavnih delova, odnosno novih zemalja stvorenih posle raspada stare Jugoslavije, pri čemu dajem prioritet Makedoniji, upravo zbog tog geostrateškog i geopolitičkog položaja, jer se mi naslanjajući se na Makedoniju i dalje idući prema Grčkoj, tako otvaramo prema Mediteranu. Samo takva srpsko-makedonska "sprega" omogućiće razvoj i stvaranje novog položaja ove Jugoslavije kao male zemlje u odnosima između različitih svetova i velikih sila koje će se na ovaj ili onaj način tu sukobljavati.

Konačno, potpuno otvaranje zemlje prema modernim tendencijama razvoja zahteva od nas, pre svega, punu spremnost na kompromise, i na žrtvovanje izvesnih tzv. nacionalnih interesa Srba. Razlog je jednostavan: mora se poći od toga da osnova na kojoj mogu da se razvijaju međunarodni i demokratski odnosi unutar pojedinih zemalja pružaju punu mogućnost afirmacije interesa srpskog naroda u zemljama u kojima Srbi žive izvan SR Jugoslavije.

Izvod iz učešća u diskusiji u Forumu nedeljnika "Vreme",
br. 220, 9. januar 1995.

Čije je Kosovo

Pre nego što pređem na izlaganje o nekim aspektima problema Kosova, želim da skrenem pažnju na jednu pojavu karakterističnu za stanje političke debate u našoj zemlji.

Prošlog puta kada smo raspravljali o odnosima između SR Jugoslavije i njenih suseda nije došao predstavnik Ministarstva za inostrane poslove. Ovoga puta nije došao g. Perčević iz SPS. Reći ću svoje mišljenje o tome. Za mene ovakvo ponašanje znači da se izbegava suočavanje sa gledištem onog kruga naše javnosti koji traži izlaz iz teškoća u kojima se nalazi naša zemlja, bez obzira na stranačke i druge podele, objektivno posmatrajući tekući politički razvoj. Neću da ulazim u razloge onih koji ne dolaze. Meni su oni jasni - ne želi se ozbiljna diskusija iz razloga koji pokazuju: prvo, slabost njihove pozicije; drugo, neinventivnost, nesposobnost i nespremnost za traženje opšteprihvatljivog izlaza; i, treće, da ih preokupira pre svega očuvanje vlasti.

Međutim, kad je reč o Kosovu ne bi smelo u prvom planu da bude vlast bilo koje političke grupacije. U pitanju je očuvanje mira i opstanak na ovom prostoru kao i na svim drugim prostorima SR Jugoslavije i na bivšem tlu SFRJ. A pošto kosovski problem posmatram iz tog ugla, meni je krivo što naši prijatelji Albanci sa Kosova nisu došli na ovaj skup. Osim kolege Nevzatija sa kojim sarađujemo već duže vreme.

Ne mogu se rešavati ozbiljni problemi samo pasivnim otporom i nespremošću da se razgovara čak i sa prijateljima. Onima sa kojima možeš da nađeš zajednički jezik radi rešavanja sopstvenih teškoća. Mislim da je to greška, jer bi upravo naši razgovori pokazali da postoje i u ovoj sredini ljudi i tela spremni da konstruktivno rešavaju probleme Kosova koji su od životnog značaja za sve u SR Jugoslaviji. Ona nije samo srpska zemlja, ona pripada svima koji žive u njoj. Osim toga, ovde u Beogradu postoji niz humanitarnih organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava i iskreno se zalažu za utvrđivanje stvarnog stanja na Kosovu kao i za njegovo poboljšanje. Imamo i stranke, kao što je GSS, a i druge koje insistiraju na demokratskom rešavanju kosovskog pitanja uz puno poštovanje prava albanskog naroda. Te snage su u direktnom sukobu sa vladajućom strankom i režimom u Srbiji kao i nacionalističkim grupacijama i strankama. Doći u Beograd i razgovarati sa njima predstavljalo bi korak o kome bi morali povesti računa svi koji su involvirani u traženje rešenja za

kosovske probleme.

Smatram, inače, da je neophodno da bi se shvatilo stanje u kome se nalazi danas kosovski problem, osvrnuti se na njega prvo iz istorijskog ugla. Mora se prihvatiti da je u toku XX stoleća paralelno sa srpskim i makedonskim postojalo i albansko pitanje. Objektivna je činjenica da stvaranjem Albanije kao nezavisne države početkom ovoga veka ovo pitanje nije rešeno. Od tada do danas ono je prošlo kroz više faza.

Posle Drugog svetskog rata, najznačajniji trenutak predstavljalo je davanje određenih elemenata državnosti Kosovu prihvatanjem Ustava SFRJ od 1974. godine što je bilo u skladu sa modernim potrebama razvoja multietničkih federacija. Ovaj korak ostvaren u okviru opšte transformacije jugoslovenske federacije mogao je tokom vremena, u daljim etapama razvoja, zasnovan na produbljivanju demokratskog razvoja u zemlji, do čega nažalost nije došlo, da omogućiti stvaranje jedne opšteprijatljive baze zajedničkog života Albanaca sa Srbima i Crnogorcima. To je sada istorija. Posle mnogo natezanja SFRJ je na svome severu uspeła da reši sa Italijom pitanje Istre, no, na jugu, u našem delu Balkana, nisu stvoreni uslovi koji bi vodili ublažavanju suprotnosti sa Albanijom i onemogućavanju secesionističkih tendencija. I to stanje vlada sve do danas.

Može se postaviti pitanje o uzrocima toga neuspeha. Ovo pitanje zahteva posebnu analizu, i mnogo svestraniji pristup koji bi uzeo u obzir držanje svih zainteresovanih strana. Sigurno, da je jedan od ovih uzroka i to što srpski komunisti, a i srpski narod u celini nisu shvatili da u odnosima na Kosovu treba ići na jedno sasvim novo rešenje koje bi dugoročno omogućilo prevazići uskonacionalističke netrpeljivosti između Albanaca, Srba i Crnogoraca, koja se vremenom sve više zaoštravala, umesto da se ublažava u skladu sa civilizacijskim standardima i međunarodnim obavezama vezanim za zaštitu ljudskih prava i fundamentalnih sloboda. Kad je reč o srpskom narodu, posebno njegovim intelektualnim i političkim krugovima, može se govoriti i o manipulisanju jednom dubokom zabudom, koja postoji od stvaranja kraljevine SHS preko SFRJ do danas, i koja se sastoji u izjednačavanju jugoslovenske ideje sa srpskim teritorijalnim osvajanjima i neprihvatanjem federativnog uređenja kao prirodnog rešenja odnosa između naroda od kojih je ova država bila stvorena. U vezi sa Kosovom to se videlo vrlo brzo, sa usvajanjem novog Ustava Srbije 1990. koji je anulirao sve što je na liniji savremenog demokratskog razvoja bilo utvrđeno kao državni okvir zajedničkog života naroda koji žive u njoj. U borbi za očuvanje vlasti došlo je do skretanja pažnje sa političkih, ekonomskih i socijalnih problema SFRJ i Srbije na nacionalno pitanje i slabosti koje je u ovom pogledu imao Ustav SFRJ od 1974. i takvog korišćenja nacionalnih osećanja srpskog naroda koje je još više zaoštrilo odnose sa albanskim narodom, ali i ojačalo njegove secesionističke krugove. Kosovsko pitanje je još više zapleteno, petrificirano je jedna krizna situacija koja će teško biti rešena, uto-

liko pre jer je u međuvremenu zbog tendencija koje su dovele do raspada SFRJ, ova situacija potpuno internacionalizovana.

Sa međunarodnog stanovišta, izgleda mi da je u toku jugoslovenske krize kosovsko pitanje prošlo kroz dve faze. Možda ćemo sada ući u treću fazu. Prvu fazu obeležava njegovo korišćenje na početku jugoslovenske krize u političkoj i diplomatskoj borbi putem insistiranja na identičnosti položaja Albanaca na Kosovu sa položajem Srba u Kninskoj Krajini i vršenja pritiska radi usvajanja istovrsnih rešenja. Druga faza karakteristična je po tome što je pokretanje kosovskog problema praktično bilo gurnuto u drugi plan time što je jasno stavljeno do znanja od strane međunarodnih faktora da nikakva secesija i promena granica u vezi sa Kosovom ne dolazi u obzir. SAD i Zapad učvrstili su svoje pozicije u Albaniji, UNPROFOR je došao u Makedoniju. Položaj albanskog stanovništva vezan je za zaštitu ljudskih prava i tretiran kao unutrašnje pitanje demokratskog razvoja. Kako se sada SR Jugoslavija (tj. Srbija) orijentisala na mirotvornu akciju pojavljuju se sve više glasovi o mogućnosti aktiviranja kosovskog pitanja na međunarodnom polju. Zbog toga smatram da se može razumeti zašto ste u pismu kojim ste nas pozvali na ovaj sastanak postavili pitanje o tome kakve reperkusije ono može da ima za rešavanje pitanja sankcija, priznanja SR Jugoslavije, članstva u UN i sl. Drugim rečima, može li se smatrati da rešenje kosovskog pitanja može da postane jedno od onih koje bi omogućilo i olakšalo naše ponovno uključenje u normalan život međunarodne zajednice.

Pitanje se logično nameće ali je na njega teško odsečno odgovoriti, jer je sve što se dešava na bivšem jugoslovenskom prostoru otvoreno i neizvesno. U jedno sam, ipak, siguran. Sve zavisi od toga šta će Srbija rešiti povodom kosovskog pitanja. S tim što smatram da se ne radi o traženju rešenja o unutrašnjim političkim odnosima već o ozbiljnom *ustavnom* pitanju koje zahteva u nekim svojim elementima *radikalne zabvate u postojeće stanje*.

Sa gledišta međunarodnog prava situacija je, generalno uzevši, jasna. Albanija kao država, ne bi smela da se meša u rešavanje ovog pitanja unutar Srbije odnosno Jugoslavije. Iako kao matična zemlja ima pravo da vodi računa o položaju svoje manjine, ima i određena ograničenja od kojih je najbitnije zabrana da pokreće teritorijalno pitanje. S druge strane, postojeća vlast na Kosovu ima obavezu da preduzima sve što omogućava realizaciju u praksi ljudskih prava albanskog stanovništva uključujući njegovo učešće u upravljanju teritorijom, zajedno sa srpskim i crnogorskim stanovništvom na ravnopravnoj osnovi. A to pretpostavlja i njegovo učešće u upravljanju Srbijom i SR Jugoslavijom uopšte. Teško je računati da do toga može doći ovog trenutka no, to je jedini put koji bi doprineo smanjenju međunarodnog pritiska i skidanju ovog pitanja sa dnevnog reda. Jasno je da momentalno uslovi za razvoj u ovom pravcu ne postoje. Da bi do toga došlo neophodno je da dođe do promene atmosfere i režima u Srbiji, nesmetanog delovanja demokratskih procesa u

srpskom društvu i postojanje jačih političkih snaga oslobođenih nacionalističkih predubeđenja i strasti.

Sigurno je da bi i nagoveštaj određenog razvoja u tom smislu doprineo poboljšanju mogućnosti povratka SR Jugoslavije u KEBS (OEBS) koji bi mogao sasvim konkretno da pomogne pokretanju i vođenju dijaloga između predstavnika vlasti i albanskog stanovništva. Akcija KEBS ne svodi se samo na međunarodni nadzor. Postoji i Visoki komesar za manjine čiji je zadatak da pomaže u rešavanju sporova oko položaja manjina u pojedinim zemljama. Može se postaviti i pitanje odnosa između pitanja Srpske Krajine kao i problematike BiH i kosovskog pitanja. Sa ovim u vezi rekao bih samo jednu stvar. Pozitivan razvoj na Kosovu mogao bi da doprinese poboljšanju opšte međunarodne atmosfere koja bi sa svoje strane ojačala političke snage koje se zalažu za mirno rešenje ova dva pitanja.

Sve su to pretpostavke. Moram da kažem da sam u pogledu konkretnog napretka u rešavanju kosovskog pitanja još uvek veliki pesimista. Ne vidim još uvek da su naše sredine, srpska i crnogorska i albanska, u suštini konzervativne, nacionalistički deformisane, okrenute prevaziđenim nacionalnim i društvenim ideologijama XIX pa i XX veka, spremne da ih napuste i traže rešenja u novim dostignućima savremenog sveta.

Autorizovano učešće u diskusiji Foruma nedeljnika "Vreme",
delimično objavljeno u br. 231, 27. marta 1995.

O odnosima SR Jugoslavije i evropskih zemalja

Pokušaću da izložim svoje gledište o odnosima između SR Jugoslavije i Evrope, posebno Zapadne Evrope tako što ću prvo reći da se oduvek govori da su Turci krivi što smo zaostali za njom u razvoju. U poslednje vreme ima ih koji govore da je kriv, kad je reč o SFRJ, "komunistički režim" koji nas je navodno poslednjih 50-ak godina odvajao od nje. Turci su zaista bili zavojevači, a mi starosedeoci koji su bili pod njihovom vlašću nekoliko vekova. Što se tiče SFRJ notorna je činjenica da je ta zemlja imala mnogo više teškoća proteklih decenija sa sovjetskim blokom nego sa zapadnoevropskim zemljama i SAD. Bez obzira na odnos koji se može imati, kritičan ili ne, prema unutrašnjem razvoju SFRJ i pravcima njene spoljne politike činjenica je, i to je izraženo u debati, da se ona uoči svoje propasti nalazila pred ulaskom u Savet Evrope i imala veoma bliske veze sa Evropskom zajednicom.

To će morati da bude zapisano u istoriji kao poseban kuriozitet. Taj istorijski fakt predstavljaće značajnu indikaciju pravca u kome je evoluiralo jugoslovensko društvo. I pored nemogućnosti potpunog razilaženja od dogmatskog tj. boljševičkog shvatanja socijalizma, zbog slabosti demokratski orijentisanih socijalističkih snaga unutar zemlje, spoljnopolitička otvorenost nesvrstane SFRJ nedvosmisleno je, snagom objektivne nužnosti, delovala u pravcu njenog sve većeg povezivanja i otvaranja prema demokratskoj Evropi i svetu. Do ulaska u predsoblje Saveta Evrope i Evropske zajednice nije moglo doći odjedanput i slučajno. U pitanju je razvoj od pola veka a ja ne verujem u incidente istorije. Razmišljajući danas o budućnosti položaja SR Jugoslavije u Evropi, ove pojave i njen značaj ne bi smeli da budu zapostavljeni i zaboravljeni. To treba posebno proučiti.

Dobro se sećam 60-ih godina kada sam za jednu knjigu Johana Galtunga, koja je izdata 1970, pisao o odnosu SFRJ prema međuevropskoj saradnji. Materijal na osnovu koga sam analizirao stanje zasnivao se na stanovištima i političkoj argumentaciji koju je Marko Nikezić, tadašnji ministar inostranih poslova SFRJ, izlagao u prilog našeg što jačeg povezivanja sa Zapadnom Evropom i EZ i blokovima u traženju baze za miroljubivi razvoj u Evropi (tako je nastala ideja o KEBS-u), kao i na podacima o stalnom povećanju naše

ekonomske saradnje sa EZ i ostalim zapadnoevropskim državama. Krajem 70-ih godina već smo bili prisutni u komitetima Saveta Evrope koji se bave pravnom, socijalnom, naučnom i kulturnom problematikom. Sve je to vodilo konkretnom preuzimanju opšteevropskih, demokratskih standarda u našem unutrašnjem uređenju.

Kako je ovde, u našoj debati, rečeno da je potrebno da dođe kod nas do "istorijskog šoka" da bismo se uključili u evropske tokove miroljubivog razvoja, hteo bih malo da se osvrnem na tu primedbu. Lično sumnjam u mogućnost da SR Jugoslavija danas doživi takav šok da bismo mogli brzo da se uključimo u te procese. Dovoljan je šok bio raspad jugoslovenske federacije. Na taj način smo prekinuli ne samo prirodan razvoj našeg zajedničkog života sa ostalim evropskim zemljama, a i sa svetskom zajednicom u celini, nego u dobroj meri i otežali konsolidovanje odnosa u Evropi posle likvidacije blokovske politike i prekida hladnog rata. Prema ovome što sada doživljavamo nemam utisak da smo sposobni za pozitivne "istorijske šokove". U stvari, duboko sam razočaran u sposobnost danas vladajuće intelektualne i političke elite da prihvati imperativ uključenja SR Jugoslavije u modernu Evropu. Kao da je to u svoje vreme lakše shvatio knjaz Miloš kada je počinjao da povezuje Srbiju sa Evropom.

Ovo može da zvuči drastično. Međutim, svi koji poznaju Evropu, njen razvijeni deo pa i svet, moraju da priznaju, ostavivši po strani posledice oružanih sukoba i sankcija, da ćemo se uz sve moguće kompjutere i moderne automobile kojima se kite naši biznismeni veoma sporo moći da joj se približimo i postignemo prosečan tempo svetskog tehničkog i tehnološkog razvitka. Otuda oni koji sada vladaju, pa i najveći deo opozicije, koji insistiraju na tzv. interesima srpskog naroda moraju da računaju da će ih pratiti kletve mlađih generacija zbog stanja u koje su doveli zemlju pre nego odobravanje politike koju su vodili.

Teško je odgovoriti na pitanje o daljoj evoluciji u Evropi i mestu SR Jugoslavije u njoj. Više je očividno da se ona nalazi danas u prelaznoj etapi koja treba da vodi uspostavljanju nove ravnoteže snaga. Sada se prelamaju naročito u centralnoj i istočnoj Evropi, uključujući bivši jugoslovenski prostor i Balkan, neke tendencije od kojih će verovatno zavisiti i opšti razvoj svetske zajednice u decenijama koje su pred nama. Čitali smo Holbrukov članak u *Foreign Affairs*, koji je prenela "Naša Borba", o novoj bezbednosnoj strukturi starog kontinenta u kome je izložen program politike SAD u vezi sa NATO-m. Ovo pominjem samo da bih podvukao da ne bismo smeli računati u ovoj zemlji da ćemo kada se promeni situacija na terenu bivše SFRJ moći da se povezujemo sa Evropom onako kako nam se bude činilo da nama odgovara. Nadam se da niko kod nas ne gaji takve iluzije. Niti u novim zemljama koje nasleđuju SFRJ i koje takođe snose odgovornost za miroljubivi razvoj tog prostora. Odnosi će se kao i uvek razvijati uglavnom spontano, u zavisnosti od momentalnih potreba. Ali će rešenja zavisiti od našeg međunarodnog

ponašanja i poštovanja i sprovođenja međunarodnopravnih obaveza i pravaca unutrašnjeg društveno-političkog i ekonomskog uređenja. Osnovni preduslov za bilo kakvo približavanje Evropi jeste likvidacija oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, i nalaženje globalnog rešenja. Naša polazna osnova diplomatskih i drugih akcija u tome pravcu ne može biti nivo koji je postojao pre izbijanja jugoslovenske krize, pre raspada SFRJ koju smo sami likvidirali u okviru međusobnog sukoba rukovodećih političkih ekipa njenih bivših republika. Prošlost će zauvek ostati prošlost bez obzira na moguće pozivanje na nju. Kvalitativno novi problemi u traženju puteva povezivanja sa Evropom stoje pred SR Jugoslavijom. Pošto od samog početka krize nismo shvatili značaj savezništva sa evropskim zemljama, što nije bio slučaj da drugim bivšim republikama, sada je to težak zadatak, skoro nesavladiv, koji zahteva suštinske promene sadašnje spoljnopolitičke koncepcije SR Jugoslavije.

Što se tiče naše unutrašnje orijentacije koja je takođe od značaja za naš odnos prema Evropi želim da skrenem pažnju na dve izuzetno aktuelne, po mome mišljenju razume se, stvari:

Prvo, sumnjam u parolu da će razvijanje ekonomske saradnje posle uklanjanja sankcija uticati na postizanje zadovoljavajućih političkih rešenja, da ekonomija može da ide ispred politike. Verovati u to predstavlja veliku zabluđu. To se koristi kao politički alibi s obzirom na niz pregovora i poseta pa i sporazuma koji se potpisuju u očekivanju uklanjanja sankcija. Svi bismo mi želeli da se oslobodimo sankcija. Nalazim da ništa neće biti od toga i da se njihovo uklanjanje može odvijati samo postepeno. Ali pod uslovom prethodnog regulisanja glavnih političkih spornih pitanja. Samo što ovoga trenutka zbog politike vladajućih krugova ne vidimo da se nešto ozbiljnije dešava u tome pravcu.

Druga stvar na koju želim da skrenem pažnju u vezi sa stvaranjem pozitivnih uslova za povratak u Evropu tiče se odnosa prema shvatanju demokratije u našoj zemlji. Za mene između saradnje sa Evropom i demokratizacije našeg unutrašnjeg života treba staviti znak jednakosti. Pri čemu demokratizacija treba da podrazumeva odricanje od manipulisanja nacionalnim osećanjima širokih slojeva stanovništva u međupartijskoj borbi. Kako stvari danas stoje očigledno je da ćemo morati dugo još da čekamo da dođe do realizacije ovog zahteva. Tek kad društveni, politički i kulturni život u Srbiji i Crnoj Gori sazri do te mere, može se računati da će se otškrinuti vrata za naš zajednički život i saradnju sa Evropom, da ne pominjem bivši jugoslovenski prostor i Balkan.

Sve što sam rekao ne znači da mislim da su drugi iz bivše Jugoslavije ili bivšeg Sovjetskog Saveza u boljem položaju od nas. Mi raspravljamo o položaju SR Jugoslavije. Ukoliko se brže demokratizujemo utoliko ćemo se brže prilagoditi savremenim svetskim standardima. Ovo navodi na razmišljanje o zadacima Evropskog pokreta. U prvom planu bi trebalo da bude obra-

zovno, edukativno delovanje radi upoznavanja najširih slojeva, posebno mladih generacija i dece, sa onim što je najbolje u Evropi, uz učenje o demokratskom ponašanju i toleranciji koji predstavljaju bitan uslov za ostvarenje demokratije. Vreme je da prestanemo da govorimo o demokratiji u ovoj zemlji pozivajući se na ono što su radili Nikola Pašić i njegovi drugovi iz drugih stranaka u maloj Srbiji od 1903. do 1914. Bez obzira na istorijsku vrednost toga iskustva u poređenju sa razvojem posle 1918. godine. To ne može da bude ideal za generacije koje ulaze u XXI vek. Ovo bi moralo da bude jasno svima onima koji žele da pomognu ovom društvu da se izvuče iz izolacije u kojoj se sada nalazi.

Autorizovano učešće 15. aprila 1995.
u diskusiji Foruma nedeljnika "Vreme"

"Humano preseljenje" je zločin

MONITOR: Da li uopšte može da postoji "humano preseljenje naroda" i da li ovaj termin postoji u pravnoj nauci?

Šahović: Taj termin ne postoji u pravnoj nauci. Sve ono što se sada događa sa Srbima iz Srpske Krajine u Hrvatskoj, kao i ono što se događalo sa Muslimanima i Hrvatima u BiH, ne može se ni po kojem kriterijumu nazvati "humanim" postupcima. Radi se, to nema sumnje, o određenoj politici koja ni malo ne vodi računa o narodu, o poštovanju međunarodnog humanitarnog prava, niti želi da probleme u međudržavnim odnosima rešava mirnim putem.

Nije li ovaj nakaradni termin zamjena za etničko čišćenje?

- Mislim da je to politizovan termin prilagođen konkretnim političkim potrebama zaraćenih strana, a u suštini u sebi sadrži etničko čišćenje koje je osuđeno od strane međunarodnog prava. To je jedan od zločina koji povlači za sobom međunarodnu odgovornost kako počinilaca tako i inspiratora te politike i onih koji su je planirali.

Kao autor termina najčešće se pominje akademik Dobrica Ćosić?

- Pa, to se može tako reći, ali stvar nije u tome što je on autor tog termina. Nesreća je što je došlo do te pojave na tlu bivše Jugoslavije i što je u trenutku kada je trebalo tražiti mirno rešenje progovorilo oružje i izabrana ratna opcija. U tome su u najvećoj mjeri učestvovali upravo oni koji navodno sada traže mirna rešenja. Tako je Hrvatska, u vezi sa Srbima u Krajini, najnovijim događajima dala do znanja da joj je bliže oružje nego bilo kakvo mirno rešavanje problema.

Svi oni koji su odgovorni za tragediju naroda snosiće veliku odgovornost za pojavu toga termina, za etničko čišćenje koje u ovom trenutku predstavlja jedan od najaktuelnijih zločina protiv čovečnosti kao što je, uostalom, u samom Statutu Tribunala u Hagu rečeno.

Ne ukazuju li najnoviji događaji u Kninskoj Krajini da se definitivno na prostorima bivše Jugoslavije stvaraju etnički čiste države. Da li će takve države prihvatiti Evropa?

- Evropa takve države ne može da prihvati. Pre svega takve države u realnosti ne mogu da postoje. Postojanje takvih država onemogućavaju postojeći međunarodnopravni i politički principi na kojima počiva ne samo Evropa nego civilizovani svet uopšte.

Što se tiče prvog dela vašeg pitanja, ukazaću na nekoliko činjenica. U Krajini Srbi su živeli vekovima na osnovu određenih garancija, ako idemo dublje u istoriju, koje su svojevremeno dobili od Austro-Ugarske. U bližoj prošlosti Srbi su na tim prostorima živeli u zajedničkoj državi sa Hrvatima, u okviru bivše jugoslovenske federacije, kao građani, članovi jedne određene državne i društvene zajednice. To dovoljno govori o njihovoj ukorenjenosti na tim prostorima i niko ne može naći nikakvo opravdanje za njihovo sadašnje proterivanje i "čišćenje" sa tih prostora.

Došlo je do opšteg haosa; Srbi iz Srpske Krajine bježe od hrvatskih vlasti, Hrvati iz Vojvodine u sve većem broju bježe od prognanika iz Kninske Krajine. Muslimani iz dijelova zapadne Bosne bježe od pripadnika Petog korpusa Armije BiH...?

- To samo potvrđuje da odgovornost za takve pojave snose svi oni koji insistiraju na produžetku ratnih operacija i na rešavanju teritorijalnih pitanja vojnim putem. Reč je, dakle, o ljudima koji ne žele da u interesu svojih naroda i suštinskih interesa nacija kojima pripadaju rešavaju pitanja na način koji odgovara savremenom stupnju razvoja ljudske civilizacije, što svakako podrazumeva poštovanje humanitarnih i demokratskih principa.

Pojave na koje ste vi ukazali pokazuju da je ovaj problem do krajnosti politizovan. To se, nažalost, vidi i ovde kod nas: dolazak Srba iz Srpske Krajine ovde se u Srbiji pretvara u politički problem, dolazi do preganjanja među političkim strankama i maksimalnog eksploatisanja ovog pitanja na političkom planu umesto da se celokupna zajednica orijentiše na zaštitu tih izbeglica i obezbeđenja njihovih osnovnih potreba i da se, što je potpuno prenebregnuto, razmišlja o njihovoj budućnosti u okviru određenih parametara koji bi mogli da predvide i njihov povratak na domaće tlo u uslovima, razume se, određenih zadovoljavajućih međunarodnih aranžmana.

Međunarodna zajednica je u ovom konkretnom slučaju dosta neodređena?

- Nažalost, vi ste u pravu. Imam utisak da međunarodna zajednica nije spremna da ide do kraja u zauzimanju jednog čistog humanog, humanitarnog stava prema ovom pitanju jer se ne izjašnjavaju svi glavni međunarodni faktori na isti način. Navešću jedan primer: pre nekoliko dana predsednik Međunarodnog komiteta Crvenog krsta Samaruga izjavio je na konferenciji za štampu u Beogradu da "zbog političko-birokratskih teškoća" na koje je Međunarodni crveni krst naišao u Sarajevu i Zagrebu nije mogao da se uspostavi vazdušni most radi opskrbe i dostavljanja pomoći izbeglicama. To je lepo diplomatski sročeno, ali se iza toga krije mnogo toga.

Da li se na taj način međunarodna zajednica odriče tih unesrećenih ljudi?

- Ne odriče se međunarodna zajednica tih unesrećenih ljudi, ali i sami vidite šta sve može da je onemogućiti da pomogne. Te političke prepreke, kad

je reč o Međunarodnom Crvenom krstu, samo su jedan od elemenata. Treba imati u vidu da se ljudi koji se bore za realizaciju humanitarnog prava, za suđenje odgovornima za ratne zločine i teške povrede međunarodnog humanitarnog prava, u šta spada i etničko čišćenje, suočavaju sa mnogo nepredvidljivih problema. Najveći problem je što se čisto humanitarna pitanja maksimalno politizuju umesto da se humanitarni problemi rešavaju u okviru političkih, vodeći računa o obavezama koje su preuzele sve države nastale na tlu bivše Jugoslavije. Te obaveze se najčešće zaboravljaju.

Bilo je više slučajeva da izbeglice iz Kninske krajine nisu htjele da idu, na primjer, u Srebrenicu i Žepu sa obrazloženjem da jednostavno ne žele da idu na tuđu nesreću. Znači li to da se prognanici najbolje razumiju bez obzira na to kojoj naciji ili vjeri pripadali?

- Trebalo bi da je tako. Ja nisam dosada čuo za ove primere i oni me ohrabruju. Vidim da se radi o jednom odnosu koji nadilazi političke kontradikcije i one principe i ciljeve u ime kojih se radi zaštite svojih nacionalnih interesa ljudi pomeraju iz svojih domova i idu, u stvari, u nepoznato. Sada su u pitanju Srbi iz Srpske Krajine, sutra ne znamo ko će biti. Ovde se pojavljuju i izbeglice iz tzv. Republike Srpske, ranije je bio isti slučaj sa Muslimanima pa i sa Hrvatima iz BiH. Sudbina tih ljudi je, možda, uz male nijanse ista. Pomeranje ljudi, etničko čišćenje i sve što ide uz to, moralo bi da izazove revolt kod tih ljudi i otpor prema onima koji vode tu politiku bez obzira kojoj strani pripadaju.

Intervju: Ejub Šitkovic, nedeljnik *Monitor*, br. 253. 25. avgust 1995.

1996.***Pamćenje je kratko, naročito u politici***

O EKSPERTSKOJ GRUPI ZA MEĐUNARODNOPRAVNA
I POLITIČKA PITANJA VLADE MILANA PANIĆA

1. SR Jugoslavija nalazi se danas, u poređenju sa situacijom neposredno posle formiranja 1992. godine, u novom međunarodnom položaju. Posle zaključenja Dejtonsko-Pariskog sporazuma decembra 1995. godine nema više oružanih borbi u BiH koja počinje da se konstituiše kao nova državna tvorevina na osnovu Ustava usvojenog tim sporazumom. Ukinute su sankcije UN protiv SR Jugoslavije (kao i Republike Srpske kao jednog od dva entiteta BiH), koja je prihvatila i sprovodi obavezu o priznanju i konsolidovanja svojih odnosa sa novim državama stvorenim na teritoriji bivše jugoslovenske federacije.

Ovaj proces sporo se odvija, no, unutrašnje političke i ekonomske teškoće, kontinuirani pritisak SAD i Evropske unije, odsustvo članstva u UN i glavnim međunarodnim finansijskim institucijama bitno utiču na tekuću spoljnopolitičku aktivnost SR Jugoslavije.

Sporost u prilagođavanju svetskim prilikama i realizaciji političkih i pravnih obaveza preuzetih u poslednje vreme potpuno je prirodna. Radi se o nužnosti radikalnog i totalnog odricanja od podsticanja, podržavanja i realizacije politike i pritiska i korišćenja sile radi ostvarenja ekspanzionističkih, nacionalističkih i šovinističkih ciljeva, uz očuvanje monopola vlasti po svaku cenu i pored ustavnog proklamovanja višepartijskog parlamentarnog sistema. Uz saučesništvo političkih faktora iz drugih jugoslovenskih republika aktivno uključenih u "jugoslovenski rat", primena te politike od strane SR Jugoslavije dovela je do ogromnih ljudskih žrtava i materijalnih razaranja, etničkog čišćenja, masovnog pomeranja stanovništva i pune njene izolacije...

2. Danas smo daleko od svake mogućnosti dobrog poznavanja svih činjenica značajnih za osvetljavanje dugotrajnih i veoma složenih pregovora vođenih u cilju nalaženja rešenja za pitanja koja su se pojavljivala u toku odvijanja sukoba na teritoriji bivše jugoslovenske federacije. Međutim, nezavisno od toga, nesumnjivo da se potreba prikupljanja činjenica o spoljnopolitičkoj i diplomatskoj aktivnosti SR Jugoslavije i njenom razvoju u etapama kroz koje

je prošla do sklapanja Dejtonsko-Pariskog sporazuma nameće i sama od sebe. Treba sakupiti i sačuvati sve, pa i najmanje značajne podatke, jer je pamćenje kratko, naročito u politici.

Ovo utoliko pre treba učiniti u vezi sa spoljnopolitičkom aktivnošću SR Jugoslavije u okviru pregovora vođenih radi prekida oružanih sukoba i nalaženja političkog rešenja za jugoslovensku krizu. Ne sme se izgubiti iz vida da je ova aktivnost bila odraz borbe vođene na unutrašnjem političkom planu između snaga orijentisanih na korišćenje politike sile i pritiska i pregovaranja u tome sklopu, i onih koje su težile njihovom uspešnom odvijanju radi što bržeg usvajanja miroljubivih rešenja.

Ta borba dostigla je vrhunac u kratkom periodu koji obuhvata prvu godinu života nove SR Jugoslavije, za vreme postojanja vlade Milana Panića kada je na čelu zemlje bio Dobrica Ćosić. Znamo kako se ta borba završila. I vlada Milana Panića je pala i predsednik Ćosić morao je da ode. To je bio početak 1993. i jugoslovenska agonija se nastavlja do kraja 1995.

Međutim, retrospektivno posmatrano, u tom kratkom periodu od nešto više od polovine jedne godine, na međunarodnom planu preduzet je niz koraka koji su manifestovali volju da u zajednici sa UN i Evropskom unijom, kao i SAD i Rusijom, dođe do kompromisa.

Navešću samo prihvatanje zaključaka Londonske konferencije i uključenje UN u političko posredovanje, organizovanje Ženevske konferencije, sporazum Ćosić-Tuđman o Prevlaci, i pregovore između SR Jugoslavije i Hrvatske o sukcesiji i drugim pitanjima, pomeranje pregovora o sukcesiji sa mrtve tačke na Ženevskoj konferenciji, priznanje Slovenije. Sve je to poništeno padom Panićeve vlade kada su, objektivno, sa pristajanjem na dalju bespoštednu oružanu i diplomatsko-političku borbu, interesi SR Jugoslavije kao države, i naroda koji žive u njoj, najuže povezani sa zahtevima Karadžića i njegove političke grupacije. Praktično to je bilo posledica unutrašnje borbe snaga, činjenice da je spoljnopolitička i diplomatska akcija vođena iz više centara.

3. Ekspertska grupa za međunarodnopravna i politička pitanja osnovana je oktobra 1992. kao savetodavno telo koje je radilo u okviru Komisije Savezne vlade za odnose sa inostranstvom... Ekspertska grupa je veoma angažovano prišla izvršenju svoga zadatka... Na bazi faktičkog stanja, polazeći od opšteprihvaćenih principa i pravila međunarodnog prava, odnosno svetskih političkih standarda, učinjen je napor kako bi se utvrdili stavovi koji su mogli u datoj situaciji da vode konstruktivnom rešenju spornih pitanja. Vodilo se računa o autohtonim interesima SR Jugoslavije kao nove države, ostavljajući po strani sve moguće preokupacije nacionalističke, političke ili ideološke prirode...

4. Čitanje mišljenja Ekspertske grupe to jasno potvrđuje. U njihovu podrobnu analizu ne treba ulaziti da bi se shvatila metoda rada i karakter njenih preporuka. Bilo je primećeno da su pregovori o sukcesiji na Haškoj konferenciji vođeni bez postojanja određenog programa i platforme usvojene

od strane Savezne vlade što je dovelo do promene pregovaračke grupe. Istovremeno ukazano je na politički kontraproduktivno dejstvo insistiranja na priznanju kontinuiteta SRJ sa SFRJ u pregovorima o sukcesiji. Što se tiče značaja priznanja i kontinuiteta podvučeni su njihova relativna vrednost i negativni efekti insistiranja na njima za poboljšanje međunarodnog položaja SR Jugoslavije, posebno prilikom vođenja pregovora. Detaljno je razrađena priroda sankcija UN i podvučeno da će one sve više otežavati unutrašnji život i voditi totalnoj izolaciji SR Jugoslavije. Osuđen je napad Hrvatske na Kninsku Krajinu (Sektor Jug) i ukazano na pravac u kome treba posredstvom Saveta bezbednosti ići na njegovu osudu. Obradeno je pitanje prekida oružanih neprijateljstava u BiH i ukazano na karakter predloga o budućem uređenju. Svestrano je analizirano pitanje Prevlake i pozdravljen sporazum Ćosić-Tuđman o prisustvu UN. Zatraženo je aktivno delovanje nacionalnih organa tužilaštva i pravosuđa u cilju gonjenja i kažnjavanja povreda međunarodnog humanitarnog prava tražeći istovremeno da se SR Jugoslavija aktivno uključi u pregovore vođene povodom predloga o osnivanju *ad hoc* Međunarodnog tribunala koji je uskoro posle toga prihvaćen od strane Saveta bezbednosti...

5. U stvari, na pravce kojima su se odvijali pregovori u kasnijem periodu očividno da mišljenja Ekspertske grupe nisu mogla da vrše bilo kakav uticaj. Konačno, pokazalo se, u uslovima pod kojima je spoljnopolitička i diplomatska akcija dalje vođena, da su stavovi Panićeve vlade praktično ignorisani, te je i odnos prema radu Ekspertske grupe morao da bude od samog početka delovanja Kontićeve vlade negativan.

To potvrđuju dva momenta. Jedan je to da, i pored toga što je formirana i na njegovu inicijativu, izveštaji Ekspertske grupe nisu stizali do predsednika Ćosića. Tim povodom pisao sam mu 15. decembra 1992: "... Otkrio sam pre neki dan da ne dobijaš materijale Ekspertske grupe... Veoma mi je žao, i lično se malo osećam odgovornim, ali sam računao da su u administraciji stvari srede... Ima mnogo stvari u vezi sa našom akcijom, pa i nekima od tvojih poteza, koji zahtevaju svestranu prethodnu analizu - meni se bar tako čini. Osim toga, imam osećaj da je koordinacija nužna između 5-6 centara iz kojih se vuku spoljnopolitički potezi".

Drugi momenat, pokazuje postupak primenjen posle formiranja vlade Radoja Kontića. Od Ekspertske grupe je zatraženo da odmah napusti prostorije koje je imala u zgradi Savezne vlade i prestane sa radom. Iako je osnovana odlukom Savezne vlade koju je potpisao R. Kontić (kao potpredsednik Panićeve vlade objavljenom u Sl. listu SRJ), a rešenje o sastavu predsednik Vlade Panić, nikad nije objavljena odluka o njenom ukidanju (pitanje je da li je uopšte doneta) niti su članovi Grupe dobili rešenja o prestanku učešća u njenom radu.

To je bilo vreme nacionalističkog jednogumlja kada je svaki pokušaj vođenja računa o objektivnim interesima SR Jugoslavije i njenih naroda morao biti po

svaku cenu suzbijen.

Mišljenja Ekspertske grupe pokazuju, međutim, da je i u tim najcrnjim danima krize na prostoru bivše jugoslovenske federacije bilo ljudi koji nisu bili povučeni nacionalističkom euforijom, niti su mogli biti izmanipulisani drugim političkim motivima. Vođeni ljubavlju prema svojoj zemlji, znajući dobro kuda vodi politika sile, smatrali su da treba sve učiniti kako bi se na bazi poštovanja postojećeg međunarodnog poretka i metoda mirnog rešavanja sporova izbegle neizbežne razorne posledice njenog korišćenja. Nažalost nisu uspeli.

Uvodni članak napisao kao predsednik Ekspertske grupe
koja je radila od oktobra 1992. do marta 1993,
objavljen u seriji Dokumenti lista *Danas*, 20-21. septembra 1997.
Objavljeni su svi podaci o radu grupe kao i tekst 9 pravno-političkih
mišljenja izrađenih za potrebe Paničeve vlade.
Ovde su prezentirani samo delovi koji govore o zadacima,
metodi rada i uslovima pod kojima je Ekspertska grupa radila

Ustav Bosne i Hercegovine prema Dejtonskom sporazumu

1. Ako je globalna, sveobuhvatna priroda Sporazuma iz Dejtona i Pariza jedno od najvećih, a možda i najveće dostignuće dugotrajnog pregovaračkog procesa koji je doveo do prekida oružanih sukoba u Bosni i Hercegovini (BiH), nesumnjivo da je Ustav, pored vojnih sporazuma koji prate Opšti okvirni sporazum o miru¹, jedan od kamena temeljaca prihvaćenih rešenja. Ustav BiH utvrđuje ciljeve, principe i modalitete formiranja zajednice naroda koji žive na njenom tlu. Sprovođenje tog ustavnog teksta treba da omogući njihov zajednički život imajući u vidu stvaranje u doglednom periodu vremena jednog otvorenog demokratskog društva. Otuda je razumljivo što se u Ustavu BiH može videti ona emanacija sporazuma o prekidu oružanih sukoba, čija analiza i poznavanje se nameću žele li da se shvate i procene mogućnosti pune realizacije koncepta postojanja BiH u budućnosti.

Pođe li se od današnjih uslova, u kojima preovlađuju veoma ozbiljne i sporo savladive teškoće, tekst Ustava BiH se na prvi pogled može okarakterisati kao vizija koja se teško uklapa u međunacionalni, politički, vojni, ekonomski i opšti društveni ambijent te zemlje u ovom trenutku. Još uvek je neizvesno kako i kada će BiH biti konstituisana u skladu sa njegovim odredbama. Mora se reći da je tekst Ustava BiH realan odraz njenog unutrašnjeg stanja i potrebe izvlačenja iz destrukcije do koje ju je dovelo četvorogodišnje ratovanje. Ustav može biti politički ili sa gledišta ustavnog ili međunarodnog prava prihvaćen ili kritikovan, ali što se tiče njegove pravne prirode jedna stvar treba da bude jasna. Tekst Ustava ima obavezan karakter. Usvojile su ga sve zaračene i zainteresovane strane, kao i predstavnici sila koje su učestvovalе u njegovoj izradi. Zato se, nezavisno od svih mogućih kritičkih primedbi, na Ustav BiH morati gledati kao na skup obaveza bez čije primene u praksi ova zemlja neće moći da se formira i afirmira kao organizovana, mirnodopska (miroljubiva) državna tvorevina. Do normalizacije aktivnosti na svim poljima društvenog života i uspostavljanja pravnog sistema koji treba da stabilizuje položaj stanovništva - kao ljudskih bića, građana, i etnija (naroda) kao kolektiviteta kojima pripadaju - neće moći doći dok se na osnovu ovog Ustava ne konstituiše nova BiH.

Da bi se Ustav BiH mogao dobro razumeti u pravnotehničkom, a ništa manje u političkom smislu, neophodno je pre nego što se pređe na raspravu o tekstu skrenuti pažnju na okolnosti koje su odlučujuće uticale na formulisane njegove sadržine. Mora se poći od toga da su odredbe Ustava u prvom redu rezultat određenih kompromisa, i predstavljaju zajednički imenitelj do koga se došlo u pregovorima između zaraćenih i zainteresovanih strana, duboko ukopanih u određene nacionalističke i ideološke umnogome nepremostive pozicije, uz aktivno učešće intervenciju i pritisak međunarodnih posrednika. Osim toga mora se imati u vidu da je Ustav u najvećoj mogućoj meri zasnovan, u celini i pojedinostima, na zahtevu za bezrezervnom primenom fundamentalnih normi savremenog međunarodnog prava, posebno humanitarnog prava. Eventualne nedoslednosti mogu biti samo posledica nemogućnosti pronalaženja zadovoljavajućih rešenja za sve strane. Uz to treba uzeti u obzir da je zbog raspada dosadašnje republike BiH novi Ustav morao biti koncipiran kao program izgradnje jedne nove državne tvorevine u skladu sa stanjem nastalim u toku oružanih sukoba između njenih konstitutivnih naroda. Sve ove konstatacije ne treba shvatiti kao pokušaj traženja alibija na određene slabosti Ustava BiH. Njih treba razumeti kao zahtev za realnim pristupom analizi njegovih odredbi.

Aneks 4. Opšteg okvirnog sporazuma o miru sadrži tekst Ustava BiH. Njemu su priložena dva akta: I - Dodatni sporazum o ljudskim pravima koji će se primenjivati u BiH, i II - Prelazne odredbe kojima se regulišu priprema sprovođenja Ustava i pitanja privremene primene postojećeg zakonodavstva, sudskih i administrativnih postupaka, rada uprave i odnosa prema međunarodnim sporazumima bivše Republike BiH. Aneks 4 prate i tri jednostrane deklaracije kojima dosadašnja Republika BiH, Muslimansko-hrvatska federacija i Republika Srpska izjavljuju da usvajaju Ustav i obavezuju se da rade na njegovoj primeni. Mada ne treba zaboraviti da je generalna obaveza prihvatanja obaveza (Aneks 4) utvrđena u čl. V Opšteg okvirnog sporazuma u Dejtonu i Parizu, gde je i potpisan 14. decembra 1995. Uz gornje treba podvući da se sprovođenje Ustava naslanja na jedan broj sporazuma koje sadrže ostali aneksi uz osnovni ugovor. To su Sporazum o izborima iz Aneksa 3, Sporazum o ljudskim pravima iz Aneksa 6, Sporazum o osnivanju javnih korporacija iz Aneksa 9 i Sporazum o sprovođenju civilnih aspekata mirovnog sporazuma iz Aneksa 10. Najzad, ne treba izgubiti iz vida da se baza Ustava BiH nalazi u Osnovnim principima ustrojstva BiH prihvaćenim 9. septembra 1995. u Ženevi i Dodatno dogovorenim principima usvojenim u Njujorku 25. septembra 1995, od strane ministara inostranih poslova SR Jugoslavije, Hrvatske i BiH.

2. Lik BiH kao državne zajednice najbolje izražava jedan broj karakterističnih rešenja ugrađenih u Ustav. Sigurno je da su u ovom pogledu najznačajnije one odredbe koje regulišu bitna pitanja međunarodnog statusa i odnosa BiH prema postojećem međunarodnom pravnom poredku, prirode

društveno-političkog i ekonomskog sistema i odnosa među konstitutivnim narodima, unutrašnjeg uređenja i pravnog poretka, kao i ljudskih prava i statusa njenih građana. Povodom sadržine tih odredbi može se napomenuti da dosledno razrađuje dogovore i politički koncept o novoj BiH. Prihvatanje svršenog čina, kao posledica tzv. real-politik, prilikom izrade Ustava došlo je do punog izražaja.

Što se tiče međunarodnog statusa izričito je utvrđeno da će pod svojim novim imenom "Bosna i Hercegovina" ona zadržati međunarodnopravni subjektivitet bivše "Republike BiH" kao "država u svojim međunarodno priznatim granicama" i ostati članica Ujedinjenih nacija i drugih međunarodnih organizacija u okviru sistema UN, kao i ostalih međunarodnih organizacija (čl. I/1). Ovom formulacijom obezbeđen joj je kontinuitet, što je u Preambuli osnaženo izražavanjem poštovanja suvereniteta, teritorijalnom integritetu i političkoj nezavisnosti BiH u skladu sa međunarodnim pravom (st. 6). Istovremeno nedvosmisleno je potvrđen primat međunarodnog prava i obaveza preuzetih sporazumima Republike BiH. Regulišući odnos nadležnosti između sastavnih delova BiH kao i nje i nadležnosti centralnih organa, Ustav propisuje da će opšta načela međunarodnog prava biti sastavni deo njihovog unutrašnjeg prava (čl. III/3b). Izričito se prihvata da će Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli biti direktno primenjivani, kao i da će ova akta imati prednost pred ostalim zakonima (čl. II/2). Preuzima se uz to i obaveza sprovođenja 15 konvencija iz oblasti ljudskih prava čiji se spisak navodi u Aneksu I Ustava (čl. II/7). Prihvataju se svi mehanizmi za nadgledanje poštovanja ljudskih prava osnovanih povodom i u BiH i međunarodnim telima koji imaju taj cilj, i saradnja sa Haškim Tribunalom za bivšu Jugoslaviju i svima drugim organizacijama ovlašćenim od strane Saveta bezbednosti da deluju u oblasti ljudskih prava i humanitarnog prava (čl. II/8). Dodaju li se ustavne odredbe o ovlašćenju predsednika Evropskog suda za ljudska prava da bira tri člana (od devet) Ustavnog suda koji neće biti državljanji BiH niti neke od susednih zemalja (čl. VI/I-a i b), što je rešenje koje se primenjuje i na imenovanje suverene Centralne banke (čl. VII/2), lako je zaključiti da u najosetljivijim oblastima nove zajednice BiH, međunarodna zajednica želi da zadrži u prvim fazama njenog života direktnu kontrolu. To pokazuju i Prelazne odredbe iz Aneksa II koje predviđaju da Zajedničkom privremenom komisijom koja ima mandat da razmatra praktična pitanja u vezi sa sprovođenjem Ustava BiH i Opšteg okvirnog sporazuma i njegovih aneksa, predsedava Visoki predstavnik ili lice koje on imenuje (t.1). Aneks 10 sadrži Sporazum o sprovođenju civilnih aspekata mirovnog sporazuma koji posebno uređuje uspostavljanje funkcije Visokog predstavnika (Bilta), i njegova ovlašćenja koja su u najužoj vezi sa sprovođenjem Ustava, u punoj meri potvrđuje ovu orijentaciju.

Državni sistem BiH prema Ustavu svodi se na stvaranje složene zajednice

njenih naroda. Ona treba da bude "demokratska država, rukovođena vladavinom prava sa slobodnim i demokratskim izborima" (čl. I/2) Princip etničke podele potvrđen je kao baza državne organizacije koju čine dva entiteta nastala u toku oružanih sukoba: Federacija BiH i Republika Srpska (čl. I/3). U Preambuli se Bošnjaci (čitaj Muslimani), Hrvati i Srbi proglašavaju konstitutivnim narodima koji zajedno sa ostalim manjinama i kao građani usvajaju Ustav i stvaraju svoju zajednicu (st. 10). U njoj kao celini treba da bude obezbeđena sloboda kretanja, a BiH i entiteti se obavezuju "... da neće ometati potpunu slobodu kretanja lica i prometa robe, usluga i kapitala..." "Nijedan entitet neće kontrolisati granicu između entiteta" (čl. I/4). Glavni grad će biti Sarajevo, a zajednička Skupština i Predsedništvo treba da usvoje simbole zemlje (čl. I/5 i 6). Ova zajednica treba da živi kao simbioza dva entiteta i njihovih zajedničkih organa, uz striktno poštovanje primene etničkog principa, ravnopravnog i recipročnog utvrđivanja njihovih nadležnosti, sastava organa BiH i uređivanja njihovog delovanja.

U skladu sa navedenim pristupom Ustav prvenstveno reguliše one aspekte unutrašnjeg uređenja koji se tiču nadležnosti organa BiH i odnos entiteta prema njima. U osnovi, generalno uzev, zajednica se pojavljuje kao zastupnik interesa koji treba da obezbede ostvarivanje državnih funkcija u odnosu na svet, da bude koordinator aktivnosti entiteta na osnovu Ustava i arbitar i zaštitnik zakonitosti na celoj teritoriji BiH. Nadležnost zajedničkih institucija obuhvata spoljnu politiku i trgovinu, carinsku, monetarnu i finansijsku politiku, sprovođenje krivičnog prava i saradnju sa Interpolom, komunikacione i telekomunikacione veze, s tim što je Predsedništvu omogućeno da olakša koordinaciju između entiteta i po pitanjima koja ne spadaju u nadležnost zajednice. Predviđeno je i preuzimanje dodatnih nadležnosti od entiteta na osnovu njihovog sporazuma iz razloga vezanih za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti zemlje i korišćenja energetskih izvora i sprovođenja zajedničkih privrednih projekata (čl. III/1, 4 i 5). Delovanje Centralne banke i finansije su u rukama BiH. Sprovođenje nadležnosti zajednice na zakonodavnom i operativnom planu vezano je za Skupštinu, Predsedništvo i Ministarski savet (čl. IV/4, čl. V/3 i 4). Od izuzetnog je interesa način na koji je rešeno pitanje komandovanja oružanim snagama koje je u rukama članova Predsedništva pojedinačno. Tim pitanjima treba da se bavi Stalni komitet Predsedništva čiji je zadatak da reguliše pitanje državljanstva BiH, kao i da izdaje pasoše građanima kojima entiteti ne žele da daju (čl. I/7). Kao arbitar i zaštitnik zakonitosti Ustavni sud rešava sporove koji se tiču nadležnosti entiteta, kao i njihovog odnosa prema sprovođenju Ustava BiH (čl. V/3).

Ustavne odredbe o entitetima bave se pretežno odnosom prema BiH kao okviru njihovog zajedničkog života. Utvrđuju granice u kojima se mogu kretati njihova ovlašćenja insistirajući na poštovanju njenog suvereniteta i teritori-

jalnog integriteta. Istovremeno se naglašava da sve funkcije vlasti i sva ovlaštenja koja su izričito dodeljena institucijama BiH, imaju prioritet kako nad njenim zakonskim odredbama tako i ustavima i zakonima entiteta koji nisu sa njima saglasni. Ovo važi i za odluke zajednice. Izričito je utvrđena i dužnost entiteta da preko civilnih organa obezbeđuju poštovanje i primenu ljudskih prava (čl. III/2 a-d i 3 a-b). Entiteti se obavezuju da neće pretiti silom niti upotrebljavati silu protiv drugog entiteta kao i da ni pod kojim uslovima oružane snage neće stupiti na teritoriju drugog entiteta bez odobrenja vlade tog entiteta kao i Predsedništva BiH (čl. V/5 a). Državljanstvo regulišu entiteti tako da su njihovi državljani istovremeno i državljani BiH, a mogu i da izdaju pasoše na način na koji odredi Skupština BiH (čl. I/7). Međutim, u okviru ovih odredbi o položaju entiteta posebno pažnju zaslužuju one koje im priznaju pravo zasnivanja specijalnih paralelnih odnosa sa susednim zemljama i na sklapanje, na osnovu odobrenja Skupštine, sporazuma sa državama i međunarodnim organizacijama i utvrđuju njihovu obavezu da pružaju pomoć vladi BiH kako bi bila u mogućnosti da poštuje međunarodne obaveze zemlje (čl. III/2 a, b, d).

Karakter odnosa između entiteta i zajednice BiH veoma plastično se može videti u odredbama kojima se reguliše sastav i postupak prihvatanja odluke njenih organa. Etnički princip došao je do punog izražaja. S jedne strane, to se manifestuje u proporcionalnom odnosu predstavljanja entiteta u njima prema kome 2/3 pripada Muslimansko-hrvatskoj federaciji i 1/3 Republici Srpskoj. S druge strane, da bi se sprečila opstrukcija, odnosno majorizacija većine predviđena su pravila o mogućnosti izglasavanja zakonskih propisa i drugih odluka uz obavezno učešće manjinske grupe. Uz pravo proglašavanja određenih odluka u Skupštini ili Predsedništvu kao štetnih za interese pojedinog entiteta prihvaćeno je njihovo upućivanje skupštinama entiteta od čije ocene zavise konačne odluke. U vezi sa izborima predstavnika entiteta u Skupštini i Predsedništvu predviđa se da oni budu birani isključivo sa teritorije entiteta koje treba da predstavljaju (čl. IV i V).

Pitanje zaštite ljudskih prava dobilo je u Ustavu naglašen značaj. Ono je razrađeno u Aneksu 6 Opšteg okvirnog sporazuma te se njime ovde nećemo detaljnije baviti. Utvrđena je, i to u vezi sa Ustavom treba podvući, imperativna obaveza poštovanja i primene ljudskih prava, koja se pojedinačno navode, od strane svih sudova, tela, organa uprave i instrumenata kojima upravljaju entiteti ili koji funkcionišu u entitetima. Štaviše amandmani na Ustav ne mogu da izmene ovu obavezu (čl. II/6 i dr., čl. X/2). Ali je prihvaćeno i to da lica koja izdržavaju kaznu koju je izrekao Međunarodni tribunal za bivšu Jugoslaviju i ona koja su optužena od strane Tribunala, a koja se nisu odazvala da se pojave pred njim, ne mogu da se kandiduju za javne funkcije niti da ih vrše, uključujući one na koje se dolazi izborom i imenovanjem na teritoriji BiH (IX/1).

O ulozi Ustavnog suda već je bilo reči u okviru govora o nadležnosti zajedničkih organa. Dva karakteristična momenta u vezi s njegovom nadležnošću zaslužuju još pomena u želji da se objasni pravni sistem čije formiranje predviđa Ustav BiH. Iz dosadašnje analize ustavnih odredbi mogle su se videti njegove osnove. Ovde ukazujemo na isključivu nadležnost Ustavnog suda da odlučuje o sporovima oko ustavnosti odluke jednog entiteta da uspostavi specijalne paralelne odnose sa nekom susednom zemljom uključujući i odredbe o suverenitetu i teritorijalnom integritetu BiH. Osim toga, Ustavni sud je nadležan da rešava i sporove koje mu uputi bilo koji sud u BiH o saglasnosti zakona sa Ustavom, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i njenim protokolom, ili o pitanjima postojanja ili obima primene opšteg pravila međunarodnog javnog prava relevantnog za odluku toga suda (čl. VI/3).

Prelazne odredbe iz Aneksa II Ustava regulišu pitanja aktivnosti zajednice BiH u vezi sa praktičnim pitanjima njegovog sprovođenja. Predviđa se da svi zakoni, pravila i pravilnici koji budu na snazi na teritoriji BiH u trenutku kada Ustav stupi na snagu ostaju u važnosti u meri u kojoj su u skladu sa njegovim odredbama dok nadležno upravno telo ne odluči drugačije. Svi započeti sudski i administrativni postupci ne nastavljaju ili se prenose u nadležnost suda i organa u skladu sa novim zakonima, a to treba da bude slučaj i sa funkcijama, institucijama i drugim telima koja će raditi po postojećim zakonima dok ovi ne budu zamenjeni odgovarajućim sporazumima ili zakonima. Predviđa se da će i svi sporazumi koje je Republika BiH ratifikovala u periodu između 1. januara 1992. do stupanja Ustava na snagu, biti podneti članovima Predsedništva u roku od 15 dana po njihovom stupanju na tu funkciju, i da će svaki sporazum koji im ne bude podnet biti odbačen. U roku od 6 meseci posle prve sednice Skupštine, na zahtev bilo kog člana Predsedništva, Skupština će razmatrati da li da odbaci ostale takve sporazume.

3. Pisac ovih redova nije spreman da podrobnije raspravlja o celishodnosti rešenja iz Ustava BiH koje je prikazao. Taj Ustav treba da omogući da se na ruševinama stare Republike BiH formira jedna nova državna tvorevina konstitutivnih naroda koji su živeli u njoj. Od njihovih političkih i faktičkih odnosa zavisi njegova realizacija u praksi. Ovaj pristup, razume se, ne znači da sa gledišta ustavnog ili međunarodnog prava ne treba raspravljati o prirodi nove državne organizacije BiH.

Prvo pitanje koje se nameće tiče se procene i definicije ustavnog poretka nove BiH. Samo što se ono ne svodi na to da li je treba smatrati federacijom ili konfederacijom. U stvari, treba da se izgradi jedna decentralizovana demokratska zajednica sastavljena od dva entiteta na bazi etničkog principa. U ustavu se nigde ne govori da BiH treba da bude jedinstvena država niti je to bio cilj njegovih sastavljača. Temelj državne vlasti nalazi se u entitetima, što u mnogome podseća na konfederaciju, no, ovlašćenja centralnih, zajedničkih, organa po svojoj pravnoj snazi i kontrolnoj funkciji, čiji je zadatak očuvanje

kohezije i međunarodnopravnog subjektiviteta BiH kao članice međunarodne zajednice ne dozvoljava donošenje takvog zaključka. Pre svega zato što se iz sadržine odredbi Ustava vidi da se verovatno računa da će na bazi dosledne primene najsavremenijih međunarodnih standarda prihvaćenih u postojećem međunarodnopravnom poretku o zaštiti ljudskih prava u izgradnji demokratskog društva, uz odgovarajuću primenu mehanizama nadzora i opšteprihvaćenih međunarodnih konvencija i sporazuma, morati vremenom da prevlada orijentacija na jačanje uloge centralnih, zajedničkih vlasti. Da li će i kada ovaj aspekt Ustava BiH doći do jačeg izražaja zavisi od dejstva mnogih vanpravnih faktora o čemu je danas još rano govoriti. Treba videti hoće li se i kako BiH konstituisati u praksi na bazi ovog Ustava.

Očividno je da u BiH treba da se afirmira jedna *sui generis* ustavna situacija koja se samo formalno uklapa u ustavnopravne standarde a mnogo više naslanja, sa gledišta materijalne sadržine Ustava, na postojeće međunarodno pravo. Zato se Ustav BiH iz Dejtona i Pariza može smatrati značajnim izrazom uticaja koji međunarodno pravo može da vrši na unutrašnji politički, pravni i društveni poredak država. Pokazalo se na primeru BiH da na svome današnjem stupnju razvoja ono može da bude konstruktivna osnova za izvlačenje država iz bespuća u koje mogu da ih dovedu međusobno zavađene političke snage. BiH i narodi koji žive u njoj našli su se u takvom položaju uništivši u međusobnoj borbi sve svoje zajedničke vrednosti (to je uostalom bio slučaj i sa bivšom SFRJ).

Razrađen je postupak koji treba da dovede do stupanja Ustava BiH na snagu i uspostavljanja odnosa između entiteta i zajednice čiji organi treba da se formiraju posle izbora. Njegovo sprovođenje predstavljaće jednu veoma složenu operaciju političke i pravnotehničke prirode u kojoj se nameću mnogi zadaci čije rešavanje će biti prvi test za ocenu vrednosti njegovih odredbi. Pošto se nalazimo tek na početku ovog procesa ne treba prejudicirati probleme koji se mogu postaviti. Mogu se samo pomenuti neka od pitanja koja proističu iz postojećeg stanja, a i određenih odredbi Ustava.

U prvom redu nesumnjivo je da se mora poći putem usaglašavanja Ustava Republike Srpske i Sporazuma o Bošnjačko-hrvatskoj federaciji, sa Dejtonskim sporazumom i njegovim Ustavom BiH. Jedno od najznačajnijih pitanja sigurno će biti vezano za tumačenje odredbe o zasnivanju specijalnih paralelnih odnosa sa susednim zemljama u skladu sa suverenitetom i teritorijalnim integritetom BiH (čl. III/2a). To je kompromisna formula kojom se želelo izaći u susret zahtevu Republike Srpske koja je u svojoj Platformi² za pregovore u Dejtonu zatražila da joj se prizna pravo stupanja u konfederalne odnose sa SR Jugoslavijom što je već realizovano Vašingtonskim sporazumom u vezi sa Bošnjačko-hrvatskom federacijom i Hrvatskom. S obzirom na primat koji se priznaje Ustavu ovaj poslednji sporazum trebalo bi smatrati prevaziđenim i nevažećim. Ostaje ipak da se vidi šta su redaktori Ustava podrazumevali pod

formulom "specijalni paralelni odnosi sa susednim zemljama".

Kritički pristup tekstu Ustava omogućava da se ukaže na izvesne nepreciznosti i nedoslednosti njegovih redaktora. Razlog može da se nađe u nemogućnosti postizanja saglasnosti ali i (i to se događa) namernog zamagljivanja problema u interesu postizanja sporazuma i ostavljanja rešenja otvorenim. To može da bude slučaj sa nazivom nove BiH iz koga je brisana reč "Republika", pa i kvalifikovanjem njenog karaktera isključivo ukazivanjem na međunarodnopravni kontinuitet, priznanje granica i subjektivitet, što je već primećeno³. S obzirom na karakter BiH kao zajedničke državne tvorevine ne smatramo da ova rešenja zahtevaju određenu dopunu insistiranjem na faktičkoj vlasti na celoj teritoriji i jedinstvenoj državnoj jurisdikciji nad stanovništvom. Postoji niz presedana koji pokazuju da je državnopravna priroda priznavana zajednicama čije vlade nisu imale vlast na celokupnoj teritoriji. Naziv "Bosna i Hercegovina" može da zvuči malo čudno i verovatno bi upotreba termina "Unija" bila celishodna samo što bi time mogućnost rastakanja te zajednice mogla biti shvaćena kao izvesnost koju treba očekivati. Ima i drugih momenata koji zaslužuju pomena. Jedan od značajnijih je zahtev da predstavnici entiteta u zajedničkom Predsedništvu obavezno budu direktno birani sa njihove teritorije (čl. VI st. 1) u čemu su neki videli oblik diskriminacije pripadnika odgovarajućih nacija koji recimo žive u Sarajevu⁴. A može se pitati kako je došlo do toga da se umesto termina "Muslimani" koristi termin "Bošnjaci", kao i nije li inkompatibilna sa tekstom i duhom Ustava upotreba termina "Federacija Bosne i Hercegovine", kao naziv jednog entiteta državne zajednice BiH, koji stvara zabunu u praksi primene Ustava i imena obe zemlje u međunarodnim odnosima.

Na kraju ovog opšteg pregleda sadržine Ustava BiH prihvaćenog u sklopu Opšteg sporazuma u Dejtonu i Parizu može se samo izraziti želja da do njegovog sprovođenja dođe u praksi u predviđenim rokovima ovim sporazumom. Narodi BiH doživeli su poslednjih godina kataklizmu čije će posledice morati godinama da snose. Novi Ustav treba da im omogući da na organizovanoj osnovi, zajednički, uz pomoć međunarodne zajednice, izrade zemlju koja će im obezbediti miran život u demokratskom prosperitetnom društvu oslobođenom nacionalističke mržnje i spremnom da sa ostalim državama nastali na tlu bivše Jugoslavije doprinosi miroljubivom razvoju odnosa u našem delu Evrope.

Napomene:

1. Tekst u časopisu "Međunarodna politika", br. 1041, 1. februar 1996.
2. Republika Srpska zatražila je i samostalno održavanje međunarodnih

odnosa entiteta, osnivanje sopstvenih predstavništava, učlanjivanje u međunarodne organizacije i zaključivanje međunarodnih sporazuma kao i održavanje posle godine dana referenduma o ostanku u Uniji. Osim zaključivanja sporazuma ništa od navedenog nije prihvaćeno. *Politika*, 24. oktobar 1995.

3. Zoran Pajić, "Mir i državnost", *Vreme*, br. 282, 1996.

4. Aron Rouds, "Etnička majorizacija kao izborni aparhejd", *Naša Borba*, 29. februar 1996.

Članak objavljen prvi put u časopisu
"Međunarodni problemi" br. 1-2, 1996.

"Srpska strana rata - trauma i katarza u istorijskom pamćenju"

PRIREDIO NEBOJŠA POPOV,
IZD. REPUBLIKA, BEOGRAD 1996.

Danas, kada ulazimo u novu fazu razvoja na tlu bivše Federativne Jugoslavije, posle uspešnog sprovođenja Dejtonskog sporazuma, i pored svih teškoća kroz koje taj proces prolazi i onih koje ga još očekuju, posle izbora u BiH i skidanja sankcija protiv SR Jugoslavije, pojava knjige "Srpska strana rata - Trauma i katarza u istorijskom pamćenju" predstavlja izuzetan događaj. Na 832 strane, u okviru 32 studije, znalački uređenih od strane Nebojše Popova, napisanih od strane 27 autora, dobili smo jedan izvanredno značajan prilog tako neophodan za razumevanje učešća Srbije u tragičnim događajima koji su ne samo doveli do raspada SFRJ i neviđenih patnji i razaranja, ljudskih i materijalnih žrtava, nego i pokrenuli celokupnu međunarodnu zajednicu da radi na zaustavljanju "jugoslovenskog rata". Istorijski, sociološki, politikološki, pravni, ekonomski, psihološki, statistički i medijski pristupi sistematski prikupljenim činjenicama, omogućavaju čitaocu da upoznaju i shvate korene jugoslovenske krize, i ulogu Srbije u njenom razvoju do danas. Sva pogubnost neprijateljskog, šovinističkog odnosa prema narodima sa kojima je srpski živio praktično celog XX stoleća pojavljuje se razgolićena pred čitaocem koji, suočen sa raspletom koji danas doživljava, može samo da se pita zašto i kako je moglo doći do svega toga.

Samo što studije koje ova knjiga sadrži daju odgovor i na to pitanje. Očevidno je da se u suštini radi o čitavom nizu faktora. Sve je tu: i ideološki dogmatizam, i želja za vlašću, i šovinistička opsesija "srpstvom", tako svojstveni srpskoj političkoj i intelektualnoj eliti, ali i masovna mentalna i politička zaostalost, nesposobnost prilagođavanja modernim tendencijama razvoja, svojstvena zatvorenim, patrijarhalnim i primitivnim društvima, nasuprot šansi koje su se jednog trenutka bile pojavile, bez obzira na sve slabosti i ograničenosti socijalističkog eksperimenta u bivšoj SFRJ. (*Ispušteno od strane Redakcije bez znanja autora* - Latinka Perović, koja je vodila istraživačku grupu, čiji je rezultat ova knjiga, bila je u pravu kada je u svome radu pod

naslovom "Beg od modernizacije" napisala: "... Srbija je ispala iz razvoja i njeno društvo je u stanju anomalije. To je više od poraza jedne politike, jednog režima, jedne nacionalističke tlapnje. To je istorijski poraz. Sazrevanje svesti o tome bio bi početak izlaska iz kruga socijalni-nacionalni-socijalni kolektivism").

Koliko samo mudrih i dalekosežnih zaključaka sadrži ova knjiga, čiji autori spadaju u onu grupu naših mislilaca, naučnika i publicista koji služe na čast srpskom narodu. A ne treba zaboraviti da je knjiga pisana ne samo pod teškim uslovima međunarodne blokade. Kao i da su to pretežno pisci i naučni radnici pred kojima su još decenije rada tako da će iskustvo koje su stekli poslednjih godina ostati duboko usađeni u njihovu stvaralačku misao. Kao što je to bio slučaj sa Drugim svetskim ratom u odnosu na generaciju kojoj pripada pisac ovih redova. I to je moment koji mi omogućava da kažem da - makoliko danas mogla da izgleda bizarno upotreba ove reči - sa optimizmom gledam na budućnost naučnih grana kojima se bave pisci studija iz ove knjige koje otvaraju nove perspektive istraživanjima.

Još jedan potez priređivača knjige treba istaći. Mora se skrenuti pažnja na priloge stranih autora koji govoreći o istorijskim sporovima u Irskoj, denacifikaciji u Nemačkoj, približavanju Jevreja i hrišćana i o problemima nemačko-nemačkog ujedinjenja i nemačko-poljskog izmirenja, pokazuju kako treba tražiti, i kako je, najzad, moguće pronaći zajednički jezik pomirenja, koegzistencije i saradnje i pored svih otpora i teškoća koje nije lako prevazići. Budućnost će pokazati kojim tempom i pravcem će se ići u tom pravcu u odnosima između novih država nastalih na tlu bivše SFRJ. Knjiga "Srpska strana rata - Trauma i katarza u istorijskom pamćenju", bez obzira na različita mišljenja koja mogu da postoje u njoj, predstavlja nesumnjivo i nedvosmisleno određen doprinos u tome pravcu.

1997.

Prva presuda u slučaju Tadić ***- uslovi rada Tribunala u Hagu***

Okrugli sto koji je Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji organizovao povodom presude Tadiću izrečene od strane Prvostepenog veća Haškog tribunala shvatam više kao konsultaciju pravnika pristalica suda koji nemaju posebnih političkih aspiracija. Neophodno je kvalifikovano i objektivno razmotriti ovu presudu koja je izraz samo prve faze suđenja Tadiću. Tribunal, u stvari, u ovom slučaju još nije doneo konačnu odluku. Zato je moja namera da govorim o položaju u kome se našao Tribunal povodom slučaja Tadića ali i o presudi Prvostepenog veća u meri u kojoj sam uspeo na bazi opštih informacija da shvatim njenu sadržinu. Još ne raspoložemo potpunim tekstom ove presude.

Očevidno je da sve što je u vezi sa slučajem Tadić ide veoma sporo. Pokrenut je još 1994. i sadašnja odluka Prvostepenog veća predstavlja prvu presudu koju je doneo Tribunal. Sama činjenica tog dugog proteka vremena pokazuje težak položaj u kome se sud nalazi. Izgleda da ni Tužilac ni Prvostepeno veće nisu imali dovoljno dokaza kako bi polazeći od materijalne nadležnosti argumentovano bila postavljena Optužnica, procenjene njene tvrdnje i doneta odluka. Zbog toga treba veoma pažljivo pročitati presudu za koju kažu da ima 300 strana. Ovo bi utoliko više trebalo učiniti pošto mi izgleda da se u slučaju Tadić manifestuju u određenoj meri glavna pitanja kojima Tribunal treba da se bavi.

Možemo naravno žaliti što u ovom, kao prvom slučaju, nije pokrenuto pitanje odgovornosti onih koji su doveli do vođenja rata odnosno niza akcija pomenutih u presudi o kojoj raspravljamo. Mora se, međutim, shvatiti da Tribunal nije ovlašćen za to, da je osnovan da bi se bavio individualnom odgovornošću za konkretna krivična dela povreda Ženevskih konvencija o zaštiti žrtava rata iz 1949. i Prvog dopunskog protokola iz 1977. To je nova linija u razvoju međunarodnog pravosuđa jer je Nirnberško suđenje pretežno bilo vezano za odgovornost vrhovnih državnih organa i vojnih komandi a za konkretna individualna krivična dela ratnih zločina suđeno je u okviru nacionalnih jurisdikcija. I tako bi verovatno ostalo da mi na našem jugosloven-

skom prostoru nismo zatajili pošto unutrašnje pravosuđe ni u jednoj od zaraćenih strana nije počelo da goni počinioce ratnih zločina i drugih povreda međunarodnog humanitarnog prava. Užasi do kojih je došlo u oružanim sukobima na našoj teritoriji naveli su međunarodnu zajednicu da reaguje stvorivši Haški tribunal. Ovo naša javnost - mislim na nas ovde u SR Jugoslaviji - nedovoljno shvata te joj o tome moramo stalno govoriti. Kao potpuno nov međunarodni krivični sud, Haški tribunal uzeto u celini kao Tužilaštvo i Sud - donosi odluke i presude, primenjuje pravila postupka koji se po svojoj prirodi mogu u najvećem broju slučajeva tretirati kao presedani. I predstavljaju u velikoj meri doprinos postepenom (progresivnom) razvoju i materijalnog i procesnog pozitivnog prava.

Prelazim na slučaj Tadića koji je od 1994. prošao kroz više faza. Početkom 1995. počelo je suđenje pred Prvostepenim većem. Ono je odbilo primedbe odbrane koja je osporila legalnost osnivanja Tribunala, materijalnu nadležnost i njegov primat nad nacionalnim pravosuđem. Išlo se na Žalbeno veće koje je odbilo prigovore odbrane. Ta faza je prevaziđena i povodom presude o kojoj govorimo nema potrebe da se bavimo tim pitanjima. Sada sam pročitavši elemente presude koji su nam dostupni ponovo pogledao optužnicu da bih utvrdio kakav je stav Prvostepeno veće zauzelo prema zahtevima Tužioca. Da bih video razliku jer konačnu ocenu donosi sud, Tužilac iznosi svoje predloge na bazi prikupljenih dokaza o čijoj se vrednosti sud izjašnjava donoseći na bazi svoje procene presudu. Šta se pokazalo? To se vidi već na prvoj strani presude. Tadić je optužen za 31 krivično delo a Prvostepeno veće je našlo da u pogledu 20 nije dokazana krivica, među koje spada i 9 ubistava. Samo za 11 krivičnih dela od 31 našlo je da postoji osnova za osudu, i povodom njih presudilo. Za mene je ovo što sam sada izneo vrlo značajna indikacija o tome kako Tribunal radi. Očevidan je izraz objektivnosti Haškog tribunala.

No, to je takođe i posledica položaja u kome se Tribunal nalazi. Imao sam priliku da posetim Tribunal i razgovaram sa predsednikom Kasezeom. Video sam da se radi o jednoj veoma složenoj mašineriji. Između Tužioca i sudskih veća nema nikakvih organizacionih veza osim onih koje propisuje Pravilnik o radu, postupak, i, razume se, Statut. Sudije i sudska veća su potpuno, mislim faktički, odvojeni od Tužioca. Kaseze je predsednik Tribunala kao celine, ali se sam bavi isključivo sudskim većima a Tužilac je potpuno samostalan i ima svoj aparat. U svetlosti ove situacije možemo se pitati o razlozima koji su slučaj Tadić doveli do toga da je presudom odbačen najveći deo tačaka optužnice. Šta je dovelo do toga da dokazi koje je Tužilac izneo nisu bili ubedljivi za sudije? Nesumnjivo je za mene da se radi o manjkavosti podnetih dokaza a ona proističe pre svega iz nedovoljnog kontakta između Tužioca i zemlje iz koje potiče okrivljeni. U slučaju Tadić radi se o BiH, no to je opšti problem. Video sam iz optužnice Tadiću da su u velikom broju nabrojanih krivičnih dela samo generalno podneti dokazi tako da me presuda Prvostepenog veća ne čudi.

U vezi sa ovom situacijom izvlačim zaključak kako je opasan i perfidan stav naše vlade koja osuđuje postojanje i rad Haškog tribunala. To je otpor koji onemogućava da se afirmira jedan od najplemenitijih trendova u razvoju savremenog međunarodnog prava koji vodi afirmaciji međunarodnog krivičnog pravosuđa. Radi se o opstrukciji ne samo od strane SRJ nego i Hrvatske i BiH koje su neposredno povezane sa konkretnim delovanjem Haškog tribunala. No, ne radi se samo o opstrukciji zemalja sa teritoriji bivše Jugoslavije. Ona se oseća i u Generalnoj skupštini UN i svetskom javnom mnjenju, jer svaka zemlja gleda pre svega sebe u svemu što se može dogoditi jačanjem međunarodne krivične jurisdikcije. Kako sve što se događa u radu Haškog tribunala može da se odrazi na izradi Nacrta Statuta Stalnog međunarodnog krivičnog suda odnos prema njemu se shvata kao veoma osetljiva stvar. Diplomatska konferencija za donošenje Statuta Stalnog suda zakazana je za 1998. godinu u Rimu.

Povodom naših veza sa Haškim tribunalom izuzetno je važno reći da ih treba održavati na nivou koji bi olakšao njegov rad. Potrebe Tribunala su velike. Kaseze sve proučava - počevši od zapisnika Nirnberškog i Tokijskog suđenja i sva antinacistička suđenja u okviru nacionalnih jurisdikcija posle Drugog svetskog rata. Proučava čak i suđenja do kojih je došlo u Mađarskoj posle promene socijalističkog režima povodom odgovornosti za krvoprolia iz pobune od 1956. godine. Samo što jednu od najvećih teškoća na koje nailazi Tribunal predstavlja nemogućnost uspostavljanja šire saradnje sa našim organima a posebno su zainteresovani za naše zakonodavstvo i sudsku praksu. Nešto je dobio od našeg Fonda za Humanitarno pravo a i pokojni Vladan Vasilijević, koga možemo smatrati osnivačem naše moderne nauke međunarodnog krivičnog prava, sarađivao je sa Tribunalom. Njegove zasluge su na tome polju od neprocenjive vrednosti.

Prelazim na analizu presude Prvostepenog veća. Njena sadržina pokazuje da je Prvostepeno veće prihvatilo uglavnom sve optužbe koje se tiču čl. 5 Statuta koji inkriminiše zločine protiv čovečnosti i čl. 3 koji govori o povredama običaja i zakona rata. Odbijene su tačke koje se bave teškim povredama Ženevskih konvencija. Došlo je do neslaganja između sudija Makdonald, koja predsedava Prvostepenim većem, i većine njegovih članova, zbog čega je ona izdvojila svoje mišljenje. Radilo se o odnosu prema mogućnosti primene čl. 2 Statuta koji se odnosi na teške povrede Ženevskih konvencija za koji je Žalbeno veće reklo da se primenjuje samo na međunarodne oružane sukobe. Što se tiče ostalih članova, koje sam naveo, odlučilo je da se mogu istovremeno primenjivati i na međunarodne i nemeđunarodne oružane sukobe. Usput ću reći da je pažnja koju je Žalbeno veće posvetilo običajnom pravu, omogućivši njegovu primenu u obe vrste oružanih sukoba, od izvanrednog značaja za dalji razvoj humanitarnog prava. Stav većine u Prvostepenom veću koja se držala odluke Žalbenog veća bio je da se ne može

smatrati da je u BiH došlo do međunarodnog sukoba kako bi optužbe koje je podigao Tužilac na osnovu povreda čl. 2 bile prihvaćene jer za to nije bilo dovoljno dokaza. Našla je da između Vojske SRJ i Vojske RS, kao i između političkih rukovodstava ove dve zemlje, veze nisu bile takvog karaktera da bi se moglo oceniti da je prilikom operacija u Prijedoru a i uopšte, SRJ imala punu kontrolu nad delovanjem Srba u oružanom sukobu u BiH.

Većina je stala na stanovište da dokazi podneti od strane Tužioca nisu potvrdili da je postojala njena direktna i stvarna kontrola posle povlačenja JNA 19. maja 1992. godine. Predsednica Veća sudija Makdonald nije se složila sa ovim i osporila pozivanje na odluku Međunarodnog suda pravde u slučaju "Nikaragva protiv SAD", u kojoj je detaljno obrađeno pitanje direktne saradnje vlade SAD sa pobunjenicima, smatrajući da se ne radi o identičnoj situaciji. Većina je ocenila da se više radilo o komplementarnosti politika nego o efektivnoj kontroli. Makdonald je zauzela suprotan stav nalazeći da je postojao upravo takav direktan nadzor, te da se u slučaju Tadića, pošto se radilo o međunarodnom sukobu može primeniti čl. 2 Statuta o teškim povredama Ženevskih konvencija. Za mene, kao i uostalom sve nas koji smo ovde preživeli te godine, to ne može biti sporno.

Istupanje na Okruglom stolu Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji,
23. maja 1997. godine povodom donošenja presude Prvostepenog veća
Tribunala u Hagu u slučaju Tadića.

*O Ugovoru o specijalnim paralelnim
odnosima između SRJ i Republike Srpske
od 28. februara 1997.*

Sklapanje Ugovora o specijalnim paralelnim odnosima između SRJ i Republike Srpske, jednog od entiteta nove BiH, izazvalo je određeno iznenađenje u nekim krugovima. Za one koji poznaju prirodu režima u Srbiji i SR Jugoslaviji i pravce kao i metode njene spoljne politike to nije bio slučaj. Iskoristiti maksimalno u svoju korist ostvarene kompromise, tumačiti preuzete obaveze i voditi akcije nezavisno od njihovog opšteg konteksta, isključivo u svome interesu, predstavlja njeno glavno obeležje. U stvari, očuvati i pojačati svoj uticaj u Republici Srpskoj, a posredno i u BiH, predstavlja osnovni motiv sklapanja ovog sporazuma. Uzdrmana u svojim korenima vlast Miloševića u Srbiji i SR Jugoslaviji, posle krize izazvane pokušajem falsifikovanja rezultata lokalnih izbora pokušava u raznim pravicima da ojača svoj položaj. To je slučaj sa novim nacrtom zakona o slobodi informisanja. I ovaj Sporazum o specijalnim paralelnim odnosima sa RS ima isti cilj. S jedne strane, da pokaže da se ne odriče vršenja uticaja u BiH i, s druge strane, da istovremeno iskomplikuje sprovođenje Dejtonskog sporazuma i međunarodnoj zajednici stavi do znanja da se i dalje mora računati na njega kao na odlučujući faktor u sprovođenju toga sporazuma.

Ugovor je izazvao višestruke reakcije koje se mogu podeliti na tri grupe: a) iznenađenje i određena opreznost u odnosu na pravnu osnovu zaključenja, primenjeni postupak i sadržinu; b) kritika i osporavanje njegove zakonitosti; i relativno površan stav nipodaštavanja i njegovo tretiranje isključivo kao taktičkog političkog poteza.

Lično smatram da ovaj sporazum treba politički i sa gledišta njegove sadržine veoma ozbiljno shvatiti. U njemu je razrađen okvir dugoročne saradnje SRJ sa jednim od entiteta BiH, koji nagoveštava da bi osnovna linija međusobnih odnosa sa njom kao celinom mogla da se razvija pre svega tim putem. Nije slučajno što je sporazum zaključen pre uspostavljanja normalnih diplomatskih odnosa između vlade SRJ i vlade BiH u Sarajevu. Osim toga primenjen postupak pokazuje Miloševićevsku interpretaciju puteva sprovođenja

Dejtonskog sporazuma od strane SRJ kao potpisnice i zainteresovane strane.

Dejtonski sporazum predviđa u Ustavu BiH, koji je njime prihvaćen, mogućnost zaključivanja sporazuma entiteta o specijalnim paralelnim odnosima sa susednim zemljama, uz poštovanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta ove zemlje. Ustav predviđa da entiteti mogu da zaključuju sporazume sa drugim zemljama i međunarodnim organizacijama ali uz odobrenje Skupštine BiH. S tim što Skupština treba posebnim zakonom da odredi tipove sporazuma za koje takvo odobrenje neće biti potrebno. Što se tiče sporazuma o specijalnim paralelnim odnosima nije ništa više u Ustavu rečeno osim što se dozvoljava njihovo zaključivanje. Za njihovo ratifikovanje zadužene su Skupštine entiteta, u ovom slučaju Skupština Republike Srpske. S tim što je u okviru nadležnosti Ustavnog suda predviđeno da je moguće da se pred njim pokrene spor o ustavnosti odluke Skupštine entiteta o zaključenju tih ugovora kako bi se utvrdilo ne narušavaju li suverenitet ili teritorijalni integritet BiH.

S obzirom da je Ugovor između Republike Srpske i SRJ potpisao Krajišnik, koji je član predsedništva BiH, a nije poštovana procedura predviđena Ustavima BiH i srpskog entiteta, može se postaviti pitanje u čije je ime on dao svoj potpis, tj. da li je bio ovlašćen za to. Kao član Predsedništva bio je ovlašćen da potpisuje samo ugovore BiH kao celine samo po odobrenju toga tela. O tome će morati da trljaju glavu Biljana Plavšić i njena vlada, a Krajišnik bi morao da dokazuje pred svakim sudom ko ga je ovlastio da potpiše sporazum sa SRJ o obavezama Republike Srpske. Potpisivanje ugovora o specijalnim odnosima je u nadležnosti entiteta.

Što se tiče same sadržine Ugovora može se primetiti da se u njemu regulišu pored pitanja od direktnog interesa za Republiku Srpsku i SRJ, i dobar broj onih koji se tiču odnosa između ove druge i BiH kao celine. Nadležnost zajedničkog Saveta koji treba da se bavi njegovim sprovođenjem prelazi granice entiteta i obuhvata pitanja koja spadaju u nadležnost BiH i tiču se njene spoljne politike i međunarodnog položaja, veza sa trećim državama i međunarodnim organizacijama, graničnih pitanja, viza, sukcesije. Govori se i o pitanjima odbrane radi zaštite Republike Srpske od agresije. S obzirom na ovako široku nadležnost ovog Saveta, koji treba da se sastaje redovno najmanje jedanput u tri meseca, može se izvući zaključak da je namera da se tim putem preuzme briga za vođenje spoljne politike, privrednog i drugog razvoja Republike Srpske. Od zainteresovane strane koja je kao potpisnik Dejtonskog sporazuma bila jedan od njegovih garanata, SRJ postaje jedan od direktnih protektora srpskog entiteta. Pored svih svojih teškoća i problema SRJ se orijentiše na usku saradnju sa Republikom Srpskom u želji da sačuva i proširi svoj uticaj umesto da kao garant Dejtonskog sporazuma omogući bosanskim Srbima da se u okviru jedne nove evropeizirane državne zajednice bore za svoje interese i koriste pomoć koju je spremna da pruža međunarodna zajednica.

Hoće li i kako biti prihvaćen Ugovor o specijalnim odnosima između SRJ i Republike Srpske u ovom entitetu, BiH i međunarodnoj zajednici videće se uskoro. Njegovo sklapanje predstavlja određen Miloševićev i Krajišnikov manevar čiji rezultati mogu praktično da se svedu na goli propagandni efekat. Sve zavisi od unutrašnjeg političkog razvoja u Republici Srpskoj.

Teze za razgovor vođen sa prof. Radovanom Vukadinovićem iz Zagreba na Radiju "Slobodna Evropa", 12. marta 1997.

***Odnos SRJ prema
Međunarodnom krivičnom tribunalu
za bivšu Jugoslaviju u Hagu***

Odmah ću reći da sam se dosta kolebao da li da učestvujem u radu ovog Okruglog stola koji je Fond za humanitarno pravo organizovao na temu "Pro i contra Haškog tribunala za bivšu Jugoslaviju". Pre svega zbog toga što smo već godinama podeljeni kao pravnici oko bitnog pitanja pravne osnove njegovog formiranja i odnosa prema učešću SRJ u njegovoj aktivnosti a ne vidim da se gledišta menjaju. Na kraju sam zaključio da smo možda ušli u novu fazu razmišljanja po ovim pitanjima, da Tribunal deluje, i da i naša država počinje da se prilagođava toj činjenici i postepeno menja odnos prema njemu i pored kritičkih primedbi. Posledica toga može da bude razlika između verbalnog i faktičkog odnosa. Očekujemo da se otvori predstavništvo Tribunala, Komitet čiji je predsednik prof. Stojanović dostavlja svoje izveštaje, pa mi se učinilo da bi bilo dobro ako bismo na Okruglom stolu pokušali da nađemo zajednički jezik između pristalica i protivnika Tribunala. Stav gosp. Vujina koji i pored primedbi u vezi sa načinom osnivanja Tribunala smatra da treba raditi u njemu, kako bi se olakšao položaj optuženih je nesumnjivo prihvatljiv. Pred nama se sada kao pravnicima postavljaju ozbiljni zadaci. A što se tiče prošlosti nalazim da od početka oružanih sukoba nismo bili spremni da objektivno delujemo i pratimo krivična dela vršena u vezi sa njima na tlu bivše Jugoslavije u celini.

Prof. Košutić je bio u pravu kada je istakao da nije moguće razgraničiti legitimitet i legalitet osnivanja Tribunala. Po mome mišljenju stvar nije u tome da ih treba razgraničavati nego utvrditi njihovu ulogu kao elemenata njegove pravne osnove. Legitimitet podrazumeva zahtev za utvrđivanje moralnog osnova, političko-društvenog i, konačno, pravnog. Upravo ovaj poslednji je izraz legaliteta. Pogledamo li sada kako se manifestovao moralni odnos prema kažnjavanju počinilaca međunarodnih krivičnih dela u oružanim sukobima na tlu bivše Jugoslavije, videćemo da ništa nije urađeno da bi se zadovoljila pravda, žrtvama odalo dužno poštovanje i njihovim porodicama ublažio bol kažnjavanjem počinilaca ovih dela. Sa društvenog stanovišta učinjen je niz

političkih, diplomatskih i drugih grešaka na unutrašnjem i međunarodnom planu da je reakcija međunarodne zajednice bila neminovna. Pravno se to manifestovalo u potpunom ignorisanju međunarodnopravnih obaveza preuzetih i kodifikovanih u okviru našeg domaćeg zakonodavstva. Do osnivanja Tribunala sigurno ne bi došlo da su na tlu bivše Jugoslavije preduzeta krivična gonjenja i započelo se sa kažnjavanjem. Vrlo dobro se sećam rasprave koju smo u jesen 1991. vodili dr Bulajić i ja na televiziji Studio B u kojoj sam otvoreno govorio o obavezama naše vlade i vojne komande, ratnim pravilima JNA i odgovornosti komandnog kadra i političkog rukovodstva zemlje. Razume se, to me je koštalo jedne male posledice - više nikad nisam bio pozvan na televiziju Studio B. Posle avgusta 1991. kada smo u organizaciji Jugoslovenskog Crvenog krsta - puk. dr Despot, dr. Jakovljević, pok. Kosta Obradović i ja vodili razgovor na Prvom programu RTS-a o poštovanju međunarodnog humanitarnog prava za nas više nije bilo mesta u tom studiju. Niko nije želeo da nas sluša niti da dozvoli da nas drugi slušaju.

U vezi sa legalitetom Haškog Tribunala želim da skrenem pažnju na jedan aspekt ovog pitanja o kome u našoj diskusiji do sada nije bilo reči. Izgleda mi da u našoj zemlji nemamo jasnu sliku o tome šta predstavlja savremeni međunarodnopravni poredak, kakva je priroda današnjeg međunarodnog prava. Posle prihvatanja Povelje UN ono se razvijalo u pravcu jačanja obaveza države, prihvatanja pravila kogentnog karaktera (*jus cogens*) čijeg sprovođenja države ne mogu biti oslobođene. U njima je izražen zajednički interes zajednice država. Ta pravila obuhvataju danas i međunarodno humanitarno pravo. Ona obuhvataju u tome sklopu i međunarodnu krivičnu odgovornost pojedinaца koja proističe iz Ženevskih konvencija i drugih njegovih izvora. Došlo se dotle da se u prvom Nacrtu o međunarodnoj odgovornosti država za međunarodne protivpravne čine govori o međunarodnim zločinima država uporedo sa deliktima. Osnivanje Haškog Tribunala od strane Saveta bezbednosti, na osnovu Glave VII Povelje, može se smatrati manifestacijom te iste tendencije razvoja. Do toga je došlo zato što je na tlu bivše Jugoslavije izvršen veliki broj flagrantnih povreda humanitarnog prava.

Dosada sam govorio o motivima koji su doveli do odluke Saveta bezbednosti koji nije mogao ništa drugo da učini nego da na bazi čl. 41 Povelje osnuje Haški Tribunal. Pošto se kolektivne mere shvataju od mnogih kao sankcije neko može da kaže da se time ne može doprineti prekidu vojnih operacija. Ipak, cilj je bio da se pokaže kako međunarodna zajednica reaguje zahtevajući krivično gonjenje, pravne sankcije, protiv onih koji kršeći zabranu upotrebe sile prete miru, vrše prekid mira i krše međunarodno humanitarno pravo koje se primenjuje u oružanim sukobima. Pošto čitam odluke onako kako su napisane oduvek sam smatrao da se ne može govoriti da je formiranje i delovanje Tribunala upereno samo protiv Srba nego i počinilaca teških povreda humanitarnog prava iz Hrvatske i Muslimansko-hrvatske federacije. To je u

prirodi odluke donete u cilju njegovog osnivanja koja zbog prirode njegovog zadatka nije mogla da bude jednostrana.

U vezi sa položajem i radom Haškog Tribunala želim još da podvučem da savremena međunarodna zajednica ne prihvata više dualizam u odnosima između unutrašnjeg i međunarodnog prava. Uvek sam žalio što u SFRJ nismo uspjeli da usmerimo pravnu misao, a i delovanje pravosudnih i drugih pravnih organa u pravcu sprovođenja najnovijih dostignuća koja su dovela do preovlađivanja primata međunarodnog prava nad unutrašnjim pravom država.

Pozitivna evolucija izražena u tome pravcu u razvoju naše ustavnosti nije se na adekvatan način odražavala u našem unutrašnjem pravnom životu. Rezultat toga stanja duhova je i današnja nespremnost da se prihvati primat Haškog Tribunala nad našim sudovima utvrđen u njegovom Statutu. Odbijanje saradnje nije samo rezultat nacionalističke politike upotrebe sile nego i skepticizma, nepoverenje i konzervatizma naših pravnih krugova. Zbog toga ćemo morati dugo i uporno raditi kako bi ciljevi Haškog Tribunala postali prihvatljivi za našu sredinu. Nadam se da zločini izvršeni u toku oružanih sukoba na tlu bivše Jugoslavije neće biti nekažnjeni. Do sada je naša vlada zahtevala kažnjavanje počinitelja ovih zločina iz drugih država nastalih na tlu bivše Jugoslavije. Mora se sve učiniti kako bi saradnja sa Haškim Tribunalom bila konkretna, konstruktivna, ali i da i naši organi gonjenja kao i sudovi počnu aktivno da deluju na teritoriji SR Jugoslavije. Saradnja sa Haškim Tribunalom na tome putu može da bude od sveobuhvatne koristi.

Pokrenuto je od strane prof. Stojanovića pitanje odnosa između postojećih Tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu i budućeg Stalnog međunarodnog krivičnog suda pri čemu je izrazio skepsu prema njihovom korišćenju kao primera za ugled pri izradi njegovog Statuta. Meni izgleda da ovi *ad hoc* tribunali, prvi pokušaji uspostavljanja međunarodne krivične jurisdikcije posle Nirnberga ne mogu biti bez uticaja. *Volens nolens* moraju biti uzeti u obzir. Prof. Stojanović je zasnovao svoje primedbe na kritičkom odnosu koji ima prema Haškom Tribunalu za bivšu Jugoslaviju, njegovom Statutu i praksi, kao i uopšte uzev mogućnosti razvijanja međunarodnog krivičnog prava. Objektivno uzeto suština problema se svodi u ovome trenutku na utvrđivanje opšteg stava prema mogućnosti formiranja stalnog suda. Što se toga tiče imam utisak da je dosad s pravom istaknuto u debati da postoji nova klima koja ide u prilog realizacije ovog cilja. Ne znam ko više sada raspravlja o tome - krivičari ili međunarodni pravници. Otuda iskustvo *ad hoc* tribunala može da bude od dragocenog, pa i odlučujućeg značaja za postizanje rešenja mnogih pitanja u tekstu Nacrta budućeg Stalnog suda. Naša situacija i protivljenje Haškom Tribunalu ne bi smeli da utiču na odnos koji treba imati prema ideji o njegovom formiranju...

Postavljeno je i pitanje načina formiranja Stalnog suda. Nesumnjivo da bi prihvatanje jednog ugovora bio normalan put koji odgovara sastavu međuna-

rodne zajednice. Postoji i mogućnost da se koriste i Ujedinjene nacije u okviru procedure Generalne skupštine. Treba izabrati onaj put koji bi omogućio državama da što brže reaguju na njegovo osnivanje. Mada sve zavisi od političkih okolnosti...

U pogledu materijalnog prava na osnovu koga bi Stalni sud trebalo da radi, iskustvo Haškog Tribunala moglo bi da predstavlja značajan impuls za proveru vrednosti postojećih normi i njihovo dalje preciziranje. Presude Haškog Tribunala predstavljaju značajan presedan iako se mora priznati da je posle nirnberškog suđenja ostvaren veliki napredak i diversifikaciji međunarodnih krivičnih dela. Sa izradom Kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva pojaviće se nova pitanja koja ćemo morati dobro da proučimo. Generalno se, ipak, postavlja pitanje da li i koliko danas ići na povezivanje aktivnosti Stalnog suda sa Kodeksom. Doprinos krivičara u ovom poslu može da bude od presudne važnosti za prihvatanje rešenja koja bi omogućila uspešan rad Stalnog rada od samoga početka njegovog postojanja.

Autorizovano učešće u diskusiji na Okruglom stolu Fonda
za humanitarno pravo, održanog 1. i 2. jula 1996,
sređeno za štampu 1997. ali neobjavljeno

1998.

Kosovsko pitanje u 1998. i međunarodno pravo

Godina 1998. biće nesumnjivo zabeležena u istoriji kao prelomna u razvoju kosovskog pitanja. Sukob vlasti sa albanskom stranom dobio je razorne oblike. Došlo je do terorističkih akata tzv. Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) koji su doveli do gerilskih akcija širokih razmera i represivne aktivnosti specijalnih policijskih snaga i VJ i samim tim velikih ljudskih žrtava i materijalnih razaranja. Sve je to dovelo do humanitarne katastrofe pre svega među albanskim stanovništvom, mada ni srpsko nije bilo pošteđeno određenih posledica, ali i do konačnog prihvatanja internacionalizacije kosovskog pitanja od strane vlada Srbije i SRJ. Kosovsko pitanje dobilo je u međunarodnom pogledu novi kvalitet.

Mada prvo formalno osporavano, prihvatano je međunarodno posredništvo, pre svega SAD. O toku razgovora koji su prerasli u pregovore obavestavani su Kontakt grupa za bivšu Jugoslaviju, OEBS, EU i Savet bezbednosti UN, tako da se situacija na Kosovu može danas smatrati najznačajnijim žarištem krize u Evropi. Nema potrebe podrobno se baviti prikazivanjem toka pregovora, koji su posredno i neposredno vođeni. O njima je javnost samo generalno obavestavana, što se u mnogome može smatrati normalnim u ovako kritičnim i delikatnim situacijama. Najvažnije je, međutim, utvrditi da određeni potezi, kao što je bio susret predsednika Miloševića i Rugove, kao glavnog predstavnika albanskog pokreta, nije doveo do ozbiljnog rezultata. Nužnost obezbeđenja uslova za vođenje ravnopravnih razgovora, s jedne strane, i nesposobnost albanske strane, zbog pojave OVK i neslaganja oko pristupa i ciljeva pregovora, s druge strane, nametnuli su potrebu intenzivnog pritiska radi postizanja prekida oružane borbe u kojoj je došlo do neproporcionalne upotrebe sile protiv civilnog stanovništva, kao i da bi se stalo na put humanitarnoj katastrofi i intenzivno prišlo traženju političkog rešenja. Krizi koja je postala pretnja miru u regionu Balkana moralo se stati na put. Nepopustljivost albanske strane u zahtevu za formiranjem samostalnog Kosova kao državne zajednice, neprihvatljivom za Srbiju i SRJ, tražila je jasan odgovor međunarodne zajednice čiji su vitalni interesi prevazilazili

nepomirljivost stavove obe strane u sukobu. Nespremnost vlasti za razgovore i orijentacija na represivnu akciju, promenjena je u jednom trenutku naglašavanjem želje za pregovorima, nedovoljno ubedljivom zbog nastavka represije, posebno je zahtevala njen odgovor.

U toku ovog razvoja stanje kosovskog pitanja bitno je promenjeno. Intervencija međunarodne zajednice dovela je do rezultata koji ukazuju da se nalazimo u novoj etapi njegove evolucije. Glavnu karakteristiku ove situacije predstavlja puno uključnje međunarodne zajednice u kontrolu stanja na teritoriji Kosova, sprovođenje nadzora nad prekidom vatre, i direktno učešće u stvaranju uslova za početak političkih pregovora i platforme za konsolidaciju postojećih prilika. Pritisak međunarodnog faktora imao je uspeha. Tome su nesumnjivo nedvosmisleno doprineli izjašnjavanje međunarodnih faktora protiv davanja nezavisnosti Kosova, a u prilog očuvanja teritorijalnog integriteta i suvereniteta odnosno nepromenljivosti granica SRJ.

Sa gledišta međunarodnog prava može se smatrati da je situacija stvorena postignutim sporazumima zadovoljavajuće regulisana. Njenu pravnu bazu predstavlja saglasnost između predsednika SRJ i posrednika SAD, kao i Sporazumi o verifikaciji stanja na Kosovu između OEBS i SRJ i o vazdušnoj kontroli između NATO i SRJ. Ovi akti potvrđeni su i prihvaćeni od strane Saveta bezbednosti kao i odlukama OEBS, EU i NATO. Sa gledišta celine kosovskog pitanja, međutim, mora se poći od toga da su obaveze SRJ, odnosno albanske strane detaljno utvrđene u rezolucijama 1160, 1199 i 1203. Saveta bezbednosti (sve donete u toku 1998), od čijeg sprovođenja zavisi dalji tok rešavanja kosovskog pitanja mirnim putem.

Ne mogu se u ovom kratkom izlaganju detaljno baviti analizom navedenih akata i obavezama sukobljenih strana koje iz njih proističu. Zadržaću se samo na onim aspektima koji su, interesantni za širu javnost, odražavajući ciljeve međunarodnih faktora, objašnjavaju njihovu sadržinu u političkom i međunarodnopravnom smislu. Naime, imajući u vidu sve što se dogodilo na Kosovu u toku 1998, ne treba se čuditi što se u rezolucijama Saveta bezbednosti naglašava kako kosovsko pitanje predstavlja kontinuiranu pretnju miru u regionu, što se u tim rezolucijama dalje poziva na VII poglavlje Povelje, koje omogućava vođenje kolektivnih akcija različitog karaktera u cilju smirivanja eventualnih novih oružanih borbi ili u slučaju odbijanja sprovođenja preuzetih obaveza ili blokiranja pregovora između strana u sukobu i izradi odgovarajuće platforme za konsolidovanje stanja na Kosovu. Samo što na prvi pogled pada u oči asimetričnost obaveza SRJ i albanske strane.

U stvari, to je izraz konkretnog položaja SRJ i albanske strane. Insistira se na zadacima SRJ kako zbog dosadašnjeg ponašanja srpskih i saveznih vlasti na Kosovu tako i zbog činjenice da je SRJ odgovorna po međunarodnom pravu za stvoreno stanje na ovom delu njene teritorije. Od albanske strane se direktno zahteva prekid svih terorističkih akcija kao i prihvatanje mirnog rešenja suko-

ba, pristupanje pregovorima i priznanje teritorijalnog integriteta SRJ, odricanje od zahteva za odvajanjem od nje. Svako direktnije pozivanje na, recimo, OVK ili neke albanske političke forume, osim političkih snaga uopšte od strane međunarodnih faktora, predstavljalo bi izraz određenog ugrožavanja teritorijalnog integriteta SRJ što međunarodna zajednica ne prihvata.

Treba znati da ovakav pristup u potpunosti odgovara međunarodno-pravnom tretiranju prava naroda na samoopredeljenje danas. Niko ne može osporiti pravo albanskog stanovništva na samoopredeljenje, ali odgovornost za njegovu realizaciju u sklopu SRJ snosi njena vlast. Ona bi trebalo da obezbedi mogućnost doslednog demokratskog sprovođenja ovog prava, u okviru svojih granica u obliku autonomije ili na druge načine kompatibilne sa postojećim međunarodnim pravom koje zahtev za samoopredeljenjem ne svodi na stvaranje samostalne države. Ovo je jasno podvučeno u Deklaraciji o principima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država, prihvaćenoj od strane Generalne skupštine UN još 1970. godine. Njome se traži od država da obezbede realizaciju prava na samoopredeljenje s tim što se zahteva od susednih država da se ne angažuju ukoliko njihove manjine traže izmene svoga statusa. Otuda ohrabrujuće deluje izjava novog predsednika vlade Albanije koji je po stupanju na dužnost izjavio da je sudbina kosovskih Albanaca njihova sopstvena stvar. Ali, predviđeno je i pravo na traženje i pružanje pomoći ukoliko se prinudno sprečava realizacija prava na samoopredeljenje.

Iz ovog ugla posmatrano, kontrola međunarodne zajednice na Kosovu posredstvom verifikatora i vazdušnim putem, predstavlja samo preduslov za demokratsko rešavanje položaja albanskog stanovništva. Ovoga trenutka je teško reći kada i kako bi moglo doći do toga. Utoliko pre, jer se još uvek ne znaju pregovaračke pozicije i srpske i albanske strane osim u najopštijim crtama. Odgovornost za dalji tok razvoja kosovskog pitanja je zbog toga podeljena. A što se tiče sklopljenih aranžmana i sporazuma vrlo brzo ćemo videti njihovu vrednost. Njihova efikasnost će se potvrditi u punoj meri samo ukoliko se održi prekid vatre, očuva mirno stanje i što pre otpočnu pregovori.

Prema najavama treba očekivati postizanje određenog sporazuma o regulisanju stanja na Kosovu, održavanje izbora u roku od devet meseci i ponovno razmatranje ovog sporazuma u toku od tri do pet godina. Prerano je ulaziti u raspravu o pojedinim predlozima i njihovim elementima. Imamo predloge američkog posrednika Hila, reakcije albanske strane, pre svega Aganija, 11 tačaka koje je Predsednik Srbije izložio Skupštini. O tome ćemo moći raspravljati onda kad započnu pregovori. Sada bih samo podvukao značaj sugestija predsednika OEBS-a Geremeka koji je pomenuo da bi bilo korisno povesti razgovore u okviru jednog Okruglog stola. Po definiciji ova ideja podrazumeva drugačiji sastav pregovarača, mnogo šire učesće, a ne samo zvaničnih predstavnika. Na srpskoj, odnosno SRJ strani to bi značilo omogućavanje pred-

stavnicima Srba sa Kosova, neparlamentarnih stranaka i javnog mnjenja da učestvuju u traženju rešenja. O stranim posrednicima se više ne govori, ali teško je i zamisliti bilo kakav napredak bez njihovog prisustva, posrednog ili neposrednog. To danas više niko ne osporava.

Ima i drugih pitanja koja se mogu postaviti povodom Kosova u svetlosti prihvaćenih sporazuma i rešenja. Odmah ću reći da formalnopravno oni koje je prihvatio predsednik SRJ obavezuju zemlju na osnovu postojećeg međunarodnog ugovornog prava bez ikakve rezerve. Problemi vezani za njegove ustavne nadležnosti i druga eventualna unutrašnjeppravna pitanja su bez ikakve važnosti sa gledišta međunarodnog prava.

Slično se može reagovati i na primedbe koje se čuju sa raznih strana da prihvatanje verifikatora i vazdušne kontrole predstavlja odricanje od suverenita SRJ, u najmanju ruku nad jednim delom njene teritorije. U ovom pogledu treba da bude svima jasno da se do ovih i drugih rešenja došlo pregovorima vođenim sa SRJ, a da je do njih došlo u skladu sa faktičkim razvojem na Kosovu i položajem naše zemlje u međunarodnoj zajednici.

U zaključku, želim da istaknem da se međunarodnopravna situacija stvorena najnovijim sporazumima i aranžmanima u Kosovskom pitanju mora posmatrati polazeći od Povelje UN i njenog sistema kolektivne bezbednosti. Ona je rezultat akcije vođene u uslovima postojanja pretnje miru, posle prekida oružanih borbi, sa ciljem ostvarenja demokratskih uslova za realizaciju prava na samoopredeljenje, posredstvom saradnje Saveta bezbednosti sa OEBS, EU i NATO, a uz odobrenje i učešće vlade SRJ. Radi se o jednom izuzetno složenom političkom i diplomatskom kao i međunarodnopravnom zadatku, utvrđenom u rezolucijama Saveta bezbednosti, koji obuhvata i saradnju sa Haškim Tribunalom za kažnjavanje povreda međunarodnog humanitarnog prava. Videćemo šta će nam doneti budućnost. U svakom slučaju ne treba zaboraviti reči našeg profesora Bartoša koji je često govorio o nerazlučivom "katoličkom braku između politike i prava". Drugim rečima, i pored najboljih pravnih normi i rešenja (a ona su stvarno retka) do njihovog doslednog sprovođenja može doći samo ako to politika želi.

Izlaganje u Forumu za međunarodne odnose, javna sednica od
27. oktobra 1998, Spoljno-političke sveske Forumu, 7. decembar 1998.

Kako rešavati pitanje Prevlake

NNB: S obzirom da ste u saradnji s crnogorskim Ministarstvom inostranih poslova - šta mislite o problemu Prevlake?

Šahović: Prihvatio sam da sarađujem i učestvujem u radu Ekspertske grupe MIP Crne Gore u pripremi za pregovore u koje SRJ treba da uđe s Republikom Hrvatskom oko te teritorije, a na osnovu odluka Saveta bezbednosti. Pre svega zbog toga što mislim da se tu radi o interesima Crne Gore, a istovremeno, u istoj ravni, i o interesima SR Jugoslavije jer se to ne može razdvojiti. Pristalica sam posebnog (odvojenog) rešenja tog problema, nezavisno od drugih otvorenih problema u odnosima između SRJ i RH. Povezivanje svih problema koji postoje između te dve zemlje i traženje nekih zajedničkih paralelnih rešenja za mene predstavlja trgovinu koja ne može da dovede do konstruktivnog sporazumevanja. To je upravo ono što treba učiniti povodom Prevlake i otvaranja graničnog prelaza kod Debelog Brijega. To bi bilo značajno postići i zbog sednice Saveta bezbednosti kako bi Generalni sekretar mogao da kaže šta je postignuto pri traženju rešenja za to pitanje.

Što se tiče stava (o pravcu u kome treba tražiti rešenje) njega je u jednom od svojih intervjuja jasno izložio predsednik Crne Gore Milo ukanović, mislim da je to bilo 18. septembra. Taj stav u punoj meri odražava rezultate Ekspertske grupe MIP Crne Gore u čijem sam radu učestvovao. Pitanje Prevlake moguće je rešiti na bazi čl. 4 Sporazuma o normalizaciji odnosa između SRJ i RH, koji kao okvir, pravnu bazu, predviđa principe Povelje i dobrosusedstva - kako je rekao ukanović.

Da li je u pitanju "novi pravni problem"

- Da. Ono što je karakteristično je činjenica da granica između Crne Gore i Republike Hrvatske u oblasti Prevlake uopšte nije bila obeležena. O čemu se radi? Savezna vlada je svojevremeno, posle formiranja Federacije zatražila od republičkih vlada da utvrde međurepubličke granice. Na ovom sektoru Crna Gora i Hrvatska to nisu uradile. Verovatno zbog toga što je pripadao JNA. Ne postoji granična linija i sada se mora pribeći zemljišnim (katastarskim) knjigama dve susedne opštine. Pitanje razgraničenja na ulazu u Bokokotorski zaliv kod Mamule moglo bi se rešiti na bazi dugoročnijeg razmatranja u okviru jedne komisije koja bi se bavila pomorskom granicom. Moje je mišljenje, u stvari, da pitanje Prevlake treba odvojiti i zbog toga što su na njoj još uvek

snage UN. Njime bi mogla da se bavi jedna potkomisija koja ne bi mogla da bude samo crnogorska jer je, kao što je poznato Crna Gora svoju spoljnu politiku ustupila SRJ.

Izvod iz intervjuja: Dragan Banjac, *Nedeljna Naša Borba*,
3-4 oktobar 1998.

Nova faza u razvoju kosovskog pitanja - traženje puteva njegovog rešenja

I

SAMOOPREDELJENJE KAO MIRAN PROCES

Predmet mog izlaganja tiče se "Puteva sprovođenja prava naroda na samoopredeljenje u bivšoj Jugoslaviji". Cilj mi je da pokažem kako savremeno međunarodno pravo gleda na značaj i obaveznu snagu prava na samoopredeljenje i mogućnosti njegovog sprovođenja. Ne verujem da napori koji se ulažu radi mirnog i uspešnog rešenja pitanja Kosova mogu da imaju uspeha ukoliko se ne vodi računa o njegovim međunarodnopravnim aspektima.

Dozvolite mi da pozdravim naše kolege Albance koji su u tako velikom broju došli sa Kosova da učestvuju na ovom skupu. Govorim u svoje ime. Zadovoljan sam što imam priliku da ih dve nedelje uzastopce vidim, jer smo već imali priliku da pre sedam dana zajedno raspravljamo u okviru Fonda za humanitarno pravo o radu Haškog tribunala za bivšu Jugoslaviju. Nadam se da ćemo i ubuduće nastaviti sa ovakvom saradnjom u zajedničkoj želji da doprinesemo da se pitanje Kosova rešava miroljubivo i u skladu sa međunarodnim pravom.

Možda ćete se iznenaditi, ali ću izlaganje početi time što ću iz teksta koji ste dobili pročitati zaključak. Mislim da će tako biti jasniji moj pristup i ocena o tome kako se prišlo primeni prava naroda na samoopredeljenje u jugoslovenskoj krizi, odnosno, kako treba prilaziti rešavanju kosovskog pitanja na osnovu njega. Taj zaključak glasi:

"Pogledamo li sada u celini pravne kontroverze koje su pratile raspad SFRJ i stvaranje novih država u svetlu prava na samoopredeljenje, i realnih procesa kroz koje je prolazila jugoslovenska kriza, više je nego očigledno da je njegovo tumačenje više pratilo stavove političkih snaga, nego što su one vodile računa o njegovoj pravnoj sadržini i međunarodnopravnim uslovima njegove primene. I mada je teško računati da je u životu moguće dosledno ostvariti sprovođenje međunarodnopravnih normi i odgovarajućih obaveza država, u

vezi sa pravom na samoopredeljenje došlo je do drastične situacije: umesto da se afirmišu miroljubive demokratske metode njegove primene, rešenja za otvorena pitanja tražena su na bojnopolju...".

Pravo naroda na samoopredeljenje, međutim, predstavlja jedno od onih pravila međunarodnog prava čijeg se sprovođenja ne može osloboditi nijedna država. Ono se može korigovati samo kombinovanjem obaveze njegove primene sa obavezom primene drugih pravila iste pravne snage, kao i njihovim povezivanjem. Radi se o jednom od imperativnih pravila međunarodnog prava (*jus cogens*) na kojima se zasniva današnji poredak u svetu. Pravo na samoopredeljenje je i istovremeno individualno i kolektivno ljudsko pravo, utvrđeno u Povelji UN kao i u paktovima o pravima čoveka. Kao individualno pravo ono omogućava pojedincima da slobodno biraju političku vlast i društveno-ekonomsko uređenje, a kao kolektivno, oblik državnog uređenja i pravce spoljne politike državne zajednice. Pri tome se imaju u vidu sve opcije - stvaranje nezavisnih država, ujedinjenje sa drugim državama, autonomija i drugi oblici zajedničkog života i, pravo na secesiju. Ali, pod uslovom da se realizacija tih opcija sprovodi bez upotrebe sile, prinude, demokratski i mirnim putem.

Ne želim da vas duže zamaram govoreći o tome kako međunarodno pravo danas shvata pravo na samoopredeljenje. O tome se mnogo govorilo i govori kod nas. Čini mi se da je mnogo značajnije upoznavati našu javnost sa uslovima pod kojima bi trebalo raditi na njegovoj realizaciji u praksi. Generalno, postoji mišljenje da se njima međunarodno pravo nije dovoljno bavilo i da je ostavljeno državama da same regulišu njegovu primenu. To, u stvari, nije sasvim tako. Države nesumnjivo treba da regulišu ovo pitanje u svojim okvirima, ali se danas ne može smatrati da se tu radi o isključivoj unutrašnjoj nadležnosti država. Kao pravници mi smo u našoj zemlji vodili velike diskusije na početku jugoslovenske krize i, u odnosu na ovo pitanje, potpuno smo podeljeni na one koji smatraju da se sprovođenje prava na samoopredeljenje svodi na ustavno pitanje i na one koji polaze od toga da je reč o imperativnom pravilu koje ne dozvoljava nikakva ograničenja sprovođenju volje naroda, osim onih koje propisuje međunarodno pravo. Ne mislim da se treba vraćati na ovu diskusiju, ali smatram potrebnim da podvučem da nepoštovanje prava na samoopredeljenje od strane država povlači njihovu međunarodnu odgovornost. Komisija za međunarodno pravo UN je još davno istakla u svome Nacrtu pravila o odgovornosti država da je unutrašnja pravna zakonitost akata država irelevantna za ocenu njihove zakonitosti na osnovu međunarodnog prava (čl. 4. Nacrta).

U vezi sa pravom na samoopredeljenje utvrđena su u drugoj polovini XX veka određena korelativna pravila koja svojom sadržinom treba da obezbede njegovo dosledno sprovođenje kao jednog od fundamentalnih ljudskih prava. Ona su, generalno uzevši, potvrđena u Deklaraciji o principima međunarod-

nog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država, prihvaćenoj 1970. konsenzusom na 27. jubilarnom zasjedanju Generalne skupštine UN. Ona se još uvek smatra autentičnim tumačenjem osnovnih pravila međunarodnog prava. Neću vas zamarati nabrojanjem pravila, već ću ukazati na principe na kojima ova Deklaracija zasniva primenu prava na samoopredeljenje. To je, s jedne strane, zahtev da se obezbedi demokratsko izjašnjavanje onih koji traže njegovo sprovođenje i odsustvo primene prinudnih mera protiv njih. S druge strane, priznato je pravo na vođenje oružane borbe u slučaju odbijanja prava na slobodno izjašnjavanje, kao i na pružanje pomoći od strane međunarodne zajednice. No, predviđena je i zaštitna klauzula koja zabranjuje ostalim, posebno susednim državama, da svojim akcijama podstiču aktivnosti koje vode razbijanju teritorijalnog integriteta ili celovitosti država koje poštuju u svojim granicama pravo na samoopredeljenje i imaju demokratske vlade koje predstavljaju celokupno stanovništvo.

Ukratko, jasno je da međunarodno pravo gleda na sprovođenje prava na samoopredeljenje kao na miran proces koji treba da se odvija u sklopu demokratskog društva. I bez uplitanja sa strane, osim ukoliko ne postoji potreba pružanja pomoći od strane međunarodne zajednice. Iz ovoga ugla posmatrano, meni se čini konstruktivnom izjava, koja se ovih dana čula od novog predsednika vlade Albanije, prema kojoj Albanci sa Kosova treba sami da odluče o svojoj sudbini. Ovo pominjem samo kao indiciju koju možda treba uzeti u obzir prilikom razmišljanja o tome da li je ovoga trenutka moguće računati da postoje uslovi koji omogućavaju da se, polazeći od zahteva međunarodnog prava, o kojima sam dosad govorio, sredi situacija na Kosovu u skladu sa postojećim pravilima o sprovođenju prava na samoopredeljenje.

Na Kosovu deluju tri faktora. Srpska, odnosno jugoslovenska strana i albanska strana, kao i međunarodna zajednica. Sve što se dogodilo u toku 1998, kada će kosovsko pitanje karakterisati aktivno korišćenje oružane sile i njegova puna internacionalizacija, zaključenje sporazuma Milošević-Holbruk, o prisustvu verifikatora OEBS i vazdušnoj kontroli NATO, govori, po mome mišljenju, da je najbolje situaciju shvatila međunarodna zajednica. Problem je bio u tome da se prekinu borbe zbog pretnje miru u celom regionu ali i da se spreči uvlačenje SRJ u unutrašnji oružani sukob, te se ti sporazumi, potvrđeni rezolucijama Saveta bezbednosti UN, mogu smatrati preduslovom za pokretanje razgovora između strana u ovom sporu, koji se tiče, pre svega, prava na samoopredeljenje. Kao da se ovo pomalo ostavlja po strani. U stvari, treba očekivati da će i pripreme za razgovore i sami razgovori dugo trajati, osim ako ne dođe do nekog obrta koji bi mogao da ubrza njihov početak. S obzirom na zadatak koji sam dobio, ne bih želeo da pređem granice međunarodnog prava, ali ću i pored toga reći da ono što se čini i predlaže iz Beograda, kao i činjenica da, izgleda, ni albanska strana nije postigla unutrašnji dogovor, ne dozvoljava da se zaključi da se teži određenoj primeni prava na samoopredeljenje u

skladu sa njegovim pravilima. Ipak, ne treba zanemariti predloge o sređivanju odnosa i života na Kosovu na lokalnom nivou, jer uspeh ovog poduhvata i očuvanje mira predstavljaju konstruktivan doprinos u tom pravcu.

II

ALBANSI SU BILI KONSTITUTIVNI NAROD U SFRJ

Ne bih želeo da produžavam diskusiju o ovom pitanju. Mađutim, čini mi se da je nešto ostalo nejasno, a možda i sporno. To je problem tretmana albanskog naroda na Kosovu u okviru Srbije, odnosno Jugoslavije, kao manjine. Pogledamo li istoriju XX stoleća, jasno se pokazuje da u našem regionu tri nacionalna pitanja nisu bila rešena. Imam u vidu srpsko, albansko i makedonsko pitanje. Za makedonsko pitanje može se reći da je regulisano stvaranjem Makedonije kao nezavisne države nakon raspada SFRJ. Pokušaj da se reši srpsko pitanje stvaranjem centralizovane tzv. moderne federacije od strane režima u Srbiji i SRJ nije uspeo. Doveo je ne samo do raspada SFRJ, nego i do krvavih oružanih sukoba u Hrvatskoj i BiH, čije posledice svi snosimo, iako se može smatrati da je srpsko pitanje bilo rešeno - s obzirom na rasprostranjenost srpskog življa - i 1918. stvaranjem Kraljevine SHS i 1945. stvaranjem jugoslovenske federacije. Ako se samo pogleda albansko pitanje, vidi se da, sa stanovišta celine albanskog naroda, ono nije rešeno, a može se smatrati da do danas ne postoje ni uslovi da se konačno reguliše na međunarodnom planu. Ali, nezavisno od te opšte situacije, ne može se osporiti da je sa raspadom SFRJ došlo do suštinske promene u položaju albanskog naroda u SFRJ. Ustav SFRJ iz 1974. je ukinut, a novi ustavi Srbije iz 1990. i SRJ iz 1992, u potpunosti su promenili položaj albanskog naroda koji živi u našoj zemlji. Tako se može smatrati da je albansko pitanje ponovo otvoreno i radikalizovano, jer se nakon Ustava SFRJ iz 1974. o albanskom narodu na Kosovu više nije moglo govoriti kao o nacionalnoj manjini. Taj Ustav, koji se u mnogim delovima može ozbiljno kritikovati, predstavljao je, sa gledišta položaja albanskog naroda kod nas, novi kvalitet koji je, istorijski posmatrano, mogao da odigra značajnu ulogu u sređivanju odnosa na Balkanu, iz jednostavnog razloga, jer je Albancima obezbeđivao ravnopravan položaj sa ostalim narodima koji su živeli u jugoslovenskoj federaciji posle Drugog svetskog rata. Zbog osetljivosti ovoga pitanja govorilo se o narodnostima; no, to je bio veštački termin, lingvistički pogrešan, a politički korišćen kako bi se obeležio specifičan položaj, pre svega Albanaca kao jednog od konstitutivnih naroda u Srbiji i SFRJ.

Danas se iznose različiti predlozi o statusu albanskog naroda u Srbiji i SRJ. Međutim, ma kako ga okrenuli, gotovo se sve više-manje vrti oko toga da se,

izbegavajući javno pozivanje na rešenja iz Ustava iz 1974, nađu ona koja će omogućiti puno učešće Albanaca u životu Srbije i SRJ. Ovim svojim istupanjem nisam želeo da sada, na kraju ove sednice, izazovem novu raspravu. Jednostavno sam hteo da izložim svoje gledište. Želeo sam samo da podvučem da ne treba zanemariti istorijsku činjenicu da su Albanci u našoj zemlji tretirani kao konstitutivni narod. Ima razloga koji govore u prilog ovoj tezi. Videćemo, uostalom, kakva će se rešenja naći za regulisanje njihovog položaja u vremenu koje je pred nama.

III

RAVNOPRAVNOST ONIH KOJI PREGOVARAJU

Hteo bih nešto da kažem o predlozima koji se podnose radi regulisanja situacije na Kosovu. Moram reći da nisam spreman i raspoložen da analiziram predloge koji niču iz dana u dan, koji se stalno menjaju, a pregovori se vode i u zatvorenom krugu i preko štampe, tako da sa gledišta međunarodnog prava još uvek nije celishodno ozbiljnije se baviti njihovom sadržinom. Želim da nešto kažem o uslovima pod kojima bi trebalo voditi razgovore, odnosno, pregovore, sa posrednicima ili bez njih, jer ono što je za njihovu pripremu važno, to je ravnopravan položaj onih koji će razgovarati. Meni se čini da taj uslov kod nas još uvek nije ispunjen. Pregovori ne mogu imati uspeha ako se rigidno vode sa pozicija vlasti, sa onima protiv kojih je režim. Ovo je, zbog značaja pitanja Kosova za budućnost Srbije i SRJ, izuzetno ozbiljan aspekt priprema za pregovore, preko koga ne bi trebalo olako prelaziti. Učesnici bi trebalo da budu sve političke snage sukobljenih strana. Ne treba zaboraviti, a ja mislim da nije slučajno Bronislav Geremek, predsedavajući OEBS, u jednom trenutku pomenuo mogućnost organizovanja okruglog stola.

Ovaj deo naše debate posvećen je rezolucijama Saveta bezbednosti i sporazumima zaključenim povodom situacije na Kosovu, o verifikatorima OEBS i vazdušnoj kontroli NATO. Tim povodom hteo bih da odgovorim g. Lipeltu koji je u svom istupanju napravio istorijsku paralelu; situaciju na Kosovu uporedio je sa situacijom u Severnoj Irskoj i predložio da se tokom perioda koji nam predstoji i incidenata do kojih može doći, formira trostrana komisija, u kojoj bi sedeli predstavnici Srbije, odnosno SRJ, Albanaca i međunarodne zajednice, radi praćenja situacije i regulisanja incidenata. I ja mislim da se pitanje Severne Irske najviše približava situaciji u kojoj smo se našli na Kosovu. Ali, više sa gledišta karaktera problema nego današnje konkretne situacije. Stoga se i plašim da se situacija na Kosovu ne pretvori u nešto što će trajati dugo, kao i stanje u Severnoj Irskoj. To bi bilo pogubno za sve nas koji živimo u Srbiji

i SRJ, i Srbe i Albance. Nisam saglasan sa predlogom o trostranoj komisiji. Naš problem je internacionalizovan, rezolucije 1166, 1199. i 1203. Saveta bezbednosti dovele su do toga da su poznati osnovni uslovi koji bi trebalo da omoguće ubrzanje pregovora, a rade i različiti posrednici. Razume se, u našoj sredini to se shvata različito. Međutim, činjenica je da je Milošević izgubio bitku, a nama još uvek stoji nad glavom Poglavlje VII Povelje UN. Na prvi pogled izgleda da je SRJ diskriminisana u rezolucijama 1199. i 1203, ali to nije tačno. SRJ je kao država obavezna da dosledno sprovodi svoje međunarodne obaveze i u skladu sa Poveljom UN i međunarodnim pravom, te da obezbeđuje mir na sopstvenoj teritoriji i demokratski reguliše položaj svoga stanovništva u celini. S druge strane, pred albanske političke snage postavljeni su jasni zadaci koji zahtevaju od njih da poštuju teritorijalni integritet i suverenitet SRJ, koji garantuje međunarodna zajednica, da učestvuju u pregovorima, osude terorističke akcije i deluju u pravcu njihovog sprečavanja, kao i akcija OVK. Što se mene tiče, stvoreni su zasad rudimentarni uslovi za sprovođenje politike koja bi postepeno mogla dovesti do smirenja stanja na Kosovu. I suviše je rano govoriti o krajnjem rešenju. Sada bi bilo najvažnije da se obaveze iz rezolucija Saveta bezbednosti dosledno sprovode, u saradnji sa onima koji žele da pomognu. To je jedini odgovor koji se sa stanovišta obaveze mirnog rešavanja sporova, u koje danas, očigledno, s obzirom na međunarodni karakter zaštite ljudskih prava, spadaju i unutrašnji sukobi, može da pruži međunarodno pravo.

Istupanja na Okruglom stolu "Srpsko-albanski dijalog", u organizaciji Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, 21-22. novembar 1998.

"Srpsko-albanski dijalog, Beograd, 21-22. novembar 1998",
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 1999.

1999.

I Tači pred Haškim sudom

Da li je u današnjem svetu moguće da vlast neke zemlje unutar granica države radi što joj je volja, pa i da krši norme međunarodnog humanitarnog prava? Da li je ono što se dešavalo u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, na Kosovu, u Avganistanu, Indoneziji, Somaliji ili u Dagestanu, na primer, stvar samo tih zemalja? Da li lideri i pripadnici pokreta i grupa koje se i oružjem suprotstavljaju vlastima, poput UČK-a, podležu paragrafima međunarodnog prava ili su amnestirani za ono što u sukobima čine samo zbog činjenice da nemaju jasno određen formalni status? Može li se sukob u nekoj zemlji tretirati isključivo kao pitanje koje se tiče samo te države ili međunarodna zajednica ima pravo da reaguje.

Odgovore na ova i još neka pitanja koja se i nas direktno tiču dali su članovi Instituta za međunarodno pravo na svom redovnom zasedanju koje je u Berlinu održano od 16. do 25. avgusta 1999. Još na zasedanju u Milanu 1993. godine odlučeno je da se obradi tema primene međunarodnog prava i fundamentalnih ljudskih prava u unutrašnjim sukobima u kojima su jedna od sukobljenih strana nedržavni entiteti. U našem slučaju primeri takvih entiteta su bile SAO Krajine i Republika Srpska do Dejtona onomad, a UČK danas, a odnosi se i na sukobe u kojima interveniše mirovne snage. Čitavih 6 godina, od 1993-1999, sastavljena od 17 uglednih međunarodnih pravnika, najistaknutijih poznavalaca te oblasti iz čitavog sveta razmatrala je pomenuti problem. Radom komisije rukovodio je kao izvestilac profesor Milan Šahović iz Beograda koji je na početku čitavog posla izradio uvodni referat i studiju, a potom i nacrt na osnovu koga je usvojena Rezolucija.

Novo viđenje: "Ono što se dešavalo prilikom raspada SFRJ, ratovi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i tragično iskustvo iz tih ratova, samo je jedan od povoda za bavljenje ovom temom, jer je njena aktuelnost ojačana činjenicom da unutargranični sukobi preovlađuju u današnjem svetu, da ih je sve više i da su sve krvaviji" kaže za "Vreme" profesor Šahović. "Politički značaj pomenute teme je nesporan", dodaje "ali je njeno stavljanje na dnevni red podstaknuto saznanjima o zverstvima počinjenim tokom takvih sukoba, ratnim zločinima protiv čovečnosti, povredama međunarodnog humanitarnog prava i kršenjem Ženevskih konvencija iz 1949. i Dodatih protokola iz 1977.

godine".

Sve pomenuto se dešavalo tokom nedavnih ratova na Balkanu uključujući i poslednji koji se vodio na Kosovu, gde se još uvek i pored prisustva KFOR-a svakodnevno dešavaju zločini. Zbog karaktera povreda normi međunarodnog humanitarnog prava, sukobi u nekim državama bivše SFRJ spadaju u sam vrh po drastičnosti, od ubijanja civila do proterivanja stotine hiljada ljudi. Godinama su u Savetu bezbednosti UN izglasavane rezolucije kojima se ukazivalo na neophodnost poštovanje inače prihvaćenih konvencija iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava. Mnoge regionalne organizacije poput OEBS-a, baš kao i Međunarodni komitet Crvenog krsta, upućivale su apele slične sadržine i ukazivale na slučajeve kršenja prava čoveka, a otkrivanje mnogobrojnih zločina bilo je direktan povod za formiranje Tribunala u Hagu.

Omiljena fraza nekih naših aktuelnih političara kojom su odgovarali na pomenuta upozorenja, odnosno da ona predstavljaju "mešanje u unutrašnje stvari suverene zemlje", bar kada je reč o poštovanju humanitarnog i ljudskih prava, postaje izgleda sve besmislenija. Jer za razliku od dosadašnjeg pristupa temi primene međunarodnog humanitarnog prava u unutargraničnim oružanim sukobima, najistaknutiji pravnici sveta smatraju da se takvi sukobi više ne mogu ticati samo države u kojoj se dešavaju, već da se tiču čitave međunarodne zajednice. Po novom viđenju problema, svaka država, regionalna ili međunarodna organizacija ima puno pravo da zatraži i od vladinih trupa i od onih s kojima je vlast u sukobu da poštuje norme međunarodnog humanitarnog prava. Time što će negirati da konflikt postoji, kako je to frazom "takozvani problem Kosova" radio zvanični Beograd, na primer, odgovornost se ne može izbeći. U rezoluciji stoji i da "bez obzira na funkciju i ovlašćenja koje Povelja daje pojedinim organima UN" u slučaju masovnih kršenja humanitarnog i ljudskih prava, "države individualno, ili kolektivno, imaju pravo da preduzimaju diplomatske, ekonomske i druge mere protiv bilo koje strane u internom oružanom sukobu". Stoga ne treba da čude mere koje su dosada preduzimale regionalne organizacije i države sveta povodom onoga što je rađeno na prostoru bivše Jugoslavije i na Kosovu.

Odgovornost za zločine: Članovi Instituta za međunarodno pravo podržali su odluku Međunarodnog Tribunala za bivšu Jugoslaviju u Hagu da principe i pravila koja su se ranije primenjivala u međunarodnim oružanim sukobima sada treba primenjivati i u unutargraničnim sukobima. U tom smislu podvlači se novina u radu Međunarodnog Tribunala u kome je do sada suđeno samo onima koji su počinili zločine protiv čovečnosti u međunarodnim sukobima, a gde već počinju da se vode postupci i protiv onih koji su takva nedela počinili u unutrašnjim oružanim sukobima.

"Pokazalo se da pripadnici strana u konfliktu imaju jaču međunarodnu zaštitu kada je reč o sukobu dve države, na primer, nego što pravnu zaštitu imaju strane u sukobu unutar države", kaže profesor Šahović. Primer Kosova

od marta prošle godine pa do danas jeste možda najbolja ilustracija šta se sve događa kada su strane u konfliktu, bilo da je reč o vlasti ili o UČK-u, bez ikakvog nadzora. Dovoljno je setiti se mučnih pregovora povodom dolaska posmatračke misije OEBS-a na Kosovo, negiranja zvaničnog Beograda da se u pokrajini vodi gerilski rat, nepristajanje da se "pregovara sa teroristima", odbijanje davanja viza istražiteljima iz Haga da dođu na Kosovo i da ne ređamo.

Najvažnija novina i glavna karakteristika rezolucije je izjednačavanje tretmana vladinih snaga i grupa ili pokreta koji su sa njima u sukobu. Bez obzira na to da li su pokreti ili grupe priznati od strane međunarodne zajednice ili ne, bez obzira na njihov formalnopravni status, i oni, baš kao i vladine trupe, imaju podjednaku obavezu da poštuju humanitarno i osnovna ljudska prava.

"Ne mogu se samo pripadnici antivladinih pokreta smatrati žrtvama sukoba i izbegavati odgovornost za počinjena (ne) dela. Za međunarodno pravo oni su sada u istom statusu kao i vladine trupe kaže profesor Šahović. "To što UČK nije priznat ni ozvaničen ne znači da nije odgovoran za ono što su njegovi pripadnici činili. Posebno sam se zalagao da se u tome smislu izjednači i individualna odgovornost učesnika u unutrašnjim sukobima bez obzira na njihov status ili zvaničnu poziciju i to je ušlo u rezoluciju", zaključuje on.

Primenjeno na situaciju koju smo imali i još uvek imamo na Kosovu, ne samo da su Slobodan Milošević i još četvorica političkih i vojnih funkcionera pod optužbom Haškog Tribunala već se isto može desiti političkom lideru Hašimu Tačiju i ostalim političkim i vojnim ličnostima iz UČK-a, ukoliko se dokaže da su stare ali i nedavno otkrivene masovne grobnice na Kosovu njihovi ljudi punili leševima tamošnjih Srba. Iako UČK i dalje za zvanični Beograd predstavlja "terorističku organizaciju, iako u svetu formalno nije priznata njeni lideri ili članovi koji su se ogrešili o međunarodno humanitarno pravo ili prekršili fundamentalna ljudska prava ne mogu izbeći odgovornost ukoliko se istragom dokaže njihova umešanost u neki od zločina o kojima je javnost saznala ranije i koji se i danas vrše nad tamošnjim Srbima i pripadnicima ostalih manjina na Kosovu.

S obzirom na elitno članstvo koje čine ne samo ugledni teoretičari međunarodnog prava već i sudije, advokati i profesori svetskog ugleda, koji su u svojim zemljama bili ili su još uvek na visokim pravnim i političkim funkcijama, rezolucije Instituta za međunarodno pravo utiču ne samo na pravnu praksu već i na političke odluke o međunarodnoj zajednici. Rečju, okvir za drugačiji međunarodni tretman unutrašnjih oružanih sukoba postavljen je u skladu sa traženicima najnovijim iskustvima svetske zajednice.

Ali, primer bombardovanja SRJ od strane NATO-a pokazao je da su politički interesi nekad jači od normi međunarodnog prava koje je alijansa grubo prekršila, od odluke koja je doneta mimo Saveta bezbednosti do kršenja niza pravila o načinu ratovanja bombardovanjem i civilnih ciljeva. Tako se može pretpostaviti da će i primena nekih od novih stavova iz rezolucije o međuna-

rodnom humanitarnom pravu i fundamentalnim ljudskim pravima u kojima su jedna od strana nedržavni entiteti, zavisiti kao i dosada od trenutnog političkog kursa glavnih aktera na svetskoj sceni.

Intervju: Dušan Radulović,
vanredni broj "Vremena", 11. septembar 1999.

Sprovođenje rezultata međunarodne intervencije u jugoslovenskoj krizi

Očevidno je da smo još uvek daleko od kraja međunarodne intervencije u jugoslovenskoj krizi. Njeni rezultati, primena prihvaćenih rešenja, i još otvorena pitanja, pokazuju da se još uvek nije konsolidovala situacija na tlu bivše Jugoslavije. Ovoga trenutka nije moguće predvideti dužinu njenog trajanja. Daleko od pomisli na bilo kakvo predviđanje nameće se poređenje sa Srednjim Istokom na kome vlada nestabilna situacija od kraja Drugog svetskog rata.

Regionalne evropske organizacije i Ujedinjene nacije nalaze se pred novim zadacima. Oni proizilaze iz rešenja na osnovu kojih je došlo do prekida oružanih sukoba u Hrvatskoj, BiH kao i vojne intervencije NATO protiv SR Jugoslavije povodom stanja na Kosovu. Humanitarni problemi i odgovornost za povrede međunarodnog humanitarnog prava preokupiraju međunarodnu zajednicu. Traženje puteva za sprovođenje prihvaćenih aranžmana odvija se na političkom i diplomatskom planu. Trajna i uporna aktivnost predstavlja preduslov za ostvarenje sporazuma prihvaćenih ili potvrđenih od strane Saveta bezbednosti i organa EU, OEBS i NATO u toku intervencije u bivšoj Jugoslaviji.

Može se, međutim, lako utvrditi da je njihovo sprovođenje još uvek u početnoj fazi. Ono nailazi na teškoće koje nije lako savladati. Radi se o političkoj realnosti. Ne može se istovremeno izbeći utisak da se radi o obavezama koje možda prevazilaze snagu, sredstva i ambicije onih koji su rukovodili intervencijom u bivšoj Jugoslaviji. Može se čak postaviti i pitanje da li postoje stvarni uslovi za njihovu realizaciju kao i do kakvih su posledica dovele mere primenjivane na međunarodnom polju u toku krize. Posebno izaziva pažnju stanje na teritorijama na kojima su se odvijali oružani sukobi.

Korišćenje kolektivnih mera preduzimanih od strane Saveta bezbednosti i njihovi efekti zahtevaju pažnju kako bi se utvrdio eventualni njihov uticaj na evoluciju sistema bezbednosti UN. Misija UNPROFORA je završena u Hrvatskoj, posle neuspeha u Krajini i potpunog napuštanja srpskog stanovništva, uz velike teškoće. Došlo je konačno do reintegracije istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema u hrvatsku državu i na taj način ispunjen je zadatak izgradnje mira (*Peace building*). U BiH i SR Jugoslaviji na Kosovu došlo je do primene istovetne metode očuvanja mira posle završetka nepri-

jateljstava. Na bazi Dejtonsko-Pariskog sporazuma u BiH je ova misija poverena multinacionalnim vojnim snagama (IFOR i SFOR) pod komandom NATO. Isti model je realizovan na Kosovu gde su na bazi rez. 1244. (1999) stvorene multinacionalne vojne snage (KFOR) čija se komanda nalazi takođe u NATO. U oba slučaja učešće UN ograničeno je praktično na organizovanje Međunarodne policije kao formacije za održavanje reda na ovim teritorijama.

Ova orijentacija Saveta bezbednosti je od velikog značaja za procenu današnjih mogućnosti sprovođenja akcija UN predviđenih Poveljom, naročito njenom gl. VII, a i upotrebe mirovnih operacija u budućnosti. Ona pokazuju da je Savet priznao da Organizacija nije u stanju da preuzme potpunu odgovornost za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti u svim situacijama. Može li se smatrati da organizovanje Međunarodne civilne policije predstavlja supstitut za obaveze predviđene Poveljom? Ne znači li da podela funkcije očuvanja mira u BiH i na Kosovu između UN i NATO, policije svetske organizacije i oružanih snaga pod komandom jednog vojnog saveza, ne ukazuje na nemogućnost stvarne i efikasne primene Povelje? Tačno je da nikad nije došlo do stvaranja vojnih snaga UN u skladu sa tekstom odredbi Povelje - formiranje Snaga za mirovne operacije to potvrđuje. I pored toga, ne može se zanemariti, gledajući na budućnost, činjenica da u BiH i na Kosovu multinacionalnim snagama za očuvanje mira komanduje NATO, organizacija koja paralelno sa UN deluje u svetu.

Razume se, ne treba podceniti značaj zaduženja UN da radi na stvaranju Međunarodne civilne administracije na Kosovu koja treba da formira institucije i uslove razvoja jednog multietničkog društva na jednom delu SR Jugoslavije nad kojim je garantovan njen teritorijalni integritet i suverenitet. Još jedanput se na ovaj način manifestovala tendencija korišćenja UN kao instrumenta jačanja demokratije i zaštite ljudskih prava, sve više i više prisutna u međunarodnom životu u toku dve poslednje decenije.

Još nisu konstituisane i ne rade u BiH sve zajedničke institucije predviđene Ustavom prihvaćenim 1995. u okviru Dejtonsko-Pariskog sporazuma. Opstrukcija dva etnička entiteta - Muslimansko-hrvatske federacije i Republike Srpske - stoji iza toga. Kohezija ove zemlje, članice UN, održava se zahvaljujući aktivnosti Visokog komesara i njegovog aparata. Oba entiteta su još daleko od prihvatanja odgovornosti za budućnost zajedničke države i svesti da ona zavisi od njihovog aktivnog i konstruktivnog učešća u njenom životu. Neuspeh Administracije EU u Mostaru i peripetije arbitraže za Brčko pokazuju da se politički kompromisi ne mogu lako pretočiti ni u svakodnevnu realnost niti u pravna rešenja. Odsustvo podrške dva neposredno zainteresovana suseda - SR Jugoslavije i Hrvatske - predstavlja trajnu prepreku izgradnje nove BiH. Izgleda da vlade ove dve zemlje nisu spremne da razvijaju sveobuhvatnu i direktnu saradnju sa njenom centralnom vladom. Pitanja povratka izbeglica, njihovog pravnog položaja i materijalnih interesa, saobraćajnih veza, ekonomskih i finansij-

skih odnosa se ne rešavaju. SR Jugoslavija je zaključila 1997. Sporazum o specijalnim odnosima sa Republikom Srpskom zanemariivši predviđen postupak ustavima BiH i Republike Srpske. Diplomatski odnosi ne održavaju se između dve zemlje iako je došlo do njihovog međusobnog priznanja još u Dejtonu.

Na samom početku međunarodnog prisustva na Kosovu došlo je do duboke neusaglašenosti između stanja na terenu i ciljeva i odredbi Rez. 1244. (1999). Albanski revanšizam još nije suzbijen i egzodus Srba može se porediti po svome intenzitetu sa odlaskom Srba iz Hrvatske i čišćenjem Muslimana u BiH. Albanski narod masovno je patio poslednjih godina od represivnih mera režima iz Beograda. KFOR nije bio u stanju da održava red odmah po svome dolasku na Kosovo. Povlačenje srpske administracije stvorilo je prazan prostor, nepostojanje saradnje sa vladom SR Jugoslavije kao i sporo uspostavljanje Administracije UN nisu dozvolili da dođe do konsolidovanja situacije. Teško da su međunarodni faktori mogli odmah da shvate karakter košmara koji je godinama vladao na Kosovu. Na Kosovu nema znakova početne saradnje između Albanaca, Srba i Crnogoraca i drugih etničkih grupa, između Administracije UN i savezne i srpske vlade. To je fundamentalna prepreka koja će teško biti savladana bez zajedničkog napora svih ovih faktora. Osim toga, postavlja se pitanje kvaliteta poštovanja granice između SR Jugoslavije i Albanije od strane KFOR-a.

Ovo stanje dozvoljava da se postavi pitanje primene Rez. 1244. (1999) u celini i stvarnog poštovanja teritorijalnog integriteta i suvereniteta SR Jugoslavije garantovano njenim tekstom. Nemogućnost pokretanja pregovora između Administracije UN i vlade SR Jugoslavije dozvoljava da se s pravom dovodi u sumnju pravna vrednost ove garantije i njen odnos prema statusu Kosova koje se nalazi pod okriljem UN. Može se pitati, ne radi li se o privremenoj suspenziji teritorijalnog integriteta i suvereniteta SR Jugoslavije kao matične zemlje, čije trajanje zavisi od priznanja i realizacije suštinske autonomije koju Rezolucija predviđa ili o etapi na putu odvajanja Kosova? Ovo pitanje ostaje otvoreno. Kosovo predstavlja integralni deo SR Jugoslavije čiji suverenitet ne može formalno da se osporava pošto je njena vlada poverila UN upravu nad njegovom teritorijom rezolucijom 1244. (1999) i njenim Aneksima. Nepostojanje njihove saradnje ne može još uvek da izmeni ovo stanje stvari. Sve zavisi od evolucije federalnog sistema SR Jugoslavije i demokratizacije njenog političkog sistema.

Može se zaključiti da u ovom pogledu imamo čor-sokak. Izlaz se još ne vidi. Vojna intervencija NATO, ekonomske i druge mere pritiska EU i SAD nisu politiku vlade SR Jugoslavije ublažile. Njena nesavitljivost ne može se odvojiti od držanja Albanaca koji ne odustaju od zahteva za nezavisnošću. Budući razvoj se ne može predvideti.

Da bi se shvatili rezultati međunarodne intervencije u bivšoj Jugoslaviji ne može se izbeći pitanje odnosa prema povredama zabrane pretnje ili upotrebe sile. Ove povrede jedne od imperativnih normi (*jus cogens*), kao i drugih pra-

vila o njenoj primeni, dobile su u toku evolucije krize na njenoj teritoriji najrazličitije oblike.

S jedne strane, političke snage federalnih jedinica SFRJ inicirale su bez kolebanja izbijanje unutrašnjih oružanih sukoba u kojima je učestvovala i federalna armija, JNA. Ovi unutrašnji sukobi koji su se transformisali posle raspada Federacije u međunarodne, kvalifikovani od strane Saveta bezbednosti kao pretnja miru, nisu mogli a da ne dovedu do odgovora međunarodne zajednice i osude odgovornih za upotrebu sile i odricanje od rešavanja političkih sporova mirnim putem. Kolektivne mere, sankcije i druge, to najbolje pokazuju. S druge strane, intervencija NATO protiv SR Jugoslavije povodom situacije na Kosovu pokazala je da se pribeglo oružanoj sili direktno povredivši zabranu njene upotrebe. Ova intervencija preduzeta bez odobrenja Saveta bezbednosti generalno je ocenjena kao flagrantna povreda Povelje i norme koja zabranjuje pretnju ili upotrebu sile (*jus cogens*). U pokušaju da opravda svoju intervenciju NATO se pozivao na nemogućnost postizanja sporazuma diplomatskim putem i neuspeh Konferencije u Rambujeu, neproporcionalne masovne represivne mere jugoslovenskih vojnih i srpskih policijskih snaga koje su prešle granicu borbe protiv terorizma (akcija UČK) a pogadale su albansko stanovništvo u celini kao i na pravo na humanitarnu intervenciju. NATO je vrlo brzo prestao da koristi ovaj poslednji argument koji se zasniva na jednom starom međunarodnom pravilu, koje pripada prošlosti i danas nije opšteprihvaćeno. Sve povrede međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava zahtevaju nesporno moralnu, političku i pravnu osudu. Međutim, nezakoniti akti ne mogu da budu opravdanje za upotrebu oružane sile bez odobrenja Saveta bezbednosti. Na Međunarodnom sudu pravde u Hagu je da odgovori na ovo pitanje prilikom razmatranja tužbe koju je SR Jugoslavija podnela povodom vazdušnih bombardovanja od strane snaga NATO.

Efekte bombardovanja treba analizirati sa gledišta međunarodnog humanitarnog prava. Bilo je mnogo govora o "kolateralnoj šteti" pošto se pokazalo da su vazdušna bombardovanja NATO, vršena najmodernijim sredstvima i metodama, bila veoma razorna i izazvala ozbiljne žrtve među civilnim stanovništvom. I ovo je bio moment, koji je, zajedno sa ostalim efektima intervencije vojnim snagama u toku jugoslovenske krize pokazao nemogućnost razgraničenja između unutrašnjeg i međunarodnog karaktera oružanih sukoba u okviru kojih se ona razvijala. Još više je potencirao potrebu utvrđivanja običajnih pravila međunarodnog humanitarnog prava koja treba primenjivati u svim oružanim sukobima bez obzira na njihov karakter.

Zadatak ovog kursa, čiji je cilj bio da pokaže opšte linije primene međunarodnog prava u jugoslovenskoj krizi ne dozvoljava nam da podrobno govorimo o problemu odgovornosti za povrede njegovih normi. Formiran je i deluje veoma aktivno na polju međunarodne individualne krivične odgovornosti Tribunal za bivšu Jugoslaviju u Hagu, potvrđujući se sve više kao međunarodni

pravosudni organ. Doneo je više presuda, a njegov Tužilac je podigao optužnicu protiv impozantnog broja osumnjičenih za izvršenje ratnih zločina i drugih povreda međunarodnog humanitarnog prava. Veća Tribunalala razjasnila su u okviru svojih presuda pravni karakter oružanih sukoba, objasnila njihov mešoviti karakter, objasnila proces kristalizacije njegovih običajnih pravila i donela jedan broj presuda koje će predstavljati temelj njegove kaznene politike.

Što se tiče Međunarodnog suda pravde u Hagu koji je nadležan za međudržavne sporove sporost njegove procedure, i priroda tužbi podnetih u toku jugoslovenske krize, ne dozvoljavaju da se može očekivati da će povodom njih uskoro biti donete presude. Pred Sudom se nalaze tri tužbe. Dve protiv SR Jugoslavije zbog povreda Međunarodne konvencije o genocidu. Jedna iz 1993. kada ju je tužila BiH i druga iz 1999. podneta od strane Hrvatske. Treću tužbu donela je SR Jugoslavija protiv 10 država članica NATO povodom vazdušnog bombardovanja i povrede zabrane upotrebe oružane sile. SR Jugoslavija je odgovorila na tužbu BiH protivtužbom po istoj osnovi - povrede Konvencije o genocidu. Sud je u dva maha 1993. prihvatio privremene mere traživši da se SR Jugoslavija uzdrži od mešanja u unutrašnje stvari BiH. Najzad, odlučio je 1996. da pređe na razmatranje merituma koji se odnosi na akte genocida izvršene od strane jugoslovenske vojske u toku oružanog sukoba u BiH. Odluka o nadležnosti doneta je na osnovu čl. IX Konvencije o genocidu. Hrvatsku tužbu još nije stavio na dnevni red. Sa jednog šireg stanovišta može se smatrati da su sve ove tužbe odraz političkih preokupacija jugoslovenskih aktera. Biće interesantno videti kako će Sud odgovoriti na ove tužbe, ukoliko s obzirom na protok vremena dalji razvoj odnosa između država strana ovih sporova ne dovede do njihovog povlačenja.

Uloga međunarodnog prava u jugoslovenskoj krizi mogla bi se nastaviti analizom niza drugih pitanja nastalih u toku njenog razvoja. Samo što bi bilo isuviše pretenciozno verovati da je moguće već sada baviti se potpunim bilansom njenih efekata i uticaja na evoluciju međunarodnog prava. Sve što se dogodilo u ovoj oblasti zahteva objektivnu i racionalnu obradu oslobođenu političkih konotacija što će po svemu sudeći biti moguće ostvariti samo u budućnosti. A sada bi bilo korisno pokušati doći na osnovu žalosnog jugoslovenskog iskustva do sugestija i predloga koji bi imali za cilj preduzimanje mera koje bi težile jačanju poštovanja i konkretne, efikasne primene osnovnih principa i normi međunarodnog prava u uslovima koji danas vlada-ju u međunarodnoj zajednici.

Završno predavanje na kursu "Međunarodno pravo i kriza u bivšoj Jugoslaviji", održanom od 13. do 17. septembra 1999, na trećoj sesiji Cursos

Euro/mediterraneos, Bancaja de Derecho Internacional, Castellon Španija, Vol. III, str. 363-419, Aranzadi Editorial, 2000. Pozivanje na dokumentaciju i literaturu izostavljeno je polazeći od karaktera ove publikacije

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(497.1)"1990/1999"

ШАХОВИЋ, Милан

Hronika međunarodne izolacije :
(1990-1999) / Milan Šahović. - Beograd :
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji,
2000 (Beograd : Zagorac). - 140 str. : 24 cm.
- (Biblioteka Svedočanstva / Helsinški odbor
za ljudska prava u Srbiji, Beograd : no 3)

Tiraž 400. - Napomene uz tekst.

ISBN 86-7208-033-5

327.7/.8(497.1)"1990/1999"

a) Међународни односи - Југославија -
1990-1999 b) Југословенско питање -
Међународна заједница - 1990-1999
ID= 87413772